

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO
VILNIAUS UNIVERSITETAS
VILNIAUS UNIVERSITETO ŠIAULIŲ AKADEMIJA
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

ARCHIVUM *Lithuanicum* 26

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
VILNIUS 2024

Redaktorių kolegija / Editorial Board:

PROF. HABIL. DR. *Giedrius Subačius* (filologija / philology),
(vyriausiasis redaktorius / editor),
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO,
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Birutė Triškaitė* (filologija / philology),
(vyriausiojo redaktoriaus pavaduotoja / associate editor),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

HABIL. DR. *Ona Aleknavičienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

PROF. HABIL. DR. *Roma Bončkutė* (filologija / philology),
KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS

PROF. DR. *Pietro U. Dini* (kalbotyra / linguistics),
UNIVERSITÀ DI PISA

PROF. HABIL. DR. *Jolanta Gelumbeckaitė* (kalbotyra / linguistics),
JOHANN WOLFGANG GOETHE-UNIVERSITÄT FRANKFURT AM MAIN

DR. *Reda Griškaitė* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DOC. DR. *Birutė Kabašinskaitė* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Bronius Maskuliūnas* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETO ŠIAULIŲ AKADEMIJA

PROF. DR. *Jurgis Pakerys* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Rūta Petrauskaitė* (filologija / philology),
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS, KAUNAS

HABIL. DR. *Christiane Schiller* (kalbotyra / linguistics),
HUMBOLDT-UNIVERSITÄT ZU BERLIN

AKAD. DR. *Darius Staliūnas* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Mindaugas Šinkūnas* (kalbotyra / linguistics),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Aurelija Tamošiūnaitė* (filologija / philology),
JOHANNES GUTENBERG-UNIVERSITÄT MAINZ

PROF. HABIL. DR. *Pēteris Vanags* (kalbotyra / linguistics),
LATVIJAS UNIVERSITĀTE, RĪGA,
STOCKHOLMS UNIVERSITET

DR. *Jurgita Venckienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

PROF. HABIL. DR. *Wiesław Wydra* (filologija / philology,
knygos istorija / book history),
UNIwersytet Adama Mickiewicza, POZNAŃ

Turinys (Contents)

Straipsniai (Articles)

Birutė Triškaitė

Prūsijos Lietuvos kunigų 1660 m. vasario 26 d. laiškas
dėl Danieliaus Kleino giesmyno ○ 9

Birutė Kabašinskaitė

Dar kartą apie *Mišiolo* (1501) glosas ○ 33

Ona Aleknavičienė

Jono Bretkūno *Postilė* (1591) Lietuvos nacionalinėje
Martyno Mažvydo bibliotekoje (2024) ○ 51

Markus Falk, Felix Thies

Die christlichen Grundgebete im Altlitauischen II. Das *Apostolische Credo* ○ 75

Wolfgang Hock, Henrik Hornecker

Schiffsbautermini aus der Handschrift
von Chylińskis *NOVUM TESTAMENTUM* ○ 137

Giedrius Subačius

Simono Daukanto bendradarbiavimo su Mikalojumi Akelaičiu rankraščiai
(1858–1859, 1860–1864) ○ 169

Veronika Girininkaitė

Mykolo Miežinio žodyno rankraštis Vilniaus universiteto bibliotekoje ○ 235

Jurgita Venckienė

Gramatyka Litewska początkowa (1902): santykis su ankstesniais
Juliaus Šykopo lietuvių kalbos gramatikos leidimais ○ 253

Reda Griškaitė

Turovo evangelijos leidėjas Piotras Hildebrantas (1865–1871) ○ 275

Olga Mastianica

Tautinių bendruomenių žiniasklaidos poreikių legalizavimas Vilniuje
1903–1905 m.: lūkesčiai ir galimybės ○ 363

Recenzijos (Reviews)

Jūratė Kiaupienė

Recenzuojama: Kęstutis Gudmantas (par.),
Lietuvos ir Žemaičių Didžiosios Kunigaikštystės metraštis,
monografinis tyrimas ir kritinis leidimas, 2024 ○ 393

Regina Koženiauskienė

Recenzuojama: Asta Vaškelienė,
Palemono miestui ir pasauliui. XVIII amžiaus Lietuvos lotyniškoji proginė literatūra,
monografija, 2024 ○ 397

Vasilijus Safronovas

Recenzuojama: Žavinta Sidabraitė, Birutė Triškaitė,
Lituanistinio sąjūdžio XVIII amžiaus Prūsijoje atodangos 1.
Vienos šeimos istorija: Mielckes vs. Milkai, monografija, 2022;
Birutė Triškaitė, Žavinta Sidabraitė (par.),
Lituanistinio sąjūdžio XVIII amžiaus Prūsijoje atodangos 2.
Dokumentinis Milkų šeimos palikimas = Die Hintergründe
der lituanistischen Bewegung im 18. Jahrhundert in Preußen 2.
Das dokumentarische Erbe der Familie Mielcke, 2019 ○ 403

Juozapas Paškauskas

Recenzuojama: Jolita Mulevičiūtė,
Regos politika. Lietuva Rusijos imperijoje, 2024 ○ 409

Viktorija Šeina

Recenzuojama: Dangiras Mačiulis, Darius Staliūnas,
Kražių skerdynės 1893 m. lapkričio 10 d., 2022 ○ 413

Roma Bončkutė

Recenzuojama: Regina Venckutė (sud., red.),
Pirmiausia aš buvau mokytojas...: Jonas Balkevičius, 2024 ○ 421

Diskusijos, apžvalgos, pastabos (Discussions, Surveys, Notes)

Kotryna Rekašiūtė

Mokslinis seminaras *Danieliaus Kleino lietuvių kalbos gramatikos:*
XVII–XIX a. kūrėjų dialogas ir lingvistinių idėjų slinkty ○ 431

Simon Fries, Henrik Hornecker, Simon Moll

Conference Report: *Zeitenwende im Baltikum und in der Baltistik*
(Turning Times in the Baltics and in Baltic Studies) ○ 437

Giedrius Subačius

Lietuvos istorijos institutas, Vilnius

University of Illinois at Chicago

Simono Daukanto bendradarbiavimo su Mikalojumi Akelaičiu rankraščiai (1858–1859, 1860–1864)

Šio straipsnio tikslas yra ištirti kai kuriuos vėlyvuosius Simono Daukanto tekstus, atsiradusius bendraujant su jaunesniu kolega Mikalojumi Akelaičiu (1829–1887), taikant *grafochronologinę* rankraščių analizę patikslinti jų rašymo laiką, rekonstruoti Daukanto bendravimo su Akelaičiu kūrybos aspektus. Pagrindiniai su Akelaičiu sietini Daukanto tekstai žinomi iš Svirlaukio (Latvija) periodo, kada 1858–1859 m. Daukantas su Akelaičiu gyveno Petro Smuglevičiaus (1824–...) dvare. Taip pat vienas dar vėlesnis 1860–1864 m. Daukanto laiškas tikriausiai buvo skirtas Akelaičiui.

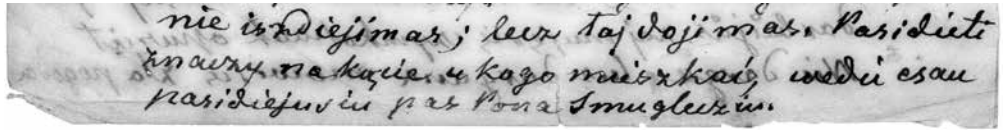
1. IŠRAŠAI IŠ 1851 M. FERDINANDO NESSELMANNO ŽODYNO WÖRTERBUCH DER LITTAUISCHEN SPRACHE (N)¹ DAUKANTO KETVIRTAJAME LIETUVIŲ–LOTYNŲ KALBŲ ŽODYNO (LL) SLUOKSNYJE IR PASTABOSE DĖL NESSELMANNO ŽODYNO (PNŽ). Antanas Balašaitis rašė, kad „Daukantas buvo pradėjęs rengti ir lietuvių–lotynų kalbų žodyną pagal Neselmano registrą“². Tai netikslu, mat Daukantas buvo pradėjęs tą žodyną (*Lietuvių–lotynų kalbų žodynas*; LLTIBR: f. 1 – SD 14; rankraštis, autografas; toliau – LL) daug anksčiau, nei pasirodė Nesselmano darbas. Ir Daukantas nesekė Nesselmano registru, kuris sudarytas labai neįprasta tvarka: pirmiausia rikiuoti balsiai, paskui pagal konkrečias fonetines ypatybes – priebalsiai. Tiesiog ketvirtąjį *Lietuvių–lotynų kalbų žodyno* (LL) rankraščio sluoksnį (LL 4) jis sudarė iš N išrašų. Esu rašęs, kad

Ketvirtasis LL sluoksnis Daukanto surašytas daug vėliau, dauguma jo žodžių imti iš Nesselmano 1851 m. žodyno *Wörterbuch der Littauifchen Sprache* (N). Šį sluoksnį Daukantas pildė tik <A> raidės žodžiais: truputį LL 1–3, tada LL 6–7, o ypač gausiai – LL 8–23. Ir viskas, nuo LL 24 išrašais iš Nesselmano žodyno nebepildyta. Iš viso ketvirtąjį sluoksnį sudaro apie 480 lemuž³.

1 LB I 504.

2 Balašaitis 2018, 147.

3 Subačius 2021, 410.

1 pav. PNŽ 10: Daukanto liudijimas apie gyvenimą pas Smuglevičių: „Pasidieti znaczy na kacie u kogo mieszkać, wedu esau pasidiejusiu pas Pona Smuglecziu“;
LLTIBR: f. 1 – SD 19

Į ketvirtąjį LL sluoksnį Daukantas rinko tik žodžius iš N žodyno <A> raidės atkarpos (N 1–17), iš kitų raidžių neberinko.

Kitas rankraštis, daug didesnis, kuriame Daukantas rašė N žodžius – tai *Pastabos dėl Nesselmanno žodyno* (be originalaus pavadinimo, prasideda žodžiais *Atamasyne pro Atuzna*; LLTIBR: f. 1 – SD 19; rankraštis, autografas; popierius *in folio* dviejų rūšių [žr. toliau, 2], fabrikinis; toliau – PNŽ). Visą jį per du *Lietuvių kalbotyros klausimų* žurnalo tomus yra paskelbęs Jonas Kruopas, tačiau su minimaliais komentarais ir praktiškai be analizės⁴. *Lietuvos bibliografijoje* PNŽ datuojamas „apie 1859–1864“⁵, nors nepasakoma, kuo remiantis. Visgi vienas PNŽ sakinytis iš tikrųjų suponuoja gana vėlyvą laiką: „Pasidieti znaczy na kacie u kogo mieszkać, wedu esau pasidiejusiu pas Pona Smuglecziu“ (PNŽ 10; žr. 1 pav.). Žinoma, kad Akelaitis pas gydytoją Petrą Smuglevičių Svirlaukyje (Latvija) gyveno kartu su Daukantu. Motiejui Valančiui 1858 m. kovo 4 / 16 d. Akelaitis rašė, kad jau dvi savaites linksminasi Kuršių žemėje: „Od dwóch tygodni bawię na ziemi Kuronów“⁶. Tad, regis, į Svirlaukį jis atvyko apie 1858 m. vasario 18 / kovo 2 d. Iš Svirlaukio išvyko, kaip galima spręsti iš ten rašyto laiško Irenėjui Oginskiui (1808–1863), ne anksčiau kaip 1859 m. gegužės 9 d.⁷ Vadinas, Akelaitis Svirlaukyje su Daukantu gyveno maždaug nuo 1858 m. vasario pabaigos bent iki 1859 m. gegužės. Galima manyti, kad kaip tik tuo metu Daukantas galėjo rašyti pastabas apie N (PNŽ), kaip matyti iš jo citatos.

Kaip minėta, į ketvirtąjį LL sluoksnį Daukantas išrašinėjo žodžius iš Nesselmanno žodyno <A> raidės teksto, tačiau dar ir PNŽ, be kita ko, žodžius rinko iš tos pačios <A> raidės teksto atkarpos (žr. 1 lentelėje skirtingai iš N nurašytas tas pačias leksemas ir pavyzdžius).

Taigi tą pačią N žodyno <A> raidės atkarpą Daukantas išrašinėjo bent du kartus: į LL ketvirtąjį sluoksnį ir į PNŽ. Išrašinėjimo pobūdis labai skyrėsi.

Į LL paprastai perėmė pavienius žodžius, tik su vienu kitu pridėtu pavyzdžiu. Daug tų žodžių Daukantas turėjo ir taip žinoti iš savo šnektos. Padarydavo vedinių, ypač su priesagomis. Pamodifikuodavo kokią leksemą, užrašydavo savo šnektai būdingesnes galūnes.

⁴ Kruopas 1961, 312–314; 1962, 227–238.

⁵ LB I 504.

⁶ Akelaitis 1925, 297.

⁷ Akelaitis 1926, 438.

2 pav. Svirlaukio dvaras, Latvija;
 fotografė Līga Landsberga, 2020 (Latvijas muižas un pilis un citas interesantas
 vietas: Jaunsvirlaukas muiža [Neubergfried]; manasvietas.blogspot.com)

<i>LL</i> 4	<i>PNŽ</i>	← <i>N</i>
Alužna 10; Alužna 11	Ałamusyna pro alužna 1	← Alamusyna , ôs, f. (Germ.) Almoſen 4
Ałasas szum 10	Ałasas szum 1	← Ałasas , o, m. (bei Ragnit unbek.) Stimme, Klang, Gefchrei 4
Ałasawoti 10	Ałasawoti szumić, krzyczyc po pijanemu 1	–
Alloti allodami baida wilką 11	Nie aloju , lecz uju ujdami bajdo wilka 1	← Allóju , óti, halloh ſchreien. Allódami baido wilką 4
Alpti, ałpulúti 11	Alpti omledawać [sic!] 1	← Alpù , gew. Alpstù , alpaù , alpsu , alpti 4
Ałwas cyna 11	Ałwas cina 1	← Alwas , o, m. 3inn . (Bd. Qu) 5
Amałas 11	Amałas nie amalis Mispeln 1	← ‘ Amalis , io, m. gew. Pl. Amalei Mispeln auf Eichen und Linden (bei Ragnit unbekannt) 5; ‘ Amalas , o, m. pl. Amalai, daff. 5
Ąmbryti p. ąbryti , melius wambryti 11	Nie ambriju lecz wambryti 1	← Ambriju , ijau, isu, iti , belfern v. Hunde 5
Amziùs, elis 11	amzius 1	← Amžus , aus, m. daff. 5; ← Amžélis , io, m. 5

<i>LL</i> 4	<i>PNŽ</i>	← <i>N</i>
Andaj 11	Andaj po <i>Zmū</i> onigdy, po <i>Zmudz</i> uzwakar 1	← Anday Adv. 1) jüngft, neulich; jenesmal; 2) 3'em. vorgeftern 5
Anupus, anūpus rubežiaus 12	Anapus pro Anūpus 1	← Anāpus , jenfeits, m. d. Gen. anapus rubežiaus 5
Antrokaj , papiwkas 13	nie Antrokaj , lecz paales podpiwki 1	← Antrokai , ū, m. pl. der zweite schlechtere Aufguß des Hausbiers 7
Apara pl. aparas sznurek ktorem łapci lub chodachi przywiązują do nog 14	Aparas pro apwaras. od wertu 1	← Aparas , o, m. die Barbe, ein Fisch (bei Ragnit unbekannt) 7
Apynis → Apynys chmiel. pl. Apynej vel. apwynys → apwynis olis 14	Api → apynys 1	← Apynas , o, m. Hopfen, 3'em. für Apwynas 8
Apynojs 14	Apinojs ogrod chmielny 1	← Apynojei , ū, m. pl. Hopfenfengel, Hopfenranken 8
Apinwartis 14	Apinwartis , tyczka chmielo 1	–
Apūkas, apūkėtis , kitis → kytis 14	Apūkas , dudek 1	← Apokas , o, m. jede kleinere Eule, als Nachteule, Schleiereule, Kauž 8; Apokėlis , io, m. Dim. Käužchen 8
Apiera vide Auka 14	Auka 1	← Appera , ôs, f. Opfer 8
Aroda . pl. das 15	aroda, arodas zasieki 1	← Aródas , o, m. ein Fach oder Bretterfchlag [...] 9; Aroda , ôs; f. daff. (feltener) 9
Åsa ele 16	asa pro ansa , nie asdinis lecz ansinis 1	← Asà , ôs, f. 10; Aselé , ês, f. 10; Asdinnis , ě, was eine Handhabe 10
Åsocziūs, pūdas, kružas 16	nie asocziūs , lecz ansoczius 1	← Asoczus , tē [...] Asoczus , aus, m. 10
Aszaroti akis aszaro 17	opuscił aszarotas wejdas aszarotas , skrūstaj aszaroti 1	← Aszaroju , ojau, osu, oti , weinen, Thränen vergießen. Akis aszaroja, das Auge geht über 11
Aszatys pl. aszatej v aszaczej 18	Aszatys pl. aszatej u Neselm. Aszutas 1	← Aszutas , o, m. 11
Aszatine, drobe aszatiū 18	Aszatine, drobe 1	–
Aszoklej 18	Aszwokle za Aszoklej 1	← Aszwókle , ês, f. Johannisbeere 11

LL 4	PNŽ	← N
Atlakas → [v.] Atłajkas, pl. atłakaj → [v.] atłajkaj. f 11 18	Atłakaj droselhaker lekej 1	← Atlakas und Atlagas, o, m. gew. Plur. Atlakai , Atlagai Dröfchacker 11
Atklapas 18	Atklapas Zm atłapa niesprawiedli 2	← Atlapas, o, m. 3ügel am ledernen 3aum. Atłapa , ôs, f. daff. 12
Apent, znowu 18	nie Atpecz , lecz apent znowu 2	← Ztpencz [sic!] [...] Jis ne atpencz kolojo kolojam's 12
Atrajtas pl. atrajtaj 18	nie atrajte u Zmu. lecz atrajtaj 2	← Atraitas , o, m. [...] Atraitai 12; Atraite , ês, f. 12
Auklie, pl. aukles 19	Aükle, pl. aukles . f. 2	← Auklys, ês, f. im Plur. Aukles und Auklys 13
Awałas pl. awałaj 19	Awałas pl. awałaj . obuwie 2	Awalyne, ês, f. 13
Ažu 19	Ažu 2	← Ažu , bei S3. 13
Austuwas 20	nie Austuwas lecz stakles, nie gewebe , lecz audeklas 2	← Austuwas , o, m. Weberwerkftatt, nach S3. auch Gewebe (?) 14
Adatinicze 8	Adatinyczia 6	–
Agūningas 9	Agūninas agūningas 6	–
Akle pl. akles sliepe muchy 9	Aklej nie tylko Bremze lecz akle znaczy sliepa pokrzywa 6	← Akle , ês, f. kleine fchwärzliche, flügenartige, fogennante blinde Bremfe 3
Anksztumas 13	Anksztumas . Ciasnota u Zmudz znaczy, gedrükte sztime winseldes hundes 6	← Anksztummas , o, m. die Enge, eine enge Durchfahrt; 2) die gedrückte , gequetfchte Stimme eines winfelden Hundes (S3.) 6
Ant , praep. Antaj, kajp antaj na-przykład 13	Ant antaj , tam, u Zmu auch dennoch, nikts destoweniger 6	← Ant , Antay , fiehe da, dort. Kaip antaj zum Beispiel. Nach S3. auch dennoch, nichts destoweniger 7
Anksztinti 13	Ąnksztauti, ąnksztūti, bites anksztū. zwiadi pczół opatrują miejsca 6	← Anksztinu , inau, isu, inti 6
Ąnksztara vel. Anksztira 13	Ąnksztara, nie anksztira 6	← Anksztirràs, o, m. [...] Ankstirròs , û, f. pl. 6
Antis vide pyle pl. pyles 13	Gajgałas 6	← Antis , tês, f. die Ente [...] 7
Antrinykas pl. antrinykaj zboże drugiego czola 13	Antrinikaj , znaczy drugiego czola zboże 6	–

LL 4	PNŽ	← N
Akmenynas wieta arba akmenų 10	Akminynas miestas, gdzie wiele kamieni jest 6	← Akmenynas , o. m. Steinhäufen 3
Akstinas , aszr landi lasda kuri ardamas jautius wa bada wietoj' botaga 10	Stiegaras / akstinas piora wychodzące 6	← Akstinas , o. m. [...] ein Dorn, ein Stachel, bef. Die scharfe eiserne Spitze am Ochsenfleckchen [...]; dann auch die ersten Stacheln oder Federaufätze der Vögel 4
Akstynicze → [v.] Aksty- nycze miesce gdzie są złożone 10	Akstyniczia , miejsca gdzie akstys są złożone 6	← Akstyniczia , ôs, f. der Ochsenfleckchen, der mit dem Akstinas versehen ist 4
Aktowas 10	Aktowas nie aktawa jak u Neselmana 8 dzien po fescie 6	← Aktawa , ôs, f. (nur bei den kathol. 3'em.) die Octave, der achte Tag nach einem Feste 4

1 lentelė. Daukanto į ketvirtąjį LL sluoksnį ir į PNŽ perimti (ar tikslinti) žodžiai iš N žodyno <A> raidės atkarpos; **pusjuodžiu** šriftu pažymėti apytiksliai bent dviejų tekstų (iš trijų) sutapimai

PNŽ Daukantas išrašinėjo visai kitu stiliumi: viena, išrašė daug mažiau žodžių. Antra, išrašydamas neretai komentavo, ar kad konkretų žodį žino, ar kad žino kito-kią jo formą, ar kad reikia papildyti kita forma ar žodžiu. Kitaip sakant, PNŽ matyti buvusi kita nuostata: tarsi su autoriumi Nesselmannu labiau ketinta diskutuoti, negu kad periminti jo žodžius. Ketvirtasis LL sluoksnis buvo pirmiausia leksikos vienetų pildymas, o PNŽ – leksikos permąstymas, vos ne sociolingvistic užrašai: apie vartojimą, žinomas formas, variantus (leksinius, gramatinius). PNŽ žodžiai vertinti ir geografiškai (vartojami ar nevartojami Daukanto šnekoje). Taip pat PNŽ, skirtingai nuo LL, visai neatrodo kaip parengiamosios pastabos leksikografiniams sumanymams.

Kartais PNŽ parinktos leksemos panašesnės į ketvirtąjį LL sluoksnio nei į paties šaltinio N, pvz.: *Aszatys* yra LL 4 ir PNŽ, bet *Aszutas* N; *Atklapas* yra LL 4 ir PNŽ, bet *Atlapas* N. Kai kurių LL 4 ir PNŽ leksemų N iš viso nebuvo, jas Daukantas bus pats susigalvojęs (prisiminęs) dėl rastų panašių N žodžių, tų pačių šaknų darinių, pvz.: *Ałasawoti* tik LL 4 ir PNŽ; *Apinwarptis* tik LL 4 ir PNŽ; *Aszatine*, *drobe* tik LL 4 ir PNŽ; *Adatinicze* LL 4 ir *Adatinyczia* PNŽ, bet ne N; *antrinykaj zboze drugiego czola* LL 4 ir *Antrlinikaj, znaczy drugiego czola zboze* PNŽ, bet ne N.

Toks santykinis LL 4 ir PNŽ panašumas turbūt rodo, kad rašydamas vieną rankraščių tikriausiai turėjo po akimis ir kitą. Iš braižo labai aiškiai matyti, kad ketvirtasis LL sluoksnis Daukanto rašytas dar gana tvirta ranka, o PNŽ išduoda smarkesnę rankos virpėjimą, būdingą vyresnio amžiaus žmonėms. Greičiausiai apie 1858 m. pradžią–1859 m. pradžią rašydamas PNŽ Daukantas po ranka turėjo ir savo LL rankraščių, kurio <A> raidės tekstą buvo pildęs anksčiau Varniuose.

1.1. KETVIRTOJO LL SLUOKSNIO RAŠYBA

1.1.1. <û> [ou, uo]. Kaip ir galima tikėtis, LL ketvirtajame sluoksnyje Daukantas žymėjo <û>, pvz. (LL 4 ← N):

Abrakėlis dūnas abrakelis 7 (← *Abrakėlis, io, m. 2*); *Agūna* 9 (← *Agonà und Agóna, ôs, f. 2*); *Agūninis* 9 (← *Agoninnis, e 2*); *Agūnūtas darzas* 9 (–); *Agūnynas* 9 (–); *Akytas v akietas, v. akīwas dūna akieta* 9 (← *Akytas, a 3*); *Akmū* 10 (← *Akmū 3*); *Akmenūtas* 10 (← *Akmenotas, a*); *Akūtas* 10 (← *Akótas, a, Adj. 3*); *Akūtotas, warpa akūtota* 10 (← *Akotótas, a, [...] Warpa akotota 3*); *Akstinūtas* 10 (← *Akstinotas, a 4*); *Alpti, alpulūti* 11 (← *Alpū, gew. Alpstū, alpaū, alpsu, alpti 4*); *Anūdu* 12 (← *Anūdu, Anodu, m. 6*); *Anūti* 13 (← *Annóju, awaū, ósu, óti 6*); *Apatinis, apatinis girnū akmū* 14 (← *Apatinnis, e 7*); *Apūkas, apūkėtis kitis* → *kytis* 14 (← *Apokas, o, m.; Apokėlis, io, m. 8*); *Artinūs* 16 (← *Artinūs, inaus, isūs, intis 9*); *Ąsocziūs, pūdas, kružas* 16 (← *Asoczus, tē 10*); *Asztūniolika* 17 (← *Asztonolika, ôs, f. 11*); *Aszmū* 17 (← *Aszmū, Gen. aszmens 11*); *Asztūni* 17 (← *Asztoni, m. 11*); *Asztūnetas, asztonetą bandos majtinū* 17 (← *Asztonėtas, a 11*); *Asztūniolektas* 17 (← *Asztonoliktas, a 11*); *Asztūniolekis* 17 (← *Asztonolikinnis, io, m. 11*); *Asztūnergis, asztūnergis žirgas* 17 (← *Asztonėrgis, e 11*); *Atūdogėj* 18 (← *Attodógei, ū, m. pl. 12*); *ausiūs* 19 (← *Ap-siaunu 13*); *Ažūlas* 19 (← *A'žolas, Ažolas, o, m. 13*); *Aisūti, aisū pelieda* 19 (← *Aisūja pelleda 13*); *Augmū spro* 20 (← *Augmū, mens, m. Sproß am Baume von einem Jahre 14*); *Ausis, Dieuwe dūk isz tawa burnas i Diewa ausi* 22 (← *Ausis, ês, f. [...] Dēwe dūk isz tawo burnôs i Dēwo ausi 16*); *Ažūlas* 23 (← *Aužolas, o, m. 17*); *Ažūlelis* (← *Aužolėlis, io, m. 17*); *Ažūlinis* 23 (← *Aužolinnis, e 17*); *Ažūlynas* 23 (← *Aužolynas, o, m. 17*).

Kai kurie <û> atvejai nurašyti nuo N, bet didžiuma Daukanto paties diegtų, N grafemą <o> savo LL 4 jis dažnai keitė <ū>.

1.1.2. <ū> [o]. Taip pat LL 4 žymėta diakritinė <ū> [o], kuri vėl buvo įsivesta Varniuose, pvz. (LL 4 ← N):

Abūdū 2 (← *Abudu, m. 1*); *Acziū* 8 (–); *Aglūs* 8 (← *Aglū Adv. 2*); *Akymoju* 9 (← *Akymoju [vergl. moju] 3*); *Alūs* 11 (← *Alus, aus, m. 5*); *Arszūs gwałtowny spraw. narsūs* 15 (← *Arszus, i 9*); *Ąsocziūs, pūdas, kružas* 16 (← *Asoczus, tē 10*); *instr. sū manimi* 16 (← *Infr. manimi 10*); *Ajszkūs* 17 (← *Aszkus, i, wohl nur verderbte Ausfprache für Aiszkus 11*); *majtinū* 17 (–); *Asztrūs* 18 (← *Asztrus, i 11*); *Aisūs* 19 (← *Aisus, i 13*); *Ajszkūs* 19 (← *Aiszkus, i 13*).

Visgi du kartus praspūdavo senesnioji <ó> (LL 4 ← N): *At, vide et mólkis!* 18 (← *At 11*); *Ajsós amarus* 19 (← *Aisus, i 13*).

1.1.3. <i> [e], <-ij> [-eɪ], INF. <-ti>, <ie> [ie]. LL ketvirtajame sluoksnyje, rašytame nuo N, nebeliko diakritinės *<ĩ> [e], Daukantas perėjo prie paprastosios <i>, pvz. (LL 4 ← N):

Alloti allodami baida wilką 11 (← *Allóju, óti, [...] Allódami baido wilką 4*); *Atpnumas pro silpnumas* 11 (← *Alpnumas, o, m. 3*); *Apatinis, apatinis girnū akmū* 14 (← *Apatinnis, e 7*); *Aptikti, zastać, pidsakis aptika kiszki* 15 (–); *majtinū* 17 (–); *Awiza* 19 (← *Awiza, ôs, f. 12*); *Awizinis* 19 (← *Awizinnis, e 12*).

Inf. formantas irgi prarado diakritinę *<ĩ> – liko vien <-ti>, pvz. (LL 4 ← N):

Abejoti 1 (← *Abbėjójū, ójau, ósu, óti* 1); *Apidinti* 6 (← *Abydiju, ijau, iau, iti* 2); *Adyti* 8 (← *Adau, adzau, adysu, adyti* 2); *Ajtioiti, vel ajczioiti* 9 (–); *Atakti* 9 (← *Atanku, akau, aksu, akti* 3); *Aklinti* 10 (← *Apaklinu* 3).

Ir trečia pozicija, kurioje neliko <ĩ> – tai du adv. galūnės <-ij> atvejai (LL 4 ← N): *Artij* 14 (← *Arczaus u. f. w. f. Arti* 8); *Artij, blizko* (← *Arti Adv.* 9).

Pasitaikė ir keli pirmojo [ėi, ie] raiškos variavimo tipo atvejai (šaknų *dien-, Diev-viet-*). Kaip ir tikėtina tuo metu, jie visi rašyti <ie>, tad rinktasi aukštaitiškas dvibalsis [ie] (LL 4 ← N):

Akmenynas wieta arba akmenū 10 (← *Akmenynas, o, m.* 3); *Akstinas, aszr landi lasda kuri ardamas jautius wa bada wietoj' botaga* 10 (← *Akstinas, o, m.* 4); *Atenczioj' dienoj'* 18 (← *Attenczój dēnoj'* 12); *Ausis, Diēwe dūk isz tawo burnas i Diēwa ausi* 22 (← *Ausis, ês, f.* [...] *Dēwe dūk isz tawo burnôs i Dēwo ausi* 16).

1.1.4. <an, am> KAMIENUOSE, VIENSKIEMENIUOSE ŽODŽIUOSE. LL ketvirtajame sluoksnyje dvigarsių su antruoju [n] dėmeniu reiškimas labai nenuoseklus. Sprendžiant iš Daukanto *Mažojo lenkų–lietuvių kalbų žodyno* (MLL) bei *Didžiojo lenkų–lietuvių kalbų žodyno* (DLL)⁸ raiškos, daugiausia rašyta *vėliausio* varianto – nenosinių digrafų <am, an>, pvz. (LL 4 ← N):

Amžinas 11 (← *Amžinas, a, Adv.* 5); *Amžinū amžinaj* 11 (← *Amžinū amžinaj* 5); *Amžinasis* 11 (← *Amžinasis, ojo, m.* 5); *Amžinauti* 11 (← *Amžinaju, awau, ausu, auti* 5); *Amžybe* 11 (–); *Amžinawimas* 11 (← *Amžinawimas, o, m.* 5); *Angis* 12 (← *Angis, ês, f.* 6); *Anginas* 12 (← *Anginas, o, m.* 6); *Ankstyties* 12 (–); *Ankštaz* 13 (← *Ankštaz, a* 6); *Ankštaj vel Anksciej* 13 (← *Anksczaus, Adv.* 6); *Ankštumas* 13 (← *Ankštummas, o, m.* 6); *Ankštybe* 13 (← *Ankštybe, ês, f.* 6); *Ankštinti* 13 (← *Ankštinu, inau, isu, inti* 6); *Ankštis, pupū anksztis* 13 (← *Ankštis, ês, f.* 6); *Ankštietas* 13 (← *Ankštėtas, a* 6); *Ankštara vel. anksztira* 13 (← *Ankštirrós, ū, f.* 6); *Ankštarotas* 13 (← *Ankštirrótas, a* 6); *Ant praep.* 13 (← *Ant Präpof. m. d. Gen.* 7); *Antaj, kajp antaj naprzykład* 13 (← *Ant, Antaj* [...] *Kaip antay zum Beifpiel* 7); *Antausis* 13 (← *Antausis* 7); *Antis* 13 (← *Antis, ês, f.* 7); *Antele* 13 (← *Antéle, ês, f.* 7); *Antytis, telis* 13 (← *Antytis, czio, m.* 7); *Antinis* 13 (← *Antinnis, e* 7); *Antiena* 13 (← *Antēna, ôs, f.* 7); *Antinas* – vide *gajgalas* 13 (← *Antinas, o, m.* 7); *Antinicze* 13 (← *Antyniczia, ôs, f.* 7); *Antras* 13 (← *Antras, a* 7); *Antra, antra karta* 13 (← *Antrū kartū* 7); *Antrasis jė troji* 13 (← *Antrasis, troji* 7); *Antrejp* 13 (← *Antraip* 7); *Antrinykas pl. antrinykaj* 13 (← *Antrininkas, o, m.* 7); *Antrokaj* 13 (← *Antrokai, ū, m. pl.* 7); *Antrinti* 13 (← *Paantrinu, inau, isu, inti* 7); *Ampułka* 14 (–); *bandos* 17 (–); *Asztonkampus* (← *Asztonkampus, e* 11).

Daugelyje šaknų vyraujantys <am, an> turbūt rodytų laiką, vėlesnį bent už MLL pirmąjį aštuntadalį.

⁸ Plačiau apie MLL ir DLL rašybą žr. Subačius 2025 (rengiama).

Nosinių digrafų <ąn> kažkiek mažiau, pvz. (LL 4 ← N):

Ąnga, daug *ąngû pažystas* 12 (← *Anga*, ôs, f. [...] *Daug angû pažystas* 6); *Ąngéle* 12 (← *Angéle*, ês, f. 6); *Ąnglis* 12 (← *Anglis*, ês, f. 6); *Ąnglinis* 12 (-); *Ąnglinykas* 12 (← *Anglininkas*, o, m. 6); *Ąngladedis* 12 (-); *Ąnglinicze* 12 (← *Anglinycze*, ês, f. 6); *Ąnkstij* 12 (← *Anksti*, Adv. 6); *Ąnkstas isz ąnksta* 12 (← *Ankstas*, a, Adj. 6); *Ąnksciaus* 12 (← *Ankszczaus*, Adv. 6); *Ąnksciausej* 12 (← *Ankszczausay* 6); *Ąnkstùs* 12 (← *Ankstus*, i, Adj. 6); *Ąnkstesis* 12(2×) (← *Ankstasis*, stoji 6); *Ąnkstokaj* 12 (← *Ankstokay* 6); *Ąnkstybas*, sis, v *ąn[k]stywas* 12 (← *Ankstybas*, a 6); *Ąnkstybe* 12 (← *Ankstybe*, ês, f. 6); *Ąnkstauti* 12 (-); *Ąnkstinti* 13 (← *Ankstinùs*, inaus, isùs, intis 6); *Ąnkstima* 13 (-); *Ąnkstokas* 13 (-); *Ąnkstara vel. anksztira* 13 (← *Anksztirrós*, û, f. 6).

Matyti, kad daugiausia <ąn> rašyta keliuose šaknyse: *ang-*, *angl-*, *ankst-*, *ankšt-*.

Taip pat rašyta <Ą>, tačiau ne dvigarsio, o istorinio nosinio balsio [ą] pozicijoje, pvz. (LL 4 ← N):

Ąsa ele 16 (← *Asa*, ôs, f. 10); *Ąsinis* 16 (← *Asinnis*, ė 10); *Ąsoczyùs*, *pũdas*, *kružas* 16 (← *Asoczus*, tẽ 10); *Ąžũlas* 19 (← *A'žolas*, *Ažolas*, o, m. 13); *Ąžũlas* 23 (← *Aužolas*, o, m. 17); *Ąžũlelis* (← *Aužolėlis*, io, m. 17); *Ąžũlinis* 23 (← *Aužolinnis*, e 17); *Ąžũlynas* 23 (← *Aužolynas*, o, m. 17).

Ir istorinį [ą] ženklinanti <Ą> pasirodė tik šaknyse *ąs-* ir *ąžuol-*. Sankt Peterburge *ąžuolą* Daukantas dar paprastai rašydavo su senuoju nosiniu digrafu <ąn> – <ąnzũł->, tačiau DLL jau dažniausiai rinkosi monografą <ą> – <ąžũł->. Ketvirtojo LL sluoksnio <Ą> – <Ąžũł-> geriausiai dera prie DLL teksto, tad prie Varnių periodo, ir ne pačios jo pradžios.

LL 4 <Ąn> (*Ąnkstauti*; *Ąnkstinti*) dera su *<ĩ> diakritinę raidę praradusiu inf. formantu <-ti>. Toks derinys nebuvo būdingas net vėliausiems Sankt Peterburgo laiko tekstams; ten greta <ąn> rašyta <-ti>.

Tokia LL ketvirtojo sluoksnio apžvalga patvirtina tai, ką žinome iš šaltinių: kad Daukantas negalėjo jo pildyti anksčiau nei 1851 m. balandžio 22 d., nes tada N dar nebuvo matęs. LL 4 rašybos ypatybės <ũ> [ou, uo], <ù> [o], <i> [e], <-ij>, <-ti>, <am, an> (ir <ąn>, <ą>) iš esmės atitinka analogiškas Daukanto senųjų popierių rinkinio tekstų⁹ ir DLL. Tad LL ketvirtasis sluoksnis yra rašytas Varnių laikotarpiu, dar ne Svirlaukyje.

2. PNŽ RANKRAŠTIS

2.1. LAPAI. Daukantas naudojo dviejų rūšių popierių savo PNŽ rankraščiui, ne iš eilės. Pirmoji rūšis be gamintojo ženklų *in folio*: p. 1–4 ir p. 5–6 (36,5 × 22,8 cm), p. 23–26 (36,7 × 22,6 cm). Antroji rūšis taip pat *in folio*, kiek mažesnio formato (35,4 × 22,0, 21,5 cm), su Naujųjų Verkių gamintojo iškiluoju įspaudu, aiškiai matomu tik p. 7–8 (ornamentuotų kraštinių stačiakampyje viršuje lenktai užrašyta „NO-

⁹ Apie senųjų popierių rinkinį žr. Subačius 2025 (rengiama).

ВОВЕРКСКАЯ“ [prasideda lotyniškąja <N>], per vidurį „No“, taip pat penkialapis augalinis papuošimas ir „6“, o apačioje tiesiai „ФАБРИКА“ – tad „НОВОВЕРКСКАЯ ФАБРИКА No 6“); kituose lapuose išspaudas visai neįskaitomas, tačiau popierius tokio pat plonumo, formato. Aišku, kad tai tas pats popierius su tais pačiais išpaudais: p. 9–10, 11–14, 15–18, 19–22, 27–28, 29–30, 31–34.

Galima pabrėžti, kad išspaude esantis skaičius rodydavo ne fabriko numerį, o popieriaus kokybę – kuo mažesnis skaitmuo, tuo geresnis (brangesnis) popierius, bet jo kokybė numeriais paprastai žymėta tik nuo 4 iki 8, geriausias popierius 1–3 nežymėtas iš viso¹⁰. Tad čia Naujųjų Verkių popieriaus fabriko 6-os kokybės popierių prasminga gretinti su kitų numerių popieriais (pvz., didžioji DLL dalis rašyta Aristarchovo fabriko 4-ojo numerio popieriuje¹¹, geresniame už šį Naujųjų Verkių 6-ąjį).

Dabar pieštuku sunumeruoti 36 PNŽ rankraščio puslapiai. Tačiau tai bibliotekiniukų, ne paties Daukanto paginacija. Daukantas buvo sužymėjęs dalį lapų (puslapių) kitokia numeracija rašalu. PNŽ 1–8 jis nenumėrė. PNŽ 1–4 yra didelis perlenktas lapas *in folio* formatu (du *in folio* lapai – vienas didelis lapas perlenktas pusiau = keturi puslapiai). Atskiras lapas PNŽ 5–6, ir atskiras PNŽ 7–8, pastarasis turi ir minėtą aiškų iškilų Naujųjų Verkių fabriko išpauką.

PNŽ 9–10 vieną *in folio* lapą Daukantas paženklino skaičiumi „1“. Toliau skaičiumi „2“ pažymėjo PNŽ 11–14 – tai jau ne du, o keturi puslapiai, tad ženklino ne puslapį ar lapą, o lanką. Vadinasi, ir ankstesnį „1“ galėtume laikyti lanko, o ne lapo numerio ženklu. Trečiuoju skaičiumi „3“ paženklino dar vieną dvilinką lapą, vėl keturis puslapius – PNŽ 15–18.

Kruopas vis dėlto buvo priskaičiavęs ir ketvirtąjį Daukanto pažymėjimą: „Tik keturi dvigubi lapai (9–22 psl.) pažymėti skaitmenimis (1, 2, 3, 4), o kiti nenumėrėti“¹². Visgi tas ketvirtasis, anot Kruopo, dvigubas lapas PNŽ 19–22 Daukanto ženklintas kitaip: sužymėti visi keturi jo puslapiai, tad tai ne tolesnis lankas, o jau iš principo kitokią numeraciją gavę keturi puslapiai: PNŽ 19 – „4to“, PNŽ 20 – „1°“, PNŽ 21 – „2°“ ir PNŽ 22 – „3°“. Kitokios žymės, kitokios ir intencijos šioms PNŽ 19–22 puslapiams.

Po to jau eina Daukanto nenumėrėtas lankas PNŽ 23–26. Dar toliau yra du atskiri lapai PNŽ 27–28 ir PNŽ 29–30, tada keturių puslapių (dvigubas perlenktas lapas) PNŽ 31–34, ir vėl vienas lapas PNŽ 35–36.

2.2. ТЕКСТАС. Visas PNŽ tekstas gana netolygus, galima skirti bent kelis nevienodus Daukanto rašymo stilius, nuostatas, santykį su *N* žodynu. Kruopas, paskelbęs PNŽ, taip aprašė bendriausią jų sandarą:

Iš pradžios (1–7 psl.) daugiausia eina atskiri A, E, J, U, V, T ir kitų (retai) raidžių lietuviški žodžiai, kurių daugumas išrašyti iš Neselmano žodyno; kai kur jie su vo-

¹⁰ Белобородов 1997, 30. Labai ačiū dr. Nađeždai Morozovai už nurodytą literatūrą apie popierių rūšis.

¹¹ Plg. Subačius 2017, 138, 1 pav.

¹² Kruopas 1961, 313.

kiškais ir lenkiškais atitikmenimis, trumpais paaiškinimais, žodžių junginiais ir pastabomis dėl žodžių vartosenos. Dalies surašytų žodžių nėra Neselmano žodyne, ir jie, tur būt, pateikiami kaip papildymai. Nuo 9 psl. (8 tuščias) prasideda ištisinės pastabos dėl Neselmano žodyno lietuviškos dalies D, Č, M, P, S, Š raidžių žodžių, kurių tarpe pasitaiko šiek tiek ir kitų raidžių žodžių, paimtų iš Neselmano žodyno straipsnių. Matyti, kad pastabos neparaidžiui surašytos, kad iš pradžios (1–7) jos labai padrikos ir yra daugiausia atskiri žodžiai; be to, dėl kai kurių raidžių (pvz., B, L, O, U, Z, Ž) žodžių nėra pastabų (arba jų visai nebuvo arba jos dar nesurastos)¹³.

Kad būtų lengviau sekti Daukanto išrašinėjimus iš *N*, reikia pabrėžti, kad *N* abėcėlės tvarka buvo „mokslinė“, pagal kalbos garsų tarimą – pirmiausia rikiuoti balsiai, paskui atskiros priebalsių grupės. Šiandien atrodanti labai nepatogi *N* abėcėlė buvo tokia:

<A, Ai, Au, E, Ei, I, O, Ū, U, Ui, J, W, T, D, C, Cz, Dz, K, G, P, B, L, M, N, R, S, Sz, Z, Ž>.

2.2.1. *PNŽ* 1–3 IR 5–6. Pildant ir tikslinant Kruopą galima pasakyti, kad *PNŽ* Daukantas rašė ne vienu prisėdimu ir ne vienodomis nuostatomis. Štai pirmieji septyni puslapiai *PNŽ* 1–7 rašyti gana netolygiai. Jau minėta, kaip Daukantas išrašinėjo *PNŽ* <A> raidės žodžius (skirtingai nuo *LL* 4-ojo sluoksniu). *PNŽ* 1–7 išrašų mažiau nei *LL*, bet prie esamų pateikta gausiau komentarų ir pavyzdžių – tarsi prasidėjusi diskusija su Nesselmannu.

Būtent <A> raidės pavyzdžius iš *N* žodyno Daukantas išrašinėjo bent dviejose *PNŽ* vietose: 1–2 ir 6 p. Jau iš 1 lentelės buvo matyti, kad į *PNŽ* 1 pradėta išsirašinėti ne nuo pirmo, bet nuo ketvirto *N* puslapio, o *PNŽ* 2 pabaigta *N* 14 puslapyje, tad faktiškai rinkta iš visos *N* <A> raidės teksto (vienas pavyzdys išrinktas ir iš *N* atskirai pateiktos <Au> raidžių atkarpos). *PNŽ* 6 pradėta rinkti iš naujo, ir ne nuo ketvirto, o ši kartą nuo antro *N* puslapio, bet rinkta iš mažiau puslapių ir ne iš eilės: iš *N* 2, 3, 6, 7, 4. <A> raidės žodžiai į šitą *PNŽ* 6 rašyti daugiausia tik dešinėje skiltyje, kaip koks prieduras, o kairėje skiltyje (ir truputį dešinėje) fiksuoti Daukantui pačiam žinomi įvairūs žodžiai su lenkiškais paaiškinimais, nebūtinai susiję su Nesselmanno žodynu.

Vadinasi, *PNŽ* 6 <A> raidės žodžių išrašymas buvo visai kito prisėdimu darbas nei *PNŽ* 1–2, tik kaip prieduras prie ankstesnėje skiltyje rašytų žodžių.

PNŽ 2–3 yra tiesiog *PNŽ* 1–2 išrašinėjimo tęsinys. Po <A> raidės žodžių į *PNŽ* 2 išrašinėti iš *N* <E, I, O, Ū, U, J>, o toliau – iš <J, W>, iki <W> raidės žodžio *Willóju, ójau, ósu, óti* *N* 80 (Daukanto pasižymėta *Wiloti, wilo* *PNŽ* 3, dar ir *N* nebuvęs Daukanto šnektos žodis *Wingurti* *PNŽ* 3). Tuo ir baigiasi tam tikras Daukanto išrinkinėjimo segmentas iš *N* 1–80: iš <A> raidės imta dažniau, o toliau išrašai retėjo, pagaliau iš <W> jau rinkta visai mažai. Toje vietoje tarsi ir sustota.

PNŽ 5–6, be jau minėtų koncentruotesnių <A> raidės išrašų dešinėje 6 p. skiltyje, yra gana pabirų išrašų iš kai kurių kitų raidžių, bet dauguma žodžių – paties Daukanto šnektos žodžiai dažniausiai be komentarų, taip pat jo pamėgti teminiai žodžių

¹³ Kruopas 1961, 313.

6) spragis raz otwor ptoue drugi
 raz garienia.
 sprankti, sprankstyti spragi
 wi sprankstyti.
 ardimus otworu tvoraj skelti.
 niej' atardyti uuyprui ptot.
 arnij, arkitaj.
 Dauba osiel' B. Nesel. kosi pinasel.
 Saliklionykas, niwrim. Da esgo
 sliggaras, narlisie tobaki tul
 inych. u u gessiat mtad ych
 dyglys koliec.
 dygterieti dygieta.
 praritukxati, ziedas jas prasi.
 tukxata.
 tukxatyti, ziedas tukxatos
 izyti pupas, zernius
 izinas.
 Aisxutu' kis wataj.
 rufas nis, nie rufas ter
 agtas prykry grubijem-
 ski.
 + Skiemu, pl. Skiminy.
 Adwer nixka
 Adwer nixka katba
 dukxata maserka
 dukxatotas wejdas
 dukxatoti.
 zam bar pota
 Kastimys rodraj marta
 Kikole, smark z nosa
 Asxminys, ostre
 karugas sirawatka
 Pasukar, maslanka.
 Kerna narzynie w kti-
 rem marto bija.
 Kers not, ganii psue
 Dwidugne, narzynie
 Anralti, usiviai
 Staduris, extowick nie-
 okresany.

Kogal wej
 Kogal wes.
 Kruunkar.
 Adatinysia
 Agininas, agininas.
 Akar, zemajisze, seketyz.
 adatas bulis, ne akis
 Knospe ~~me~~ in augu, xmaury
 pumpru ar., nie ant akies
 parxinti, leu nu akis pa
 xinti. ant akies rufult
 na aury xachorawai.
 Aklej nie tytko B. nemxe
 leu akle xmaury sliep a
 pokxywa. ni akab is, warmas
 Lielis noemy kruuk, nie.
 Anksrtu mas, ciarnosta
 u xmuur xmaury, gedvuk
 terxtome wisselches hum-
 des.
 isxparpti kaktas isxpar-
 pis.
 Ant antaj, tam, u xmu-
 uub den noch, nikts de-
 stoweniger.
 Anksrtauti, anksrtiti, bi-
 tes anksrti. zwiadi pusit
 apatruja, mijeja.
 Anksrtara, nie anksrtira
 Ansa, handgrif.
 Gajgatas
 Antvinitaj, xmaury dygie
 go wota xboxe.
 Akminy nar mijeje zidie
 wiele kamie ne jist.
 stiegaras, jaksti nar puora
 uylrodzaje.
 aksty nixia, mijeja zidie
 akstys oz stozione.
 Aktowar nie aktawa jak
 u Neselmana D. dien. profesie
 akwata, xamier ukat
 akwatus, links mas.
 aladrios, plintej, zenna
 tirkaj worusku otadi

3 pav. PNŽ 6: kairėje skiltyje daugiausia paties Daukanto žodžiai,
 o dešinėje – daugiausia iš N 2, 3, 6, 7, 4 perimti <A> raidės žodžiai;
 LLITBR: f. 1 – SD 19

sąrašai (kaip kad *Lietuvių kalbos žodyno medžiagos* pirmajame dokumente LKŽM1 ir *Bd* knygoje¹⁴), pavyzdžiui, su uogomis, vaisiais, grybais susiję žodžiai *Rieszutauti; obuļauti; ūgauti; grybauti; grybinieti; Obelinas; Gruszynas; Sliuvinas; Awietynas; Serbenty-nas* (PNŽ 5). Arba tos pačios šaknies vediniai, pvz.: *imajszyti; imajszimas; Sumajszyti; Pamajszyti* (PNŽ 5).

2.2.2. PNŽ 7 IR 4. Pagal *N* abėcėlę po <W> raidės eina <T>. Pastarosios teksto pradžia pateko į PNŽ 7, o į PNŽ 4 – tęsinys. Atrodo, kad toliau Daukantas galėjo pasiimti, pasiruošti PNŽ 7–8 lapą ir pradėti komentuoti <T> raidę 7 p., tačiau toliau 8 p. kažkodėl paliko beveik tuščią, o <T> raidę tęsė išrašinėti į visai kitame lape likusį tuščią 4 p. Tarp Daukanto lapų būta netvarkos, jis galėjo neatidžiai paimti iš dalies anksčiau panaudotą lapą ir rašyti ne iš eilės, o į netyčia pasitaikiusį kitą tuščią puslapį (į 4 p., ne 8 p., kaip galbūt buvo sumanęs iš pradžių).

Tie <T> raidės išrašai PNŽ 7 ir 4 yra ypatingi, visai kitokie, nei ankstesnių raidžių. Išrašinėti tik tie žodžiai, kuriuos Nesselmannas pažymėjo kaip esančius iš Sirvydo raštų arba (kartais) iš Žemaičių (tad Lietuvos, ne Prūsijos) tarmių (žr. 2 lentelę, 4 pav.).

PNŽ 7, 4	← <i>N</i> (S ₃)	← <i>N</i> (3'; 3'em.)
Nūwolas, a. Keilförmig (Sz.) 7	Nūwolas, a. keilförmig (S ₃) 86	
Wocziotas, a. mit Geschwüren behaftet 7	Wocziotas, a. dařf. [mit Gefchwüren behaftet] (S ₃) 87	
T 7	T 87	
Tadū, daher, also (Sz) 7	Tadu, daher, alfo (S ₃) 87	
Talorus, aus, m. ein Thaler. (Sz.) 7	Talorus, aus, m. ein Thaler (S ₃) 88	
Suraszimas wejkalū tapusiū metose. (Sz) 7	Suraszimas weikalū tapusiū metose, eine Chronik (S ₃) 88	
Tapalas, o, m. (3) Papel 7	Tapalas, o, m. (3') die Pappel (S ₃ . Topola.) 89	Tapalas, o, m. (3') die Pappel (S ₃ . Topola.) 89
Tarma, os. Rede (3) 7	Tarma, ôs, f. Rede, Ausřpruch. (S ₃) 89	
Tarme, es, f. dass. (3) 7	Tarme, ês, f. dařf. (S ₃) 89	
Nutartinnes kningas, eine Schmähſchrift. (3) 7	Nütartinnes knygos, eine Schmähřchrift (S ₃) 90	
Patarle Sprüch wort. (3) 7		Patarle, ês, f. Spruch, Sprüchwort (3') 90
Pręsztarninkas Wiedersacher (3) 7	Pręsztarninkas, o, m. ein Widerřacher, Gegner (S ₃) 90	

¹⁴ Subačius 2021, 421–426.

PNŽ 7, 4	← N (S ₃)	← N (3'; 3'em.)
Tarpintojis, o, m. der Hä-scher, Gerichtsdiener (S) 7	Tarpintojis, o, m. der Häfcher, Gerichtsdiener (S ₃) 91	
Taworus daryti, ein Lager aufschagen. (S) 7	Taworus daryti, (im Kriege) ein Lager auffchlagen (S ₃) 92	
Taworelis, o, m. ein 3elt. (3) 7	Taworélis, io, m. ein 3elt, eine Laube (S ₃) 92	
Taworine, es, f. ein Kramladen (3) 7	Taworyne, ês, f. ein Kramladen, eine Krämerei (S ₃) 92	
Aptaisalas, o, m. Teppich, ein Vorhang ? (S ₃) Kortyna 7	Aptaisalas, o, m. ein Teppich, ein Vorhang (? S ₃ unter Kortyna) 92	
Taizkius, i (?) ansenlich statlich. (3) okazaly 7	Taizkius, i, (?) anfehnlich, ftattlich (S ₃ unter Okazaly) 93	
Tau. (3) 7		Tau, 3'em. für Taw, dir 93
Tauszkakojis, klapperfussig (3) klaponogi 7	Tauszkakojis, e, klapperfüfzig (S ₃ Klaponogi.) 93	
in (3) aber findet man nëch doch Te 7		im 3'em. aber findet man noch Te 93
Itakas, o, m. Mündung flusses (3) 7	Itakas, o, m. die Mündung eines Fluffes (S ₃) 95	
Telinga karwe eine tragende Kuh. (3) 7	Telinga karwe, eine tragende Kuh. (S ₃) 95	
Teletyna os m Kalb leisch. (3) 7	Teletyna, ôs, f. Kalbfleifch. (S ₃) 95	
Apsitelinu, inau, isu. Kalben (3) 7	Apsitelinu, inau, isu, inti, kalben (S ₃) 95	
Patekte. (3) 7	Patekte, ês, f. Dauer, Dauerhaftigkeit. (S ₃) 97	
Terliczia ein irdenes Becken eine Reibenaft (3) 7	Terliczia, ôs, f. ein irdenes Becken, ein Reibenapf (S ₃) 97	
Terp für Tarp (3) 7		Terp, 3'em. für Tarp f. d. 98
Nuteru ertragen, erhalten nicht loslassen 7	Nuteru, ertragen, erhalten, nicht loslaiffen (S ₃ u. Utrzymac) 98	
Tiesû kningas. Gerichsakten. (3) 7	Tēsû knygos, Gerichtsakten (S ₃) 98	
Tiasas numanęs ein Rechts – kündiger. (3) 7	Tēsas numanęs, ein Rechtskündiger (S ₃) 98	
Tėsus, recht waraftig recht. (3) 7	Tėsus, i [...] nach S ₃ auch wahrhaftig 98	

PNŽ 7, 4	← N (S ₃ .)	← N (3'.; 3'em.)
Tēsadaris der Richter (3) 7	Tēsadaris, io, m. ein Richter (S ₃ .) 98	
Užtęstuwe, eine Bettdecke. (3) 7	Užtęstuwe, ês, f. eine Bettdecke (S ₃ .) 99	
Tetiwa die Sehne, cięciwa (3) 7	Tetiwà, ôs, f. die Sehne. Bd. R. (Betr. 50). S ₃ . Poln. cięciwe 100	
Tēwikszczia der Geburtsort (3) 4	Tēwikszczia, ôs, f. daff. [der Geburtsort] (S ₃ .) 100	
Teisiu, verrichten, abmachen (3) 4	Teisiu, siau, su, sti, abmachen, abfertigen, verrichten (S ₃ .) 101	
atteissa die entscheidung die abfertigung 4	Atteisa, ôs, f. Die Entscheidung, die Abfertigung (S ₃ .) 101	
Isztiesu, leįsten versprecher (3) 4	Iszteisu, sėjau, sėsu, sėti, Wort halten, das Versprechen leiften = Isztėsu (S ₃) 101	
Pateįseį, warlich (3) in der That 4	Pateiseį, wirklich, wahrlich, in der That. (S ₃ .) 101	
Nemitinka, (3) za netink man 4	Nemitinka (ftatt Ne tinka man), es geht mir ab, fehlt mir. (S ₃ .) 101	
Tikyba (3) glaub 4		Tikyba, ôs, f. daff. [Glaube] (3'.) 104
Isztikra, in der That, wirklich 4		Isztikra, Adv. (3') wirklich, in der That 104
Tilstus, (3) to co tylus still 4	Tilstus, i, daff. [ftill] (S ₃ .) 104	
Datiroju. Wilmi Wirksamkeit eines Heilmittels 4		Datiróju, awaù, ósu, óti, daff [3. B. die Wirkfamkeit eines Heilmittels, eines Verfahrens] (3') 106
Nutirpintoja ein Fisch. Kramfisch, der zitterochen Raia Torpedo. (3) 4	Nutirpintoja, ôs, f. der Krampffisch, der 3itterochen, Raja torpedo (S ₃ .) 107	
Truthahn 4	Tytaras, o, m. ein Truthahn (Bd.) 107	
Patulzis geschwolene (3) 4	Patulzis, e, aufgeschwollen (S ₃ . Wspachly) 109	
Turinieju haben (3) 4		Turrinėju, ėjau, ėsu, ėti, haben (3') 110

PNŽ 7, 4	← N (S ₃)	← N (3'; 3'em.)
Turtule Kleines bežizthum 4	Turtule, ês, f. kleines Befitzthum (S ₃) 110	
Neturte. 3 Armuth 4	Neturte, ês, f. daff. (S ₃) 110	
Nuturiu. gewöhnlich 3 4	Nuturru (S ₃) gewöhnlicher 110	
Tujnas eine 3aum stakete, eine Bohle, Pfahl (3) 4	Tuinas, o, m. ein Pfahl, ein Pflock, eine 3aunftakete; eine Bohle. (Bd. Qu. S ₃) 111	
(Wē kakas) 4		
Turte, es, f. die habe (3) 4	Turte, ês, f. daff [die Habe] (S ₃) 110	
Tusznas leer hohl, (3) 4	Tusznas, a, leer, hohl (S ₃) 111	
Jkapes, smiertelna koszule 4	Plur. ĩkapes, daff. 178	
Tryne eine Blase, eine Pus- tel. (3) 4	Tryne, ês, f. eine Blafe, eine Pufstel (S ₃) 115	
Trynis, Haut, Schwielen. (3) 4	Trynis, nio, m. (_) Plur. Try- nei, harte haut, Schwielen (S ₃) 115	
Trynietas Schwielig (3) 4	Trynētas, a, ũchwielig (S ₃) 115	
Trinia, Trinius Sāgespene. (3) 4	Trinia, ôs, f. Plur. Trinius, Sāgefpane (S ₃) 115	
Troszkybe Gier, Sucht, (3) 4	Troksztybe, ês, f. Gier, Sucht. Lobjo troksztybe, Habfucht (S ₃) 116	
Trudnas trudnastis Schwere (3) 4		Trudnas, a [...]; Trudnastis, ês, f. Bedrāng- nifz, Verlegenheit, Schwie- rigkeit der Verhālnifze (3') 117

2 lentelė. PNŽ 7, 4 santrumpa „3“ (pradžioje ir „Sz“) Daukantas žymėjo iš N išrašomus žodžius, prasidedančius <T> raide (N 86–117); tačiau N tai buvo žodžiai ne tik iš Sirvydo („S₃“; antra skiltis), bet kartais ir iš žemaičių („3'“; 3'em.“; trečia skiltis); PNŽ ir N žymėtos santrumpos pateiktos **pusjuodžiu šriftu**

Nesselmannas tarp savo žodyno santrumpų nurodė tokias: „S₃. – S₃yrid'is“ ir „3' oder 3'em. – 3'emaitifch“ (N XII). Daukantas PNŽ 7 pradėjo rinkti iš N specialiai pažymėtus Sirvydo žodžius, pirmus keturis savo išrašus taip ir paženklino santrumpa „Sz“, kartais „S“ (reiškiančias 'Sirvydas'). Tačiau toliau analogiškai išrašydamas Sirvydo žodžius, jau beveik visada žymėdavo kitaip – „3“ (kartą „Sz“ išimtinai pa-

7

Nüwelas, a. Keilförmig. (Bz.)
 Wocxiotas, a. mit Geschwüren
 behaftet.
 J
 Tadi, dahier, also (Bz.)
 Talorus, aur, m. ein Thaler. (Bz.)
 Suraxsimas wejkalis tapiwici
 metose. (Bz.)
 Tapatas, o, m. (Bz.) Papier.
 Tanna, os, f. Rede. (Bz.)
 Tawme, es, f. dass. (Bz.)
 Nutartinner kwingas, eine
 Schmähschrift. (Bz.)
 Patarte Sprüchwort. (Bz.)
 Pjersstarnnikar Widersacher. (Bz.)
 Tarpin tajis, o, m. der Flascher, ge-
 rühtsdiener. (Bz.)
 Taworus daryti, ein Lager auf-
 Taworelis, m. Schagen. (Bz.)
 Taworine, es, f. ein Kramladen. (Bz.)
 Aptypalas, o, m. Teppich, ein Vorhang, &
 (Bz.) Kostyna
 Tajzkur, o, i (2) ansehnlich statlich. (Bz.)
 Taw. 13. skaraty
 Tauszkakojis, klapperkussig. (Bz.)
 (Bz.) aber findet klaponozj
 gtakas, o, m. Mündung flusses. (Bz.)
 Tchinga karwe imu tszjude kub. (Bz.)
 Tceletyna Kalb-leis. (Bz.)
 Apritelini, inau, inu. Kalben. (Bz.)
 Patekte. (Bz.)
 Terlixia ein in derer Becker. (Bz.)
 eine Reibenacht
 Terp für Tarp. (Bz.)
 Wuteru überagen, erhalten
 nicht loslassen.
 Tiesu kwingas. Gerührakten. (Bz.)
 Tiesar numang ein Rechts-
 kündiger. (Bz.)
 Tiesus recht waraftig recht. (Bz.)
 Tiesadavis der Richter. (Bz.)
 Wistawuc, eine Bettdecke. (Bz.)
 Tetsiwa die Schone, uiciw. (Bz.)

4 pav. PNŽ 7: daugiausia iš N 86–100 perimti <T> raidės žodžiai;

LLITBR: f. 1 – SD 19

žymėjo maždaug PNŽ 7 viduryje). Pagal N santrumpa „3'." reikštų 'žemaičius', ne Sirvydą, tačiau Daukantas akivaizdžiai išsirašinėjo būtent Sirvydo pavyzdžius, tik netiksliai pasižymėjo. Vis dėlto į trečiąją 2 lentelės skiltį įtraukta dešimt atvejų, kur nepakeisdamas santrumpos vietoj Sirvydo Daukantas visgi išrašė būtent žemaitiškus N pavyzdžius. Dėl taip netiksliai pasirinktos santrumpos turbūt ir primaišė ne Sirvydo žodžių. Tokį supainiojimą rodo ir iš kitos N vietos paimtas pavyzdys, kur žemaitiška santrumpa „3em.“ Daukantas pažymėjo Sirvydo pavyzdį iš N: *Nach 3em. B[e]gräbnif3 nie iszdiejimas; lecz łajdojimas* PNŽ 10 ← *Iszdėjimas, o, m. das Auslegen. Nach S3. das Begräbnif3 N 133*. Labai gali būti, kad abi N santrumpos („S3.“ ir „3'.; 3'em.“) Daukanto galvoje susiplakdavo į vieną. Bet išsirašyti čia, PNŽ 7 ir 4, Daukantas ketino Sirvydo žodžius, kad ir koks netvarkingas bei netikslus buvo ketinimo rezultatas.

Daukanto susidomėjimas Sirvydu atrodo buvęs didelis (plg. SD⁵ išrašus DLL¹⁵). Kodėl čia Sirvydo pavyzdžius atskirai rinkosi tik iš N <T> raidės teksto, nėra aišku. Kaip tik priskaitęs iki tos N <T> raidės Daukantas užsigeidė pasipildyti Sirvydo pavyzdžių (jie beveik be didesnių komentarų). Bet visai iki galo <T> raidės pavyzdžių neišrinko (iki žodžio *Trudnas, a N 117*). Ir iš toliau einančios <D> raidės teksto Sirvydo pavyzdžių jau neišskyrinėjo.

2.2.3. PNŽ 9–18, 19–22 IR 23–36. Nuo PNŽ 9 Daukantas ėmė visai kitaip rašyti – tarsi tęsė įvairių žodžių rankiojimą. Nuo N <D> jis pakeitė išrašų stilių – neliko padrikumo, ėmė rašyti ištisai pripildydamas eilutėmis, daug tvarkingiau. Labai pagausėjo Daukanto komentarų, kurie kartais net ėmė priminti straipsnelius, aiškinančius žodžių formas, reikšmes, vartoseną. Tokį pasikeitusį, pasubtilėjusį, išsiplėtusį komentavimo stilių Daukantas išlaikė per visą <D> raidę (PNŽ 9–16), per <C> (PNŽ 16), <Cz> (PNŽ 16–18), <Dž> (PNŽ 18). PNŽ 18 pabaigoje pasižymėjo rašysias „K“, bet neberašė (jos pavyzdžiai į tą puslapį nebetilpo). PNŽ 9–18 kaip tik apima tuos tris Daukanto paties tvarkingai sužymėtus lankus „1“, „2“ ir „3“.

Iš 3 lentelės matyti keleto Daukanto žodžių detalesni komentarai.

PNŽ	← N
Da inseperable prāposition , niema takiej preposizyi w Litewskim języku, P. Nesselman jest to polskie do wprowadzone u prusakow, u nas zastępuje prie, nu, zamiast da 9	← Da , eine inseperable Prāpofition welche den Verbis vorgefetzet das Vollendete, das fertig fein oder machen des Wurzelbegriffs anzeigt [...] 123
Nie drybau 13 bojau, bosu, dryboti , lecz driebù, biau, siu, driebti zaczy mokrą rzecz rzucić, np driebiau szłapę sermiegą i szalti 14	← Drybau, bójau, bósu, bóti, hängen an etwas, herabhängen. Débesis dryba , die Wolke hängt in der Luft. Seiles per barzdą dryba, der Speichel ift im Barte hängen geblieben, hängt über den Bart hinweg 155

15 Subačius 1987, 11–15.

1 Da inseparable preposition, nėra tokiej
 prepozicijos w litewiskim języku, P. Vesselun an
 jest to podobnie do w prawachone prusakow,
 u nas xartepuje prie, nu, xamiasc. Da,
 Wyraz Dalini. jest takze s polskiego xadabie,
 xadabie, u nas jest gratis ni, i priesci, priescties
 w u Prusakow dabinties
 Dabojis pilnujs, Dabok xiusis, awys, strzelcy mo-
 wia, pospolnie, daboka tu xzmoti iszej uithas
 xtoz wyraz daba, xmaury pilnowanie, xego,
 xmyxaj u litwinow i Latyszow.
 U nas nie dagtas, daglis daglis, lez degtas
 degtas, deglis.
 Dagis, nie ungenane au prachs für dagis
 padajgas, dygas; lez dagis xmaury palny
 u is, priesku xapala.
 Nie dakariju xevantivosten; lez dakanoju
 patvaxs ufe wanagar uisrta sudakanajo.
 Ne dakas; lez takas, sawa taku ejt; do
 xis dniea prxytowie.
 Nie dakotas, ein dukaten, u nas xaudomas
 albowiem ani dakotas ani dukatas u nas
 niexumiejq.
 Xamiasc daktas ar, mowia gyditojas, u aj-
 stytojas. u Vexl. Pradalge u nas Pradalge
 nie dalini; lez daliju, diele, nie dalini; lez
 dalijus diele ois. nie danis lez dinis, danis,
 exynsz. Nie xumyr isxdaryti, lez exietus
 arba kujlus, tekius isxdaryti xamiasc
 isxromytas. Padaryste, nedaryste, takiego
 wyrazu ani kmiutkiem ani Litewiskim
 niethajduje ois. Perdas au = Perd au xmaury
 pxxestrie wam, nie umarbeiten. Susidavau,
 xmaury odniei ois kitha odnieie itak mo-
 wia susidaryk geraj, kad nesusxat tami.
 ne smarstwas; lez smatks was. niethaj tym
 diele, nedarbijus. xaj mufe ois xymkoprak opurcit
 Nie dargis lez dargana moxsis, xa pogodca

5 pav. PNŽ 9: tvarkingai surašyti N žodyno <D> raidės

žodžių komentarai, papildymai, paaiškinimai;

LLITBR: f. 1 – SD 19

Drimbu, driebiau → **dribau**, **dribsiu**, **dribti**,
 znaczy mokry śnieg wielkimi kawałami pada,
 np. **sniegas** → **szłapdraba** ~~dim~~ drimb, kiaura diena
~~sniegas~~ → **szłapdraba** driba.
 drugi raz znaczy bydz ciężkiem, bez władnym sam
 sobą np girtas driba i łową, albo chory chcąc iść
 lecz słaby, upadł na podłogę, ligonis ejdamas driba
 i aslą, toz samo kiedy człowiek bardzo seny [sic!], kiedy
 już sobą władać prawie niemoże, np tiewas nuwar-
 gis driba i łową. Z tego złożone słową, sudribti, pa-
 dribti, i tak mówią sudribis esù, padribis esu,
 to jest iż niemogę z sobą więcej władać, rozumie się
 odpoczynku [i]trp.] **potrzebuję**. Także jest i zaimkowe
 słowo pasidriebti, jeżeli któs zmordowany gdzie
 padł tam i zasnął, drugi przechodzący widzie → widzi
 że nie na miejscu położył się mówi, o tas kami pasidriebis?
 Ztąd takie → także leżie → leżeć
 nazywa się dribstoti. np Gospodarz pyta się,
 kame Jonas? Onska dribsa priszinykęs asłoj', arba
 dribsa po klewù po wobeli. Jest jeszcze słowo często
 tliwe drabstau, tiau, tysiu, drapstyti np rudini
 drabsti → **drabstia**, **apdrabsti** → **apdrabstia**, **nudrabsti** →
nudrabstia, np drabużej nu-
 drabstyti purwajs, albo sudrabstyti purwajs. Więc
 nie **hängen an etwas** i nie **herabhängen**, Także nie
 można mówić **debesis dryba**, chyba kawał debesies
 nudriba, pospolicie u nas mówią kiedy w której
 stronie czarne chmury stoją, debesis niuksa.
Padribusos akys triefende augen, nigdy się niemó-
 wi, lecz žlibas akys, rzeczownik žlibis, co ma
 ciekące oczy. Wszystkie jego złożone są fałszywie
 wyłożone jak po wyższych pierwiastkow łatwo
 dorozumieć się będziesz mógł 14

← **Drimbu**, **dribbau**, **dribsu**,
dribti, an **einander hängen**,
 hängen bleiben; triefen,
 von klebrigen Flüssigkeiten,
 daher auch fett sein, von Fett
 triefen; herabfallen von Din-
 gen, deren einzelne Theile an
 einander hängen bleiben, 3. B.
 vom Schnee. Arklys drimba,
 das Pferd tritt im Schnee oder
 fchwammigen Frühlingseife
 durch, bleibt mit den Füßen
 ftecken. **Ī akys dribbo**, fie hat-
 te böfe, **triefende Augen**
 (Laukifchken, i ftatt des Loca-
 tivus) 156

3 lentelė. PNŽ 9, 13, 14 puslapių detalesni N žodžių komentarai, papildymai, paaiškinimai;
 panašios abiejų tekstų vietos pateiktos **pusjuodžiu šriftu**

Tolesnės raidės pagal Nesselmanno abėcėlę būtų <K, G, P, B, L>, tačiau Daukantas
 jų iš eilės neišrinkinėjo. PNŽ 19–22 numeravo puslapius kitaip, nebetęsė trijų lankų
 žymėjimo, o kiekvienam puslapiui suteikė skaitmenį su prirašytomis lotyniškėmis
 raidelėmis „^{to}“ arba „^o“: PNŽ 19 – „4to“ (žr. 6 pav.), 20 – „1°“; 21 – „2°“, 22 – „3°“.
 Daukantas pakeitė požiūrį į savo darbą, ėmė rinkti, kaip buvo įpratęs ir iš kitų kny-

gu¹⁶, vartydamas šaltinį pirmyn atgal, imdamas žodžius iš įvairių toli viena nuo kitos nutolusių *N* vietų. Štai PNŽ 19 esama žodžių iš *N* žodyno <P, G, P, R, S> raidžių (žr. 6 pav.), PNŽ 20 – iš <T, S, M, Sz, P, R>, PNŽ 21 – iš <M, S, M, G, L, K> ir PNŽ 22 – iš <M, S, G, S>. Daug ir iš paties Daukanto galvos prirašytų žodžių ir jų aiškinimų.

Vartydamas pirmyn atgal *N* žodyną Daukantas dabar visgi beveik nebelindo į anksčiau išrašinėtas raides <A>–<Dž> (<A, Ai, Au, E, Ei, I, O, Ū, U, Ui, J, W, T, D, C, Cz, Dž> *N* 1–169), daugiausia naršė raidžių <K, G, P, L, M, R, S> atkarpą (*N* 169–510). Vadinasi, dabar studijavo maždaug nuo tos vietos, kur PNŽ 18 buvo baigęs tvarkingai išrašinėti raidžių <Dž> pavyzdžius – ir beveik iki pat *N* žodyno pabaigos. Tų pavartymų rezultatą surašė į tuos keturis PNŽ 19–22 puslapius.

Tačiau dar toliau PNŽ 23–26 Daukantas ėmė vėl *nuosekliai* išrašinėti, šį kartą pasirinko <M> raidės pradžia (praleidęs neišrašęs ištisai <K, G, P, B, L> raidžių žodžių, pasitenkinęs tik minėtais pavartymo rezultatais PNŽ 19–22). <M> raidės žodžių išrašų (PNŽ 23–26) stilius labai primena pastabas dėl ankstesnių <D>–<Dž> (PNŽ 9–18) žodžių.

Didžiumoje likusių paskutinių PNŽ 27–36 puslapių Daukantas išrašinėjo irgi maždaug iš eilės *N* <S> (PNŽ 27–34 ir 35–36) bei šiek tiek *N* <Sz> (PNŽ 35) raidžių žodžius. Dabar PNŽ pabaiga bibliotekininkų pieštuku sunumeruota ne Daukanto rašymo tvarka; kaip galima spręsti iš *N* teksto, jis rašė tokia eile: 28, 27, 30, 29, 31–34, 36, 35 (**pusjuodžiu** šriftu pažymėti supainiotos tvarkos numeriai). Dar pridurtina, kad iš tokios tvarkos iškrito pirmasis PNŽ 36 trečdalis, jis rašinėtas ne iš eilės ir į jį dažnai pateko paties Daukanto parinkti žodžiai (panašiu stiliumi į PNŽ 19–22).

2.3. MIKALOJUS AKELAITIS. Kyla klausimas, koku tikslu Daukantas rašė PNŽ? Kokia tų lingvistinių pastabų paskirtis? Galima teoriškai įsivaizduoti bent tris galimybes: rašė a) sau; b) spaudai; c) kokiam kitam asmeniui.

a) Daukanto sau pačiam rengti išrašai iš kitų tekstų, žodžiai žodynams – ar anksčiau *LL*, ar vėliau *MLL* ir *DLL* – būdavo paprasti, minimaliai komentuoti. Jei koks žodis jam būdavo nežinomas ar jo forma neįprasta, tai tiesiog jį užsirašydavo, dažniausiai pliką, tik retkarčiais su koku papildomu pavyzdžiu ar trumpu komentaru. Daukantas ir taip žinojo, kodėl užsirašė tą ar kitą žodį, jam nereikėjo sau komentuoti, kad šaltinyje yra vienaip, o mes sakome kitaip. Tokį paprastesnį žymėjimą sau labiausiai primena pirmesnieji PNŽ 1–3, 5–6 puslapiai, taip pat beveik be komentarų palikti sirvydiški išrašai PNŽ 7, 4.

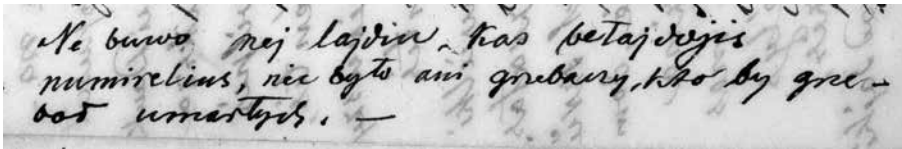
Visgi ir dėl tų mažiau komentuotų PNŽ 1–3, 5–6 žodžių diskusija su Nesselmannu neretai tarsi aiški, pvz. (PNŽ): *Anapus pro Anūpus* 1; *nie Antrokaj, lecz paales podpiwki* 1; *Akselis niema w Zmudz* 2; *Jekas niema w Zmudz* 2; *Jomarkaj, u nas wortinkles po laukus* 3; *Saliklinykas. P. Nesel. kaž pisa Sel: niewiem dla czego* 6; *rupesnis, nie rupestis* 6. O nuo PNŽ 9 tvarkingiau imtuose rašyti komentaruose toji diskusija dar ryškesnė, beveik nuolatinė. Todėl galimybė, kad Daukantas tik sau pačiam būtų žymėjęs Nesselmanno žodžius, neatrodo įtikinama – pastabose sau visai nebūtų reikėję palaikyti diskusinio tono, jis visai nebūdingas analogiškiems kito laiko Daukanto išrašams.

16 Subačius 2021, 430 (108 lentelė), 439, 504 (121 lentelė).

b) Spaudai greičiausiai būtų reikėję tvarkingesnių pastabų, ypač tie pradžios PNŽ 1–7 puslapiai rašyti tiesiog bet kaip, neretai užuominomis, nuspėjimais – leidėjas nebūtų supratęs dalies Daukanto pastabų (pavyzdžiui, surašytos teminės grupės PNŽ visai neimtos iš *N*, yra iš paties Daukanto galvos, arba neaiški PNŽ 7, 4 Sirvydo žodžių išrašymo paskirtis). PNŽ jokiu būdu nėra spaudai rengta Nesselmanno žodyno recenzija, tokią galimybę irgi reikia atmesti.

c) Bėlieka trečia galimybė – kad PNŽ Daukantas rašė kokiam nors kitam asmeniui. Svirlaukyje tuo metu Daukantas gyveno kartu su literatu, žodyno autoriumi Mikalojumi Akelaičiu, kaip išduoda minėtas Daukanto sakinytis „wedù esau pasidiejusiu pas Pona Smuglecziu“ (PNŽ 10). Ar nerašė PNŽ teksto Daukantas konkrečiai Akelaičiui? Tame sakinyje *wedù* reiškia ‘mudu’¹⁷, tad ‘mes abu’. Kreipiamasi į kažką, esantį šalia, tikintis, kad tas kažkas skaitys šias pastabas. Labai tikėtina, kad Akelaitis. Kitoje vietoje Daukantas pažymėjo „dorozumieć się będziesz mogli“ ‘[tu] galėsi suprasti’ PNŽ 14, tad vėlgi kreipėsi tarsi į konkretų asmenį, jį net tujino. Ne į save taip kreipėsi, ne į kokio leidinio skaitytoją – greičiausiai į Akelaitį.

PNŽ parašėse du kartus įsprausti prieraišai ne Daukanto ranka:

Ne buwo nej lajdiu, kas betajodjis numirelius, nie byto ani grzebaczy, kto by grzebał umartych PNŽ 19;

biuta kotka w bydle lezy = mleko w oborze PNŽ 20 (tai paaiškinimas prie Daukanto pateiktos mįslės: „mysle, bašta kate pijsė tipsa“ PNŽ 20).

Abu įrašai gana smulkūs, įterpti likusiose siaurose parašėse (dar plg. 6 pav.), todėl jų rašysena atrodo pagrūsta, praradusi kitais atvejais galėjusius būti ryškesnius grafinius bruožus. Vis dėlto, lyginant su kitais Akelaičio rankraščiais, matyti labai specifinių analogiškų rašysenos bruožų. Visų pirma, krinta į akis tam laikui nebūdinga raidė <ž> su lankeliu (ne su tašku ar paukščiuoku), kuri vieną kartą parašyta formoje *leży* PNŽ 20. Tokia <ž> su lankeliu labai būdinga ir kitiems Akelaičio tekstams, pavyzdžiui, Akelaičio 1856 m. laiškam Adomui Zavadzkiui¹⁸, taip pat Akelaičio ranka prirašytame 1863–1864 m. sukilimo tekste¹⁹. Tuose tekstuose matomas grafinis <k> raidės dvejopumas: kartais rašoma ilga <k> iškeltinė, kartais – trumpa <k>. Panašiai visur dvejopai rašomos <j, y> raidės – kartais su tiesia šiek tiek storėjančia nuleistine, o kartais nuleistinė turi kilpą. Arba <a, o> raidės kartais maždaug apvalaus

17 Vanagienė 2015, 422.

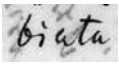
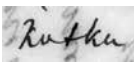

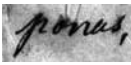

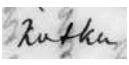

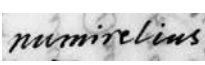
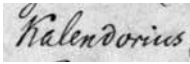
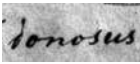
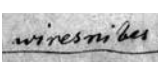
18 Plg. paskelbtus tų laiškų vaizdus Navickienė 2007, 192–203; originalai saugomi LMAVB: f. 7 – 536b.

19 Plg. paskelbtą teksto vaizdą Bieliūnienė, Kulnytė, Subatniekienė 2013, 118; originalas saugomas LVIA, f. 378, PS 1863, b. 1487, l. 7.

piešinio, o kartais viršuje atsiradęs tarpas – kairė vertikalė viršuje nesusijungusi su dešiniąja. Panašios brėžiamos <t>, <N>, žodžio pabaigos <-s> raidės. Ir labai svarbu, kad nematyti, jog kuri nors raidė tuose rankraščiuose būtų rašoma kitaip, koku nors kitu judesiu. Judesiai analogiški. Rašysenų grafikos palyginimą žr. 4 lentelėje²⁰.

Grafinė ypatybė	PNŽ 19 (Akelaitis)	PNŽ 20 (Akelaitis)	Akelaitis 1856	Akelaitis 1863
<ž> su lankeliu, ne tašku	–	 leży	 książki	 kożnas; mużykas
<k> ilgesne išskeltinė	 kto	 kotka	 książki	–
<k> trumpesne išskeltinė	 kas	 mleko	 książki; wykazaniem	 mużykas; kożnas
<j, y> nuleistinė be kilpos, šiek tiek storėjanti į apačią	 betajdojis	 leży; by	 ojczyste	 taj
<j, y> nuleistinė su kilpa	 betajdojis; byto	 bydle	 wierzyt	 bajoras
<a, o> vertikalės susijungusios viršuje	 betajdojis	 oborze	 łaskawie	 donosus; kożnas

20 Akelaičio rankraščio pavyzdžių spausdinta ir: Griškaitė 2009, 229, 230, 243, 262.

Grafinė ypatybė	PNŽ 19 (Akelaitis)	PNŽ 20 (Akelaitis)	Akelaitis 1856	Akelaitis 1863
<a, o> vertikalės nesusijungusios viršuje	 betajdojis; byto	 biata; kotka	 na polu	 ponas
<N> pakelta priekinė vertikalė	 Ne	–	 Nim; Niech	–
<▷> horizontalus brūkšnelis rašomas neatitraukus plunksnos	 kto	 kotka	 Litwin	 taj
<-s> žodžio gale	 betajdojis; numirelius	–	 Kalendorius	 donosus; wiresnibes

4 lentelė. Akelaičio rašysenos grafiniai elementai PNŽ 19, 20, laiškuose Adomui Zavadzkiui 1856 m. ir 1863–1864 m. sukilimo atsišaukime

Atrodo, kad tėra vienintelė galimybė interpretuoti, jog ne tik Daukantas skyrė savo PNŽ Akelaičiui, bet ir pats Akelaitis paliko du įrašus paraštėse. Kaip minėta, kartu su Akelaičiu Daukantas gyveno daugiau kaip vienerius metus, nuo 1858 m. vasario antros pusės bent iki 1859 m. gegužės. Paskui PNŽ rankraštis turėjo patekti pas gimines Kaunackius, jį vėliau 1911 m. su kitais rankraščiais Kaunackiai perdavė Lietuvių mokslo draugijai Vilniuje. Tai turbūt reiškia, kad nors PNŽ Daukantas rašė Akelaičiui, išvykdamas iš Svirlaukio 1859 m. Akelaitis jo neišsivežė, rankraštis liko pas Daukantą. Vadinasi, Akelaitis tuos du prierišus PNŽ turėjo prirašyti dar būdamas Svirlaukyje.

PNŽ 19 Akelaičio įrašas iš dalies lietuviškas, antrasis PNŽ 20 – vien lenkiškas. Lietuviškasis turi žemaitiškų bruožų (nors Akelaitis buvo vakarų aukštaitis): nėra aukštaitiškos afrikatos formoje *lajdiu* ~ *laidžių*, galbūt dalyvio galūnė *betajdojis* 'belaidojoš', pats žodis *laidis* (*laidė*) 'laidotojas' žinomas tik iš žemaičių tarmių (LKŽe iš Grg, Slnt, Tv), taip pat mėgtas Daukanto (plg.: *tajde pl. tajdes pogrzebacze* PNŽ 21; *Grobarka*, *łajdie DLL I 374*; *Grobarz*, *łajde DLL I 374*). Vadinasi, tai greičiausiai Daukanto frazė, Akelaitis ją bus tik užsirašęs.

Tačiau PNŽ 19 prirašyta žodžio *numirelius* raidė <e> visai nebūdinga Daukantui, tai greičiausiai aukštaitiško balsio [e] raiška, o Daukantas tame žodyje sulig savo šnektos [ie] atitikmeniu rašydavo <ie>, pgl.: *numīrielus* Bd 92; *numīrieliems* Bd 152; *numīrielū* Bd 152; *nūmirielis* DLL I 673; *numirielis* DLL II 453. Toji <e> gali būti Ake-
laičio rašybos, skirtingos nuo Daukanto, užuomina.

* * *

Dar ir kitos Daukanto PNŽ formuluotės netiesiogiai remia mintį, kad jis nerašė nei sau, nei spaudai. Pavyzdžiui, apie Nesselmanną sakė „**U niego** tylko...“ (PNŽ 20); „**U niego** tinu, niau tinsiū tinti“ (PNŽ 20) – tarsi gana familiariai su kažkuo kalbėtusi apie Nesselmano žodyną. Panašiai familiarokai skamba ir žodžiai „Szolis tego u nas niema i **sam nieobjasnił**“ (PNŽ 35).

Pagaliau atsargi Daukanto mintis su abejonės atspalviu, kad *jam*, Daukantui, *taip atrodo*, turbūt pirmiausia irgi turėjo būti skirta Akelaičio akims:

Czebutis **zdami się** jest czebatis, albowiem objasnia przysłowie, man czebutis, tau dyglutis, **cieb** mnie bucik a ciebie bosik, mnie w butach nie koli a jemu bosemu koli; dla zro-
bienia kadencyi z czebatis zrobili czebutis, **przynajmniej mnie się tak zdaja** (PNŽ 16).

Panašiai „**Zdami się** że Siaubimas będzie das Thoben“ (PNŽ 29). Matyti, kad Daukantas ir čia nebijo parodyti savo abejonės. Tikriausiai Akelaičiu pasitikėjo ir nebijojo pasirodyti nežinantis.

Akelaitis buvo savas žmogus. Šilti Daukanto santykiai su juo gerai žinomi. 1858 m. birželio 21 / liepos 3 d. Akelaitis rašė Adomui Honoriui Kirkorui, kad važiuoja su mylimu tėtušiu Daukantu mėnesiui į Žemaitiją: „Za parę dni z kochanym Tatussem, panem Szymonem wyjeżdżam na Żmudź; nie wróćę aż za miesiąc“²¹. Merkys minėjo, kad „1858 m. vasarą Akelaitis su Daukantu važinėjo po Žemaitiją. Buvo Plungėje, Palangoje, matė Šatrijos kalną. Išbuvo kelionėje neilgai: išvyko iš Svirlaukio liepos pradžioj, o grįžo rugpiūčio pradžioje“²².

Dar kiek anksčiau iš Svirlaukio Akelaitis 1858 m. gegužės 14 / 26 d. irgi laiške Kirkorui rašė, kad Stanislovas Mikuckis, būdamas Varniuose kartu su Daukantu pas vyskupą Valančių, savo tekstui apie Nesselmano žodyną esą visus žodžius ėmęs iš Daukanto, nors apie tai paskui nė neužsiminęs:

Swoją rosprawką o Słówniku Nesselmana zamydlił oczy Akademji Petersburskiej. Wszystkie wyrazy w tej rozprawce pomieszczone, niektóre objaśnienia o perkunasie, wziął prosto od pana Dowkonta, przebywając z nim w Worniach u Biskupa Wołóń-
czewskiego. Czy p. M. choć słówko wspomniął w tej rozprawie o p. Dow.? Nie!²³

21 Akelaitis 1925, 303; vertimas: „už poros dienų su mylimu Tėtušiu, ponu Simonu, išvažiuoju į Žemaitiją; negrįšiu bent mėnesį.“

22 Janulaitis 1969, 22.

23 Akelaitis 1925, 302; vertimas: „Savo tyrimu apie Nesselmano žodyną [Stanislovas

Mikuckis] apmuilino akis Peterburgo Akademijai. Visus žodžius, tame tyrime patalpintus, kai kuriuos paaiškinimus apie perkūną paėmė tiesiog iš pono Daukanto būdamas su juo Varniuose pas vyskupą Valančių. Ar nors žodžiu užsiminė tame tyrime apie p. Dau.? Ne!“

Galima suprasti Akelaičio liudijimą, jog Daukantas ir anksčiau Varniuose tyrinėjo Nesselmanno žodyno žodžius (aišku, informaciją apie tai Akelaitis gavo iš paties šalia esančio Daukanto lūpų). Po poros mėnesių kitame 1858 m. birželio 21 / liepos 3 d. laiške Akelaitis patikslino, kad Mikuckis Varniuose su Daukantu buvo pusę metų: „jeszcze pewniejsze świadectwo może dać pan Dowkont, z którym Mikucki pół roku przesiedział w Worniach u Biskupa“²⁴. Dabar žinomi du to Varnių laikotarpio dokumentai su Daukanto išrašais iš Nesselmanno žodyno: ketvirtasis *LL* sluoksnius ir atskiras lapas su kai kuriais žodžiais iš <S> raidės, sąlygiškai vadinamas „Išrašais iš Nesselmanno (S)“ (LNMMB RS: f. 110 – 33; toliau – *IšNS*²⁵). Galėjo jų būti buvę ir daugiau.

Akelaitis pats domėjosi Nesselmanno žodynu. Laiške Valančiui 1856 m. rugsėjo 25 d., tad dar prieš susipažindamas su Daukantu, rašė turįs *N*. Vertino žodyną kritiškai: „jo Žodinas it tikra tamsi giria: klajdziok be gało o nerasi ko jeszkaj“²⁶. 1857 m. spalio 8 d. pasirašytame tekste, kurį 1858 m. paskelbė *Biblioteka Warszawska*, Akelaitis irgi kritikavo *N*, patarė [Mikuckiui] Nesselmannu nesiremti: „aby nie spuszczał się tak bardzo na słownik Szyrwida lub Nesselmanno, bo wiele w nich błędow“²⁷.

Kita vertus, Akelaitis įsivaizdavo, kad kaip Nesselmannas turėjo susiradęs padėjėjų, taip ir jis pats, Akelaitis, galėtų jų rasti savajam žodynui:

Jajgu Nesselmanuj rasząnt Žodiną Lietuwiszką, kiekvienas galejęs padeje, tai kodel nepagialbetu mani, isz tikros szirdies ir wisos gales giejdąnti tarnauti sawo giministej²⁸.

Bent vieną pagalbininką rado – Daukantą, surašiusį jam komentarų apie Nesselmanno žodžius (*PNŽ*), daugiausia fiksavusį savo šnektos (vartosenos) skirtumus nuo Nesselmanno pateiktos leksikos. Gali būti, kad *PNŽ* idėja buvo visų pirma pagalba Akelaičiui, rašiusiam lietuvių kalbos žodynus. Daukantas jau buvo apleidęs savo žodynų rankraščius – net ir *DLL*, kuris buvo buvęs lyg konkuruojantis sumanymas parašyti didesnę žodyną už Nesselmanno, jau buvo likęs nepabaigtas. O Akelaitis iš Svirlaukio 1858 m. kovo 4 / 16 d. Motiejui Valančiui pasakojo apie savo rašomus žodynus:

Obecnie słęcę nad słownikami – polsko–litewskim i litewsko–polskim. Ostatni szczególniej wiele mnie kosztować będzie. Niedosyć zebrać wszystkie wyrazy, ale trzeba dokładnie wyłożyć ich znaczenie i objaśnić przykładem. Jak anatomik opisuje znaczenie i przeznaczenie [sic!] każdego członka, tak leksikograf winien rozćwiartować język, pokazać jak na dłoni, co każdy wyraz znaczy i do czego służy i jaką pełni funkcję w danem ciele²⁹.

24 Akelaitis 1925, 304; vertimas: „dar tikresnę liudijimą gali pateikti ponas Daukantas, su kuriuo Mikuckis pusę metų išsėdėjo Varniuose pas Vyskupą“.

25 Plačiau apie šį rankraštį žr. Subačius 2025 (rengiama).

26 Akelaitis 1925, 294.

27 Akelaitis 1858, 194; vertimas: „kad nesiremtų taip labai Sirvydo arba Nesselmanno žodynu, nes juose daug klaidų“.

28 Akelaitis 1925, 293.

29 Akelaitis 1925, 298; vertimas: „Dabar vargs-tu prie žodynų – lenkų–lietuvių ir lietuvių–lenkų kalbų. Pastarasis ypač daug man kainuos. Nepakanka surinkti visus žodžius, bet reikia tiksliai išdėstyti jų reikšmę ir paaiškinti pavyzdžiu. Kaip anatomas aprašo kiekvieno sąnario reikšmę ir paskirtį, taip ir leksikografas turi ketvirtuoti kalbą, parodyti kaip ant delno, ką kiekvienas žodis reiškia ir kam tarnauja ir kokią funkciją atlieka šiame kūne.“

Ypač nuo *PNŽ* 9 Daukantas dirbo su dideliu užsidegimu, tvarkingai, kažko ypač įkvėptas, gerai nuteiktas. Galbūt po kokių pokalbių su Akelaičiu nusiteikė, patikėjo, kad toks darbas bus naudingas Akelaičio žodynams. Kaip sakė Janulaitis, Akelaitis pats buvo gero ūpo: „Akelaitis viską mato šviesiomis varšomis“³⁰. Savo nuotaikomis greičiausiai pakurstė ir Daukantą – nuo *PNŽ* 9 suspindęs Daukanto tekstas turbūt buvo nušviestas Akelaičio entuziazmo.

Matyt, didžiumą *PNŽ* teksto Daukantas skyrė surašyti į *N* žodyną nepatekusiems savo šnektos žodžiams, reikšmėms, formoms, kitiems vartojimo niuansams, kurių vakarų aukštaitis Akelaitis nepažino – tam, kad rašydamas žodynus, turėdamas prieš akis Nesselmanno tekstą Akelaitis galėtų naudotis ir Daukanto sužymėtais skirtumais, papildymais. Toks galėjo būti sumanytas žemaitiškos leksikos, jos formų ir reikšmių įtraukimas į Akelaičio žodynus.

Bet Akelaitis savo žodynų turbūt nebaigė. Jų istoriografiją tyręs Kruopas rašė:

Entuziastas ir svajotojas M. Akelaitis tarėsi greitai galėsiąs parašyti net tris žodynus, pradėjo rinkti medžiagą ir garsinosi, kad tas ar kitas žodynas jau baigiamas, nors iš tikrųjų darbo dar nebuvo kaip reikiant ir pradėjęs³¹.

Tik trečiasis M. Akelaičio leksikografinis darbas – lietuvių–lenkų žodynas yra aiškiai užfiksuotas kaip realus faktas. [...] Tas žodynas buvo minimas ir spaudoje, kur pažymėta ir tai, kad M. Akelaičio lietuvių–lenkų žodyno rankraštis buvo rastas pas Vilniaus dailininką Zenkevičių paliktose knygos ir rankraščiuose, kad jis nebaigtas ir kad jis turėjo apie 300 lapų (ne lankų [...]). Po Zenkevičiaus mirties M. Akelaičio lietuvių–lenkų kalbų žodynas patekęs į J. Karlovičiaus rankas³².

Vladas Žukas yra pririnkęs duomenų apie įvairius Akelaičio rankraščius Lenkijos bibliotekose, tačiau Akelaičio žodyno tarp jų nerado³³. Plačiau apie Akelaičio knygas ir tekstus jis rašė ir kitame straipsnyje³⁴.

* * *

Tarp Akelaičio rankraščių LLTIBR yra išlikę keli tekstai, sudėti į vieną aplanką (f. 1 – 22). Pirmasis iš jų pavadintas „Notatki z wycieczek Litwina“ ir rašytas tokiam pat Naujųjų Verkių fabriko popieriuje *in folio* (35,3 × 22,0 cm) su iškilioju įspaudu, kaip ir dalis Daukanto *PNŽ* rankraščio (p. 9–10, 11–14, 15–18, 19–22, 27–28, 29–30, 31–34). Ornamentuotų kraštinių stačiakampyje viršuje lenktai užrašyta „НОВОБЕРКСКАЯ“ (prasideda lotyniškąja <N>), per vidurį „No“, taip pat penkialapis augalinis papuošimas ir „6“, o apačioje tiesiai „ФАБРИКА“ – tad „НОВОБЕРКСКАЯ ФАБРИКА No 6“. Tas įspaudas geriausiai matomas p. 1. (Lygiai toks pats popieriaus įspaudas yra ir Akelaičio rankraščio „Słówko o litewszczyźnie“ [LLTIBR: f. 1 – 42] pridėtame papildomame lape p. [5–6]).

Tame „Notatki z wycieczek Litwina“ rankraštyje Akelaitis, be kita ko, minėjo ir Nesselmanno žodyną („znajdziesz rozprawkę Mikuckiego o Słówniku Nesselmana“³⁵,

30 Janulaitis 1969, 23.

31 Kruopas 1970, 176.

32 Kruopas 1970, 170–171.

33 Žukas 2000a.

34 Žukas 2000b.

35 Vertimas: „rasi Mikuckio studijėlę apie Nesselmanno žodyną“.

p. 9), ir kitaip išdėstė jau minėtą mintį laiške Kirkorui apie tai, kad Daukantas Varniuose mokė Mikuckį („S. Dowkont wielki znawca litewszczyzny opowiadał mi jak p. Mik.[ucki], z którym coś pół roku bawił w Worniach u Ks. Biskupa Wołonczewskiego, starał się za pomocą jego bliżej poznać język litewski“³⁶, p. 10).

Be to, šis Akelaičio rankraštis labai nemažai jo paties redaguotas tamsesniu rašalu. Vertikaliai paraštėse parašyti taisymai (pvz., p. 5, 6, 8, 9) yra ypač panašaus stiliaus ir rašysenos į tas dvi Akelaičio prirašytas frazes, kurias, kaip minėta, prirašė Daukanto PNŽ paraštėse (*Ne buwo nej lajdiu, kas betajdojis numirelius, nie byto ani grzebaczy, kto by grzebał umarłych* PNŽ 19 ir *biała kotka w bydle leży = mleko w oborze* PNŽ 20).

Popieriaus analogija ir kitų kontekstinių, stilistinių panašumų gausa leidžia manyti, kad Akelaitis savo „Notatki z wycieczek Litwina“ rankraštį irgi rašė Svirlaukyje, gyvendamas su Daukantu. Daukanto ir Akelaičio Naujųjų Verkių popieriaus išigijimo šaltinis greičiausiai buvo tas pats, galbūt net dalijosi turimu popieriumi.

2.4. PNŽ RAŠYBA. Svirlaukio periodo Daukanto rašybai būdinga daug tų bruožų, kurie buvo būdingi *Sankt Peterburgo pabaigos lūžiui*, bet ryškiau nepakeistų nė atvykus į Varnius 1850-aisiais. Toliau čia analizuojamos tik tos rašybos ypatybės, kurios buvo patyrusios permaitinimą Daukantui atkakus į Varnius.

2.4.1. <ũ> [ou, uo]. Senųjų popierių tekstuose ir DLL greta pagrindinio varianto <ũ> pasitaikydavo ir <ou> bei <uo> raiškos variantų. Tačiau PNŽ Daukantas jau rinkosi vien tik <ũ>, pvz. (PNŽ ← N):

ũlektis 1 (← *Olektis* 4); *sũpyme* 1 (–); *Apũkas* 1 (← *Apokas*, o, m. 8); *skrũstaj* 1 (–); *aszminũtas* 1 (–); *asztũniokas* 1 (–); *Aszatiũtas* 1 (–); *nie ũdaga, lecz ũdega* 2 (← *Ūdēga*, ōs, f. [3'em. ũdaga] 32); *ũkas, nie okas* 2 (← *Ūkas*, o, m. = *Okas*, f. d. 32); *ũkũti v wokũti* 2 (–); *nie Ubbaga, wogis, ũgis* 2 (← *Ubbagas*, o, m. 33); *ermũties* 2 (–); *ne Jegzlis lecz pũkis jazgarz* 3 (← *Jegzlys*, io, m. 38); *Jũsti, Jũstyti nie josieti* 3 (← *Jõsu, josējau, josēsū, josēti* 40); *Jũjaus takiego wyrazu niema u Zmudzi* 3 (← *Jũjaus bildet im 3'em.* 40); *Jũdis, pro jũdybe* 3 (← *Jũdis*, ē, m. f. 41); *žũsys* 28 (–).

Toks Daukanto pasirinkimas iš dalies sutampa su prototipo N <ũ>, visgi labai dažnai rašomas ir kitur.

2.4.2. <ù> [o]. Ir toliau, kaip ir senųjų popierių rankraščiuose bei DLL, Daukantas rašė tik <ù> [o], ne <ó>, pvz. (PNŽ ← N):

Ałgocziũs 1 (–); *Anũpus* 1 (← *Anápus* 5); *kũlnis* 1 (–); *asocziũs* 1 (← *Asoczus*, tē 10); *aszrũs* 1 (← *Asztrus*, i 11); *gałandũ* 1 (–); *Bũres* 2 (–); *upũ*, *nie u Zm. burejs v zusniemis* 2 (← *Upũ*, *haufenweife*. [S3.] 34); *Jedrũs arklis* 3 (← *Jēdros*, ũ, f. pl. 38); *Jonoszũs* 3 (← *Jonószus*, aus,

³⁶ Vertimas: „didelis lietuvių kalbos žinovas S. Daukantas man pasakojo, kaip ponas Mikuckis, su kuriuo apie pusę metų užsii-

minėjo Varniuose pas vyskupą Valančių, stengėsi su jo pagalba artimiau pažinti lietuvių kalbą“.

m. 40); *dienwidiù* 3 (-); *Pùszkas* 5 (-); *pùszkùti* 5 (-); *Sùsis* 5 (-); *nusùsa* 5 (-); *Pikčiùs* 5 (-); *sùžila* 5 (-); *Kùkole, smark z nosa* 6 (-); *tù szmotù* 9 (-); *daglùs* 9 (← *Dágus, i* 124); *Dagùs* 9 (← *Dágus* 124).

Net ir žodyje *mulkis*, kurį Daukantui pasitaikė parašyti su <ó> tiek *MLL*, tiek *LL* 4, jos jau neliko, plg.: *Durnas u nas mulkis PNŽ* 13; *mulkiù pasimetis ateja PNŽ* 18.

2.4.3. INF. <-ti>. Senųjų popierių rinkinio rankraščiuose tik *MLL* pradžioje (pirmąjį aštuntadalį) inf. baigmuo žymėtas su diakritine <î> (<-tî>), kitur tik nediakritinis variantas <-ti>. Taip be diakritiko ženklinta ir *PNŽ*, pvz. (*PNŽ* ← *N*):

Atasawoti 1 (-); *Atgoczauti* 1 (-); *Alpti* 1 (← *Alpù, gew. Alpstù, alpaù, alpsu, alpti* 4); *dirbinti* 1 (-); *darydinti* 1 (-); *gromulti* 2 (-); *Akti* 3 (← *Atanku* 38); *Apjakinti* 3 (← *Apjekinu, inau, isu, inti* 38); *muszti* 5 (-); *nuwiesti* 5 (-); *Kédenti* 5 (-); *Bukti* 5 (-); *Jtarti* 5 (-); *iszmajszyti* 5 (-); *pagirioti* 5 (-); *Twaskieti* 5 (-).

2.4.4. <î> [ɛ] STOKA. Diakritinės *<î> su riestiniu tildės formos diakritiku Daukantas *PNŽ* nerašė jokių atveju – ne tik minėtose inf. <-ti> formose, bet ir perteikdamas [ɛ], [ɛi] (jų pasitaikė tik *MLL* pirmojoje pusėje bei vieną kitą kartą kituose senųjų popierių rinkinio tekstuose).

2.4.5. <ie> (<ij>) [ie] ([ɛi]) ŠAKNYSE IR GALŪNĖSE. Nebelieka prasmės skirti įvairių [ɛi] šaknyse raiškos tipų, nes visi buvę tipai dabar dažniausiai žymėti tiesiog aukštaitišku <ie> [ie], pvz. (*PNŽ* ← *N*):

Ziewie 1 (-); *Abare – piasas, v piasas* 2 (← *Obora, ôs, f. f. = Abarà f., f. d.* 30); *dienwidis, dienwidiù* 3 (-); *Isztiesu, lejsten verspecher* (3) 4 (← *Iszteisu, sėjau, sėsu, sėti, Wort halten, das Versprechen leiften = Isztėsu [S3]* 101); *Plienas* 5 (-); *miegą* 5 (-); *žiema* 5 (-); *pieną* 5 (-); *pienas* 5 (-); *žiedas* 6(2×) (-); *Rieszutù* 6 (-); *Tiesù, kningas, Gerichtsakten* (3) 7 (← *Tėsù knygos, Gerichtsakten [S3.]* 98); *Tiasas numanąs ein Rechtskündiger* (3) 7 (← *Tėsas numanąs, ein Rechtskündiger [S3.]* 98); *Diewe dūk* 11 (← *Dėwe dūk* 134); *dieni karwe, dieni kumele* 11 (← *Dėna, ôs, f.* 137); *Diewajczyù posiejimas* 11 (← *Dėwaiczù garbinojimas* 140); *Padajgas u nas stiegaras* 11 (← *Padaigas* 141); *piewas* 13 (-); *sniegas* 14 (-); *diena* 14 (-); *sniegas* 14 (-); *siena* 15 (-); *kiemas* 15 (-); *wianas* 15 (-); *gied* 16 (-); *U nas nie Czėkszta lecz sziekszta np wagi I sziekszta idieti* 17 (← *Czėkszta, o, m. [...]. I Czėksztą idėti, [...]. Gew. Szėkszta* 162); *wieszne ‘vyšnia’* 17 (-); *stiegele* 17 (-); *tie* 19 (-); *wieni* 19(2×) (-); *Stiebas* 19 (← *Stėbas, o, m.* 499); *dianas* 21 (-); *Diewa* 21 (-); *Diewuj* 21 (-); *giedotojas* 22 (-); *Giedotoja* 22 (-); *tie* 22(-); *gied* 22 (-); *giedoti* 22 (-); *Diewa* 23 (-); *szieną* 23 (-); *Diewabajmingas* 23 (-); *atgiežti v atgijžti* 24 (-); *dieną* 24 (-); *žiemą* 24 (-); *siekti* 26 (-); *sziekszta* 27 (-); *Nie Sienojas* 27 (← *Sėnojas, o, m.* 462); *sieti* 27 (-); *piewas* 28 (-); *diena* 30 (-); *Skajdulis u nas p[l]ieka czyli plijka* 31 (-); *szienas* 31(2×) (-); *Snėginne, u nas Sniegina* 33; *Spėcziu u nas spietu* 33 (-); *Spėczūs takiego wyrazu niema u Nas mowią Spietlis ys, Spietlus 4ty pr. mnog* 33 (-); *Szienweže* 35 (← *Szėnwėže, ês, f.* 515); *Szienwežis* → *Szienwežys* 35 (← *Szėnwėžis, io, m.* 515).

Labai retai tepasitaikydavo žemaitišką dvibalsį [ɛi] pažymėti <ij>, pvz. (PNŽ ← N):

Abare – piesas, v pijsas 2 (← Obora, ôs, f. f. = Abarà f., f. d. 30); Stijgaras 6 (-); batta kate pijsa tipsa 20 (-); atgiežti v atgijžti 24 (-); Skajdulis u nas p[l]ieka czyli plijka 31 (-); Stodas u nas pijsas 36 (-).

Matyti, kad tik keliuose žodžiuose Daukantas teparašė <ij> (*pijsas, Stijgaras; plijka*), ir tai neretai tik greta aukštaitiškos formos, kaip dubletą (*piesas – pijsas; atgiežti – atgijžti; p[l]ieka – plijka*). Kaip senųjų popierių rinkinio tekstuose, taip ir PNŽ prieveiksmio *tolie* 'toli' galūnė žymėta <ij>: *tolij 12(2×), 36*. Tačiau diakritinio digrafo *<ij> visai nėra.

2.4.6. <an, en>, <a, ę> (<a_n, ę_n>) KAMIENUOSE, VIENSKIEMENIUOSE ŽODŽIUOSE. Varniuose, MLL rašymo metu, kaip minėta, Daukantas du kartus keitė [ɔn, an] dvibalsių raiška: <a_n> → <a> ir <a> → <an>. Vėliausias tada pasirinktas variantas buvo <an>, dažniausias didžiuose senųjų popierių rinkinio tekstų ir DLL.

PNŽ irgi paprastai žymėjo nediakritinius digrafus <an, en> (<am>), pvz. (PNŽ ← N):

Nie ambriju lecz wambryti 1 (← Ambriju, ijau, isu, iti, belfern v. Hunde 5); nie amteru lecz wampteru 1 (← Amteru und Amtrėju, ėjau, ėsu, ėti 5); Ant ankszczia 1 (← Ant ankszczôs 6); Paankscioju 1 (← Paanksczoju 6); ankszta 1 (← Ankszta, ôs, f. 6); Antrokaj 1 (← Antrokai 7); Antuke 1 (← Antuke, ės, f. 7); gałandù 1 (-); atenczjoj' za atejnanczio 2 (← Atenczjoj dĕnoĵ' 12); atente 2 (-); nukramti 5 (-); Kwenkszti 5 (-); suskrenda 5 (-); spreukti 6 (-); sprankstyti 6 (-); užsprankstyti 6 (-); dantis 10 (-); rankas 12 (-); łankas 13 (-); astankai łajkau 17 (-); branginu 17 (-); Sateklis czy santeklis 20 (?); Nie Sasmoga v Sansmoga, Meerenge (← Sasmoga, Sansmogà, ôs, f. die Meerenge 489); marangé 22 (-); anga 22 (-); ant 25 (-); Antsidurti 25 (-); Samplata u na[s] nieznają 27 (← Samplatà, Adv. 455); Samploju 27 (← Samplóju, ójau, ósu, óti 455); rantau 27 (-); Sandalipa Todtenbahre 27 (← Sandalipa, ôs, f. 455); rankas 28 (-); Jenku 28 (← Jenkù u. Jękstu 38); rankas 31 (-); menkas 31 (-); spengù 33 (← Spengiu, giau, gsu, gti 493); spenglyš, spenglelis 33 (-); Zambas 35 (-) (bet ir su <um> – sumti 'samtį' 29 [-]).

Dvigarsiams [an, ɔn, en] tik retkarčiais, tarsi atsitiktinai pasirinkti nosiniai monografai <a, ę>, pvz. (PNŽ ← N):

raĳka 5 (-); iszwępti 5 (-); Brądis 5 (-); Kąkoriežis 17 (-); Mąksztinti 21 (← Manksztinu, inau, isu, inti 401); mąksztinti 21(2×) (← Manksztinu, inau, isu, inti 401); Myż sù kōpinù → kōpinù 28 (-); kōpinas 28 (-); Kraus tek sù kōpinù 28 (-); paskęda 31 (-); kōkoriežej 31 (-); kōkoriežis 31 (-).

Tai tarsi menki praėjusio etapo atspindžiai.

Kita vertus, gerokai dažniau nosinėmis raidėmis <a, ę> Daukantas žymėjo istorinius balsius [a, ɛ] šaknyse ir priešdėliuose *sq-* / *san-*, iš dalies turbūt veikiamas ir prototipo *N* raiškos, pvz. (PNŽ ← N):

skręsti 5 (-); sùskręsti 5 (-); Bręsti 5 (-); Užtęstuwe, eine Bettdecke (3) 7 (← Užtęstuwe, ės, f. eine Bettdecke [S3.] 99); Nie sudara lecz sądaras, zгода 11 (← Sudara, ôs, f. Einigkeit. [S3.]

139); *drąsybe* 13 (← *Drąsybe*, *ês*, f. 153); *drąsus*, *drąsej* 13 (← *Drąstus*, *i*, = *Drąsus*, *Adv. Drąstey* = *Drasey* [S3.] 153); *Sąteklis* czy *santeklis* 20 (← *Sutakas*, *o*, m. *3ufammenfluf3* 95); *Rąszis* v *Rūszis*, *orzechowka ptak* 20 (← *Raszi*, *ês*, f. *der Tannenheher*, *Nuf3knacker*, *Corvus caryocatactes* [Taurogen] 430); *Nie Sąsmoga* v *Sansmoga*, *Meerenge* 22 (← *Sąsmoga*, *San-smogà*, *ôs*, f. *die Meerenge* 489); *Sąnoszaj*, *u nas sąnosza*, *sing. sąnoszas* pl. 27 (← *Sąnoszai*, *û*, m. pl. 455); *Sklindas* *u nas Skląstis* 32 (-).

Tą istorinį [a] balsį šaknyse ir priešdėlyje *są-* / *san-* Daukantas retkarčiais parašė ir diakritiniu digrafu <ąn, ąm>, pvz. (PNŽ ← N):

asa pro ąnsa 1 (← *Asà*, *ôs*, f. 10); *ąnsinis* 1 (-); *nie asocziūs* lecz *ąnsocziūs* 1 (← *Asoczus*, *tĕ* 10); *nie dwiasis*, lecz *dwiąnsis* 1 (← *Dwiasis*, *io*, m. 10); *sąmdyti* 22 (-).

Pagaliau vieną kartą istorinio balsio [ę] raišką <ę> tarsi iš karto pataisė į <en> – *Nie driju*, lecz *dręsu* → *drensù* 14 (-). Na ir žemaitiškas <û> [ou] – *grūžułas* 11 (-).

2.4.7. PRAET. 3 GALŪNĖS RAIŠKA: <-ia>, <-ja>. Senųjų popierių rinkinio tekstuose vyravo senesnioji praet. 3 galūnė <-ę> ir šalia jotinis variantas <-jo>. DLL jau vietoj <-ę> iš dalies rašyta naujesnė <-ia> (greta išlikusios <-jo>). O čia, PNŽ, matyti perėjimas vien prie <-ia> (vietoj <-ę>) ir prie <-ja> (vietoj <-jo>). Pvz., <-ia> (PNŽ ← N):

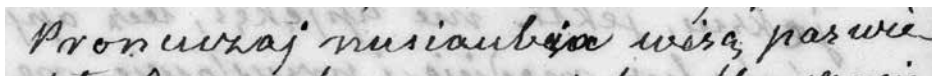
issimetia 'įsimetė' 5 (-); *Uždumia* *własnie zaniosto piaskiem stare koryto* 13 (-); *drabsti* → *drabstia*, *apdrabsti* → *apdrabstia*, *nudrabsti* → *nudrabstia* 14 (-); *wienas isz dwinû miria* 15 (-); *jis ji nucziūpia*, *on go schwicit* 18; *kéles dienas pasirgteriejis ir miria*, *kilka dni pochorowawszy umarł* 21 (-); *mažne mani pasmaugia*, *ledwo co mnie nie zadusił* 22 (-); *antminia* *žalti* 23 (-); *Jszmania* *medzia puszkas dirpti* 24 (-); *Nežinau, kaži ką issimania* *dirbti* 24; *pamowia* *ant baslo kaukolę* 25 (-); *iszmowia* *par girę* 25 (-); *wisą izbona iszmaukia* 25 (-); *Žiurkes jisimetia* 26 (-); *Pronczaj* *nusiaubę* → *nusiaubia* *wisą paswieti* 27 (žr. 7 pav.) (-); *pažejdia* *sau koję lenkmini* 28 (-); *Wilkas kumeli apskardia* 29 (-); *przysłowie: Tas sawa szeri* *pastatia* *nadął się* 30; *stajgiū* *smertiu miria* 34; *stajgėj* *numiria* 34; *ježeli ktos gricę arba trobą pridrožia*, *spalejs*, *ar sziaudajs prikrejkia*; *nowią* [=mowią], *pri-miežia* *trobą*, *primiezia*, *klieti*, *numą*, *kłūną* 36; *stajgej* *numiria* 36.

Taip pat <-ja>, pvz. (PNŽ ← N):

pradieja 'pradėjo' 5 (-); *ar tejp rejkieja* *awims garda uždirtbi* 10 (-); *Perkunije* *subildieja* 11 (-); *musū* *karwes szī meta daug miesztū sustowieja* 15 (-); *mulkiū* *pasimetus ateja* 18 (-); *Swieta* *prieja* *statiniū* *bažnicze* 19 (-); *szū* *akmini* *apmajžioja*, *pelū* *apmajžiota dūna* 20 (-); *Malone* *Pona Diewa* *to dar neprastoja* 21 (-); *nie metyles* *nemaczija* *i pionuł* [sic!] *niepomogł* 23 (-); *upe* *isz grewos albo isz wagos iszeja* 27 (-); *karejwiu* *pastoja* 36 (-).

Tokia PNŽ <-ia> ir <-ja> praet. 3 galūnė yra naujesnio Daukanto rašybos etapo žymė.

2.4.8. <-j'> INESS. SG. F. Pasitaikė apostrofinių <-j'> iness. sg. f. formų: *atenczioj'* *za atejnanczio* 2 (← *Attenczoi* *dēnoj'* 12); *ardimas* *otwór* *tworoi skeltiniej'* 6 (← *Ardimas*, *o*, m. *Trennung* 9); *asloj'* 14 (-).

7 pav. PNŽ 27: Daukanto pasitaisyta galūnė <-ę> → <-ia>;

Pronuczaj nusiaubę → *nusiaubia wisą paswieti*;

LLITBR: f. 1 – SD 19

2.4.9. <Lietuw->. Kaip ir Varniuose DLL, PNŽ Daukantas toliau rašė kamieną <Lietuw-> su <ie>, pvz.: *Czi* → *Czyras Lietuwis u nas mowią tikras Lietuwis* PNŽ 17 (← *Czyras, a, rein, lauter. Czyras Lētūwninkas, ein reiner, echter Littauer* N 165).

2.4.10. APIBENDRINIMAS. Dalis rašybos ypatybių po Varnių etapo Svirlaukyje pakitusios nebuvo. Kita dalis tapo labiau iškristalizuotos, labiau suvienodintos: variantų <ou> ir <uo> stoka greta dažno <û>, *<ó> (*<o>) [o] nebuvimas, inf. *<-tī> ir *<-ī> stoka, <ie> [ie, ėi] dominavimas šaknyse, <an, en> (<am>) [an, on, am, om, en] vyravimas.

Teberašytos ir negalūninės <a, ę> istorinių [a, ė] balsių pozicijoje. Prie praet. 3 <-ia> pereinėta dar Varniuose DLL (greta paralelios formos <-ę>). Bet <-ja> tikriausiai įsivesta jau Svirlaukyje.

3. PASTABOS DĖL LAURYNŲ IVINSKIO KALENDORIŲ (*PaIK*). 1958 m. Kruopas ištaisai ir su vertimu iš lenkų į lietuvių kalbą bei komentarais paskelbė kitą Daukanto nepavadintą rankraštį, kurį užvardijo kaip „S. Daukanto pastabos dėl L. Ivinskio kalendorių, arba metškaitlių, kalbos“³⁷. Originalas saugomas LLTIBR: f. 1 – SD 19 (8 p.; toliau – *PaIK*). Popieriaus formatas *in folio*, 35,2 × 21,8 cm. Matyti buvę iškilieji ornamentuotos formos įspaudai. Nors dabar jie neįskaitomi, bet iš popieriaus plonumo, lygumo, analogiško formato akivaizdu, kad tai tas pats popierius, kuriame rašyta ir didžioji PNŽ dalis (p. 9–10, 11–14, 15–18, 19–22, 27–28, 29–30, 31–34), bei Akelaičio „Notatki z wycieczek Litwina“ (LLTIBR: f. 1 – 22) ir „Słówko o litewszczyźnie“ (LLTIBR: f. 1 – 42) pridėtas lapas (p. [5–6]). Popierių šaltinis greičiausiai tas pats, tad ir tekstai galbūt rašyti panašiu laiku.

Kruopas nebandė tiksliai datuoti Daukanto teksto, tačiau jau vien jo tema – „S. Daukantas kritikuoja 1859 metams skiriamo kalendoriaus kalbą ir turinį“³⁸ – rodo, kad Daukantas negalėjo rašyti recenzijos anksčiau. Lauryno Ivinskio kalendorius išleistas dar 1858 m. data³⁹.

Merkys *PaIK* rankraštį datavo pagal vieną Akelaičio laišką:

Kada šią recenziją Daukantas parašė ir kur ją manė spausdinti, matyti iš Akelaičio 1859 metų vasario 17 dienos laiško J. I. Kraševskiui: „Kaip tik šiuo momentu įteikia

³⁷ Kruopas 1958, 477–487.

³⁸ Kruopas 1958, 477.

³⁹ Ivinskis 1859, 2: Motiejaus Valančiaus dvasinė aprobata 1858 m. gegužės 15 d., cen-

zoriaus Aleksandro Muchino – 1858 m.

rugpjūčio 11 d., o leidimą platinti Muchinas suteikė 1858 m. rugsėjo 5 d. (žr. Ivinskio kalendorių rinkinį LLTIB: 051).

124 arkusz
L. R. 1009
1919

Napis mo litewskie wychodzące raz w rok pod
nazwaniem "Kalendarius, ukiżkas, który po-
wszat staviem roku miego Pana wychodzący od
kilku lat a na który dotąd nikt z uczonych nie
zwrocił, mając go w rękach oburcata mnie
ta niedbalosc redaktora jego, jak w do jezyka
tak tez i do materji litery i rzeczy naukowych; w
czekalem nim kto z uczonych sie odezwie;
lecz nakoniec niestalo mi cierpliwosci; wiec
musze, stworzy sie, z moim zdaniem i oddaje
pod ogł tarkawego krytycznika, z najczęstego gzu-
townie Litewski jezyk, niech on będzie se dzie,
pomyśle sie, lub prawde powieci.

(+) Rodykta z Litewskiego indd u Pana Jevinskie-
go Rodiktas, wliżbie mnogiej, jakby wiele było
gdy tym samym z natury rzeczy jedna tylko jest
skazowka, która pokazuje w jakiej porze stonę
wchodzi i zchodzi oraz kiedy? Na drugiej
stronie napisat Nowera, zapomniał, i w tym
razie kilka nowen, w rzeczy samej wyliżyt
ich, a tutaj dat w liżbie pojedynczej, zary-
na opisywai te noweny, i ra taj maldibe tajko-
wa, nie prosze, niech ktokowiek powie i wytló-
mawy co to znaczy? nie po minie, i tego nie Pan
gwinisk jeden tylko krótki i, zma, greckie y,
niepnie on swojego pisma wygnat. Gdy tym
czasem greckie y w litewskim jezyku wiekka
vale gra, i we wszystkich trybach bez okolicznosc
póke litera t, ktad nie sie, i greckie
waryti, także w rzeczownikach konkretnych na
yba lub ybe, także pisze sie, y greckie, np. saldy-
be, grażybe, walstybe, sargyba i t. Diwy mowiaz
dugo. U niego niędry uwatytym przypadkiem
a drugim żadnej różnicy niema; na tejże stro-
nie pisze, idant par uktavima to szewon to ja
jednak dziala do Niesmiertelnego Hanika Dauksza
i szirawida jako w chorawie wszędzie y tego przypad-
ku litere a kreskują jak polskie a; lecz wy mawia

Nie pisanos tej, i gramoty wyraz
materia i kazytkis.
gramoty i materialus, kiedy to kufoway, i mo wie arawar i is

8 pav. PaIK 1;
LLITBR: f. 1 – SD 19

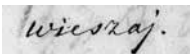
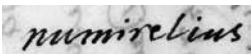
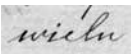
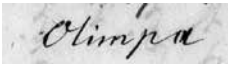
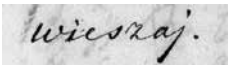
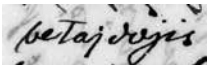
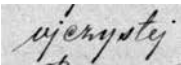
man Daukantas (su juo gyvename drauge) recenziją, prašydamas, kad persiųščiau kuriam nors laikraščiui. Papildęs savo pastabomis, ją pasiūsiu Balinskiui 'Laiškams nuo Kražantės krantų'⁴⁰.

Šis laiškas Kraševskiui tikrai leidžia tikslinti *PaIK* atsiradimo laiką – Daukantas ir turėjo baigti jį rašyti apie 1859 m. vasario 17 d. (pagal Kajaus Julijaus Cezario kalendorių būtų apie vasario 5 d.). Mykolas Balinskis recenzijos vis dėlto neišspausdino ir net nėra žinių, kad Akelaitis būtų ją išsiuntęs. Galima spėti, kad nepadarė, ką sakęs – recenzija likusi Daukanto rinkiniuose.

PaIK 4 Daukantas pasiūlė naujadarą *Olimpinej Lenktinaj* 'Olimpinėms žaidynėms' pavadinti, o paraštėje pridūrė „arba Olinpine barakata“. Kita ranka toje pačioje paraštėje prirašyta „albo Olimpo → Olimpa wieszaj“ (žr. 9 pav.).

Prierašas kita ranka labai trumpas, rašytas tarsi kiek rėžiančia, galbūt metaline, plunksna, kitos spalvos rašalu. Iš vienos kitos grafinės raiškos ypatybės atrodo galima manyti, kad prirašyti galėjo Akelaitis. Jau minėta, kad Akelaitis <j, y> nuleistines kartais parašydavo be kilpos, šiek tiek storėjančias į apačią, pabaigoje smarkiau paspausdamas plunksną. Galima atkreipti dėmesį į dar vieną Akelaičio rašysenos ypatybę – kartais pasmailinti raidžių jungimo kampus (žr. 5 lentelę).

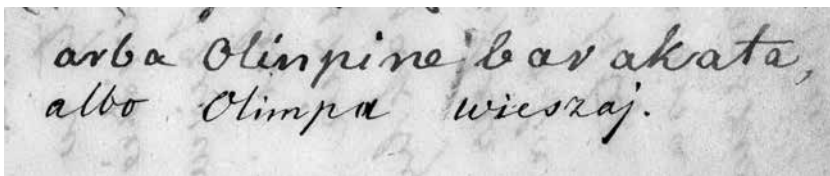
Daiktavardis *višas LKŽe* fiksuotas tik tris kartus, iš pietų ir vakarų aukštaičių: reikšme 'šokių vakaras' iš Plm ir Mrk, o reikšme 'vaidinimas' – iš Lzd. Šio daiktavardžio paplitimas geografiškai daug artimesnis Akelaičio gimtajai šnėktai (jis buvo kilęs nuo Marijampolės), negu Daukanto. Tai tarsi irgi sutvirtina prielaidą, kad Olimpinės žaidynės būtų Akelaičio pasiūlytos vadinti *Olimpo viešais* (kaip ir koku 'Olimpo vaidinimu').

Grafinė ypatybė	<i>PaIK</i> 4 (Akelaitis)	PNŽ 19 (Akelaitis)	Akelaitis 1856
Raidės pasmailintais kampais	 <i>wieszaj</i>	 <i>numirelius</i>	 <i>wielu</i>
	 <i>Olimpa</i>		
<j, y> nuleistinė be kilpos, šiek tiek storėjanči į apačią	 <i>wieszaj</i>	 <i>betajdojis</i>	 <i>ojczyste</i>

5 lentelė. Akelaičio *PaIK* 4 rašysenos grafinių elementų palyginimas su PNŽ 19 ir laiškais Adomui Zavadzkiui 1856 m.

Dar vienas prierašas ne Daukanto ranka pieštuku kitoje paraštėje yra „Notatka gramatyczn“ *PaIK* 5.

⁴⁰ Merkys ²1991, 172.

9 pav. *PaIK* 4: pirma eilutė yra Daukanto siūlomas naujadaras 'Olimpinėms žaidynėms' nusakyti – „arba Olinpine barakata“; antra eilutė greičiausiai Akelaičio siūlomas kitas naujadaras – „albo Olimpo → Olimpa wieszaj“; LLITBR: f. 1 – SD 19

Iš Daukanto bendravimo su Valančiumi buvo matyti, kad dirbdami kartu jie imdavo rašyti tame pačiame lape⁴¹, Valančius yra palikęs vieną kitą įrašą, pataisymą ir Daukanto *IZ*, ir *DLL*. Toks artimas kolegiškas bendravimas Daukantui nebuvo svetimas. Tad ir Akelaičio prierašai tiek *PNŽ*, tiek *PaIK* atrodo būdingas Daukanto bendradarbiavimo su draugais stilius. Kalbėta apie dviejų žmonių sukurtą akademiją Sankt Peterburge – vyresnio Daukanto ir jaunesnio Valančiaus. O dabar čia, Svirlaukyje, matyti kitos poros – vyresnio Daukanto ir jaunesnio Akelaičio – akademijos pėdsakai. *PNŽ* ir *PaIK* gali būti pavadinti jūdvių akademijos rezultatu.

Kad *PaIK* Daukantas tikrai rašė spaudai, rodo jo kreipimaisi į skaitytojus (skirtinai nuo *PNŽ*). Štai:

oddaję pod sąd łaskawego czytelnika znającego gruntownie Litewski język, niech on będzie sędzia, pomyłę się, lub prawdę powiem⁴² (*PaIK* 1);

Teraz niech Szanowny Czytelnik zwraca uwagę, jeżeli P. Jwinski w imionach miasteczek i Parafiiow takie pomyłki robi sam z tego narodu będąc, což tedy mówić o dalszych jego błędach i pomyłkach łatwo sam czytelnik osądzi⁴³ (*PaIK* 6);

zwrucę jeszcze czytelnika uwagę⁴⁴ (*PaIK* 6);

Więc Szanowny Czytelniku, raczy przyznac tę prawdę, kiedy niema wyrazow w jakiej mowie to ta rzecz o której mowa, nigdy nieekzystowała⁴⁵ (*PaIK* 8).

Akelaičio biografijos tyrėjai yra pastebėję, kad nors Daukantas buvo nutaręs nieko nespausdinti lenkiškai, vien lietuviškai (ir apie tai žinojo Akelaitis), visgi

41 Plg. Subačius 2021, 522, 116 pav.

42 Vertimas: „teikiu maloniojo skaitytojo, iš pagrindų mokančio lietuviškai, teismui, tegul jis būna teisėju – ar suklysiu, ar tiesą pasakysiu“.

43 Vertimas: „Dabar tegul garbingasis skaitytojas atkreipia dėmesį, kad jeigu P. Ivinskis, pats būdamas šios tautos [atstovu] tokias klaidas daro miestelių ir parapijų pa-

vadinimuose, tai ką kalbėti apie kitas jo klaidas, lengvai pats skaitytojas supras“.

44 Vertimas: „dar atkreipsiu skaitytojo dėmesį“.

45 Vertimas: „Taigi, garbingasis skaitytojau, teikis pripažinti šią tiesą, kad jei kokioje kalboje nėra žodžių, tai tas daiktas, apie kurį kalbama, niekada neegzistavo“.

„netrukus Daukantas, to paties Akelaičio įkalbėtas, sulaužys tą žodį – 1859 metų pradžioje lenkų kalba parašys recenziją Lauryno Ivinskio parengtam [...] kalendoriui“⁴⁶. Toks, regis, labai ypatingas jaunuolio Akelaičio poveikis esminėms kategoriškoms visą gyvenimą išlaikytoms Daukanto nuostatoms. Koks gi galėjo būti tos recenzijos rašymo tikslas?

Pirmiausia reikia atkreipti dėmesį, kad *PaIK* tekstas Daukanto kurtas labai nervingai. Daug taisyta iš karto berašant, klysta skubant ir minčiai lekiant tolyn nuo tuo momentu rašomo žodžio ar frazės (neapsižiūrėjimo klaidos: raidžių sumaišymas, praleidimas ir pan.). Akivaizdu, kad Daukantas rašė suirzęs – ar, kaip pats teigė, dėl Ivinskio kalendorių kokybės, ar kad ėmė laužyti savo nusistatymą nieko lenkiškai nerašyti spaudai? Pavyzdžiui:

do materij tresci rzeczy nauuczacych PaIK 1;

Szwencziauses jak tu jest czy to jest pierwszy PaIK 2;

czy to imiestow ezy przeszly PaIK 3;

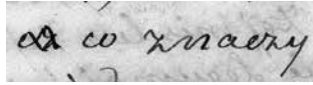
mowi się nudurimas nie ~~nudato~~ nuodurimas PaIK 4;

widzac → widać PaIK 4; Pieńis [=Pieśń] PaIK 4;

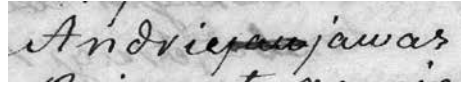
Najswiatszej → Najświętszej Matki Boskiej PaIK 4;

stebuklinka [=stebuklinga] PaIK 4; Geł Grekiszkas PaIK 5;

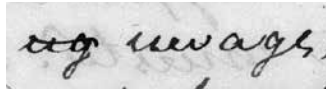
⁴⁶ Griškaitė 1996, 123.

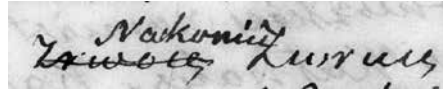
ez co znaczy PaIK 5;

Andriejajawas PaIK 5;

eg uwage PaIK 6;

Zwrucę [itrp.] Nakoniec Zwrucę PaIK 6.

Antra, galima pastebėti gana griežtą Daukanto toną, kritiškumą, net ironiją. Kruopo žodžiais, „daug kur S. Daukantas taiso nepagrįstai, subjektyviai ir priekabia“⁴⁷. Pavyzdžiui:

mając go co rocznie w rękę oburzała mnie ta niedbałość redaktora jego, jak co do języka tak też i do materji treści rzeczy nauczających, w nim zawartych⁴⁸ (PaIK 1);

niestało mi cierpliwości⁴⁹ (PaIK 1);

proszę niech ktokolwiek powie i wytłomaczy co to znaczy?⁵⁰ (PaIK 1);

Na czwartej stronicie pisze: ‘Atsitikimaj giarsesniejej[’]; co ten wyraz giarsesniejej znaczy, eh, to chyba P. Iwinski sam wytłomaczy, giaras, znaczy dobry; lecz tu ten wyraz nieprzypada, a inego nieznam⁵¹ (PaIK 2);

i więc pytam Pana Redaktora czy to imiesłow ezy przeszły w liczbie mnogiej⁵² (PaIK 3);

Niech spyta się ostatniej dewotki, ta jemu to powie⁵³ (PaIK 3);

Niech przeczyta Pieńś [=Pieśń] do Najświętszkiej → Najświętszej Matki Boskiej⁵⁴ (PaIK 4);

co to znaczy pagaresené, tego pewnie nikt niezrozumie⁵⁵ (PaIK 4);

každy tak nazwie, który nieumie po polsku⁵⁶ (PaIK 5);

przyznam się iż niepodobienstwo jest wyliczyć wszystkie omyłki⁵⁷ [visa frazė įterpta tarp eilučių] (PaIK 5);

Tu nieborak zadrzemał⁵⁸ (PaIK 6);

47 Kruopas 1958, 477.

48 Vertimas: „kasmet laikant jį rankose mane piktino tas jo redaktoriaus nerūpestingumas, tiek dėl kalbos, tiek ir dėl pamokomų dalykų, jame skelbiamų“.

49 Vertimas: „pritrūkau kantrybės“.

50 Vertimas: „prašau, gal kas pasakys ir išaiškina, ką tai reiškia?“

51 Vertimas: „Ketvirtame puslapyje rašo: ‘Atsitikimaj giarsesniejej[’]; ką tas žodis giarsesniejej reiškia, tai gal pats P. Ivinskis išaiškina, giaras reiškia ‘geras’, bet čia tas žodis netinka, o kito nežinau“.

52 Vertimas: „taigi ir klausiu Pono Redaktoriaus, ar tai būtojo laiko dalyvio daugiskaita“.

53 Vertimas: „Tegul pasiklausia paskutinės davykos, ji jam tai pasakys“.

54 Vertimas: „Tegul perskaito Giesmę Švenčiausiajai Dievo Motinai“.

55 Vertimas: „ką gi reiškia pagaresené, to tikrai niekas nesupras“.

56 Vertimas: „kiekvienas, nemokantis lenkiškai, taip pavadinis“.

57 Vertimas: „prisipažinsiu, kad neįmanoma išvardyti visų klaidų“.

58 Vertimas: „čia vargšas užsnūdo“.

Lecz że P. Jwinski znając ten język, co większa będąc redaktorem publicznego pisma a prawi o Smolanych dubach, to jemu rzecz nie darowana, co większa puscic takie basnie posrod narodu⁵⁹ (*PaIK* 8).

Kodėl gi Daukantas toks griežtas? Galima įtarti, kad gal iš dalies recenzijoje atspindi jo nusivylimas, jog Ivinskis nesilaiko jo rašybos, kad ir kokia ji nenuosekli. Rašybos kritiką Daukantas kaip tik sukcentravo pradiniuose *PaIK* recenzijos puslapiuose. Pavyzdžiui, Daukantui kliuvo, kad Ivinskis nerašė <y> raidės, vien <i>:

Niepominę i tęgo že Pan Jwinski jedyn tylko krótki i, zna, Greckie y, zupełnie on ze swojego pisma wyznał. Gdy tymczasem Greckie y w Litewskim języku wielką rolę gra, np we wszystkich trybach bez okolicznych trzysylabowych przed literą t, kładnie się y Greckie np sakyti, raszyti, waryti, także w rzeczownikach kończących [sic!] na yba lub ybe, także pisze się y Greckie, np saldybe, grażybe, walstybe, sargyba i t. d i wymawia się długo⁶⁰ (*PaIK* 1).

Pats Daukantas raidę <y> į inf. priesagą <-yti> ir į priesagas <-yba, -ybe> ėmė įsivesti tik nuo atrojo LL sluoksniu apie 1840–1841 m.⁶¹ Tad čia kritikavo tokią Ivinskio rašybos raišką, kurią pats prieš 18–19 metų vartojo. Ar visi turėjo žinoti jo persivalgojimus, būti perskaitę jo knygas ir iš jų pasimokę? Ar lenkiškai skaitančiam *Biblioteka Warszawska* skaitytojui labai svarbu, yra raidė <y> Ivinskio tekste, ar ne?

Arba:

U niego między czwartym przypadkiem a drugim żadnej różnicy niema; na tejże stronie pisze, idant par užtarima to szwentoja jednak dzieła Niesmiertelnego Kan[on]jika Dauksza i Szirwida jako wzorowe wszędzie 4tego przypadku literę a kreskują jak polskie ą; lecz wymawią się leko nie jak Polskie ą. np turem gérą Poną⁶² (*PaIK* 1–2).

Daukantas rėmėsi Daukšos ir Sirvydo autoritetais, esą reikiant rašyti <ą> acc. sg. galūnėje. Iš tiesų, tai buvo tradicinis daugmaž nusistojęs rašymas, ne tik Lietuvoje, bet ir Rytų Prūsijoje. Tik Sirvydą be reikalo čia greta Daukšos paminėjo – acc. sg. galūnėje jo rytų aukštaičių patarmėje nėra jokio garso [a] ar [ą], jis išvirtęs į [u] ir Sirvydo rašytas <-u>.

59 Vertimas: „Tačiau kad P. Ivinskis, mokėdamas tą kalbą, dar daugiau, būdamas viešo leidinio redaktoriumi, sapalioja kvailystes, tai jam nedovanotina, juo labiau skleisti tokias pasakas tarp žmonių“.

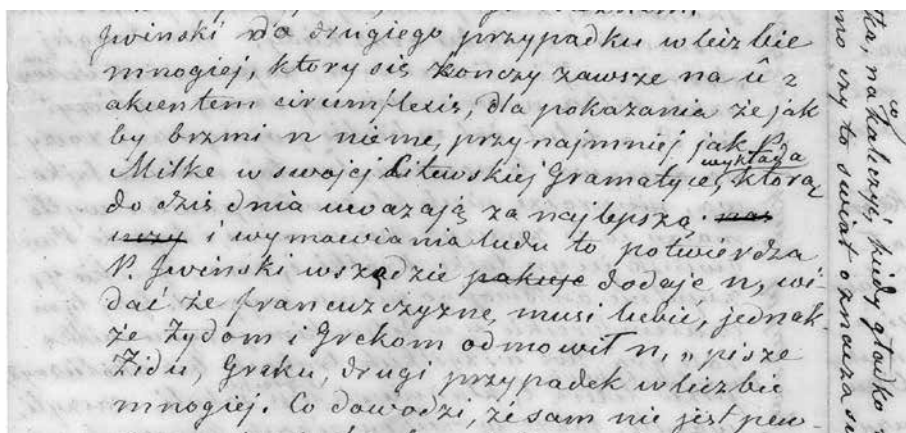
60 Vertimas: „Nepraleisiu ir to, kad Ivinskis pažįsta tik vieną trumpą <i>, o graikų <y> visiškai išgujo iš savo rašto. Kai tuo tarpu graikiškoji <y> lietuvių kalboje vaidina svarbų vaidmenį, pvz., visose triskiemenėse bendratyse prieš raidę <t> rašoma graikiškoji <y>, pvz., sakyti, raszyti, waryti, taip pat daiktavardžiuose, kurie baigiasi

yba arba ybe, taip pat rašoma graikiškoji <y>, pvz., saldybe, grażybe, walstybe, sargyba ir t. t. bei ištariama ilgai“.

61 Subačius 2021, 393–395.

62 Vertimas: „Jis neskiria antrojo ir ketvirtojo linksnio; tame pačiame puslapyje rašo, idant par užtarima to szwentoja; visgi nemirtingojo kanauninko Daukšos ir Sirvydo kaip pavyzdiniuose veikaluose visada ketvirtojo linksnio raidė <a> žymima diakritiku kaip lenkų <ą>; tačiau ištariama lengviau ne kaip lenkų <ą>, pvz., turem gérą Poną“.

Dar:

Jwinski do drugiego przypadku w liczbie mnogiej, który się kończy zawsze na *û* z akcentem circumflexis, dla pokazania że jakby brzmi *n* nieme, przynajmniej jak P Milke w swojej Litewskiej Gramatyce wyklada, którą do dziś dnia uważają za najlepszą naszą *używa* i wymawiania ludu to potwierdza P. Jwinski wszędzie *pakuje* dodaje *n*, widać że francuzczyznę musi lubić, jednak że Żydom i Grekom odmówił *n*, pisze *Zidu*, *Greku*, drugi przypadek w liczbie mnogiej. Co dowodzi, że sam nie jest pew-

Daukantas <-û> su skliauto formos cirkumfleksu įsivedė apie 1828 m. ar truputį vėliau savo *IKEL* rankraštį (kai ėmė derinti savo rašybą prie Rytų Prūsijos lietuvišką raštą), tad prieš 30–31 metus. Matyt, tikėjosi, kad Ivinskiui tai būtų žinoma, suprantama ir priimtina. Vėlgi ar lenkiškai skaitančiam *Biblioteka Warszawska* skaitytojui tai būtų buvę aktualu?

Vis dėlto rašybos kritika turbūt visiškai nepaaiškina vos ne paniekinamo Daukanto tono. Tai kažkoks daug bendresnio pobūdžio nepasitenkinimas. Atrodytų, kad Daukantas galėjo džiaugtis leidžiamais į pasaulį lietuviškais tekstais. Štai, Akelaitis žodžiais, perskaitytą panegirinį jo eilėraštį carui Daukantas įvertinęs: „przynajmniej pod względem języka, jak pan Dowkont zawyrokował nec plus ultra!“⁶⁴ Ir vėliau Daukantas gyrė Akelaitį, leidžiantį brošiūrėles liaudžiai (žr. toliau, 5.4), nors jo ortografija labai skyrėsi nuo Daukanto. Bet Ivinskio kalendoriais ypač piktinosi. Mylėjo Akelaitį, bet nemylėjo Ivinskio.

Savo ruožtu Akelaitis apie tą patį laiką, 1859 m. vasario 5 d. (pagal Cezario kalendorių) laiške Ignacijui Kraševskiui irgi buvo kritiškai nusistatęs dėl Ivinskio leidinio: „Kasmet išplinta po kelis tūkstančius lietuviško kalendoriaus, nors jis labai prastai redaguojamas“⁶⁵.

⁶³ Vertimas: „Ivinskis antrajam daugiskaitos linksniui, kuris visada baigiasi <û> su cirkumfleksu diakritiku, kad parodytų neva skamba tylusis [n], bent jau kaip P. Milkus savo *Lietuvių kalbos gramatikoje* aiškina, kuri iki šios dienos laikoma geriausia ir žmonių tarimas tai patvirtina, P. Ivinskis visur pri-

duria <n>, matyt, prancūzų kalbą mėgsta, visgi žydams ir graikams atsakė <n>, antrą daugiskaitos linksnį rašo *Zidu*, *Greku*“.

⁶⁴ Akelaitis 1925, 308; vertimas: „bent jau kalbos atžvilgiu, kaip nusprendė Daukantas, geriau nė būti negali!“

⁶⁵ Cit. pagal: Merkys 1983, 36.

Kaip tik tuo metu Akelaitis, Valančius ir, aišku, Daukantas, rūpinosi gauti leidimą leisti lietuvišką laikraštį. Mintį pradėti jį leisti Akelaitis minėjo 1858 m. kovo 4 / 16 d. laiške Valančiui:

Chcę tu mówić o założeniu pisemka perjodycznego w języku litewskim dla naszego ludu. [...] Wszystkie kraje mają swoje gazetki ludowe. Pastor Kurschat w Królewcu wydaje Kelaywys dla Litwinów Pruskich, w Mitawie wychodzi dla Łotyszów Łatwizmu Avizes – dla czegoż my jesteśmy pośledniejsi od tamtych? Nie sądzę, żeby Rząd nie raczył na to udzielić nam pozwolenia⁶⁶.

Apie Daukantą, esantį greta tame pačiame Svirlaukio dvare, Akelaitis nieko nesakė – žinojo apie Daukanto nesutarimus su Valančiumi.

Beveik po metų 1859 m. vasario 21 d. (pagal Cezario kalendorių) Valančius rašė oficialų prašymą leisti įkurti tokį periodinį leidinį, pavadinimu *Pakeleivingas*. Nutarimą (neigiamą) dėl jo valdžia priėmė tą metų gegužės 30 d. (18 d. pagal Cezario kalendorių)⁶⁷. Vadinasi, trijų mėnesių laikotarpis maždaug nuo vasario pabaigos iki gegužės pabaigos buvo kupinas vilčių – tikėjimo, kad valdžia leidimą suteiks. Ir kaip tik tuo laukimo tarpsniu Daukantas parašė kritišką Ivinskio kalendoriaus recenziją. Ar tas planuojamas naujas laikraštis nebūtų konkuravęs su Ivinskio leidiniu? *Pakeleivingam* siūlytos temos, intencijos labai panašios į Ivinskio kalendorių. Kaip pastebėjo Merkys,

„Pakeleivingo“ ir liaudies bibliotekos programa atspindi ano meto lietuvių nacionalinio išsivadavimo programą [...]. Daugiau ar mažiau išplėtotai šie klausimai buvo liečiami ir Lauryno Ivinskio kalendoriuose⁶⁸.

Taip pat: „[I]laikraštis numatytas iš dviejų dalių – religinės ir pasaulietinės, panašiai kaip tuometiniai L. Ivinskio kalendoriai“⁶⁹.

Akelaitis lėšų būsimam savo redaguojamam laikraščiui labai tikėjosi gauti iš Irenėjaus Oginskio Rietave. Dar 1859 m. gegužės 7 d. (pagal Cezario kalendorių) iš Svirlaukio jam rašė viltingai, tik nebekritikavo Ivinskio – priešingai, apie Ivinskį užsiminė kaip apie galimo rėmimo pavyzdį:

nietajno o przywiązaniu Waszej Książęcej Mości do litewszczyzny, czego dowodem kalendarz kosztem Miłościwego Księcia Pana wydawany przez Wm. Pana Iwińskiego: pod takiego właśnie Męża udałem się opiekę⁷⁰.

66 Akelaitis 1925, 298; vertimas: „Noriu čia kalbėti apie periodinio laikraštuko lietuvių kalba mūsų liaudžiai steigimą. [...] Visi kraštai turi savo liaudies laikraštėlius. Pastorius Kuršaitis Karaliaučiuje leidžia *Kelaywys* Prūsijos lietuviams, Mintaujoje latviams leidžiamas *Łatwiszu Avizes* – kodėl gi mes, palyginti su jais, liekame paskutiniai? Nemanau, kad valdžia nesiteiktų suteikti mums tokio leidimo.“

67 Merkys 1983, 26.

68 Merkys 1983, 36.

69 Merkys ²1991, 170.

70 Akelaitis 1926, 439; vertimas: „ne paslaptis, kad Jūsų Kunigaikštiškoji Malonybė esate prisirišęs prie lietuvybės, to įrodymas yra Jūsų lėšomis Didžiai Maloningo Pono Ivinskio leidžiamas kalendorius: atsidačiau būtent tokio Vyro globai.“

O dar maždaug po mėnesio (1859 m. birželio 7 / 19 d.), Oginskio paskatintas, Akelaitis iš Mintaujos siuntė savo laikraščio sąmatas, jų variantus, sau pačiam jokios algos neplanuodamas⁷¹. Atsakymo dėl leidinio iš valdžios gavęs dar nebuvo.

Matyti tokia lyg ir opozicija: Akelaitis kartu su Daukantu buvo kritiškai nusistatę dėl Ivinskio kalendorių kokybės. Vadinasi, Akelaitis ir Daukantas jautėsi vertesniais, leidinių kokybę išmanančiais geriau už Ivinskį. Jie iš tiesų buvo kaip ir kokie Ivinskio konkurentai: galvojo apie panašios tematikos leidinį, netgi išlaikomą to paties mecenato. Jei kartais Oginskiui pasirodytų, kad nepajėgia remti abiejų leidinių, ar galėtų at mesti Ivinskį ir imti remti Akelaitį? Ar ypač kritiškos Daukanto *PaIK* recenzijos pasirodymas lenkakalbėje spaudoje neturėjo formuoti nuomonės, kad Akelaitis vertesnis dėmesio už Ivinskį? Kad Akelaičio laikraštis perspektyvesnis? Gal tokia visų pirma ir buvo *PaIK* rašymo ir skelbimo paskirtis – nukonkuruoti Ivinskį Akelaičio labui? Visgi Daukanto recenzija spausdinti išsiūsta nebuvo. Ar nebus taip, kad recenzijos publikavimas prarado prasmę, kai buvo gautas neigiamas Rusijos valdžios atsakymas dėl *Pakeleivingo*?

3.1. RAŠYBA. Lietuviškos Daukanto rašybos *PaIK* labai mažai, nes tekstas lenkiškas, o Ivinskio pavyzdžiai cituoti pagal jo rašybą. Paties Daukanto rašybos tėra viena kita užuomina.

3.1.1. <ũ>. Pasitaikė vienas <ũ> atvejis – *ūlinis PaIK* 5. Tačiau savuose žemaitiškuose vietovardžiuose Daukantas rašė ne polifoninį <ũ> [ou, uo], bet žemaitišką <ou> [ou] (*PaIK*): *Louké* 5; *Skoudas* 6.

3.1.2. <ù> [o]. Vienas ir <ù> atvejis – *karalūs PaIK* 2.

3.1.3. INF. <-ti>. Bendraties baigmuo neturi diakritinės <ĩ>, tik <i> (-ti) (*PaIK*): *sakyti* 1, *raszyti* 1, *waryti* 1; *Twerti* 3; *itikieti* 4; *garsinti* 4.

3.1.4. <i> [ę] STOKA. *PaIK* visai nerašyta diakritinė *<ĩ> [ę].

3.1.5. <a, ę> [an, on, en] KAMIENUOSE IR GALŪNĖSE. Daukantas nebuvo visai atsisakęs <a, ę> [an, on, en] kamienuose (nors senųjų popierių rinkinio tekstuose buvo ėmęs jų vengti), pvz. (*PaIK*): *paszwętimas* 3; *Kątautej* 5; *Połąga* 5. Ir čia galima matyti tendenciją vietovardžius rašyti pagal jų žemaitišką skambesį, mat lenkų kalbos raidės <a> tarimas primena žemaitišką [on].

PaIK 1–2 Daukantas argumentavo, kad galūnėse reikia žymėti <-a> ir <ę>: <-a> reikia acc. sg. linksnyje, o <ę> – gen. sg. galūnėje <-ęs>. Esą be reikalo Ivinskis jų neženklinąs.

⁷¹ Akelaitis 1926, 440–441.

3.1.6. <-yti>, <-yba, -ybe>. Graikiškąją <y> nurodė reikiant žymėti triskiemenėse bendratyse prieš <t> ir priesagose <-yba, -ybe> (PaIK): *sakyti* 1, *raszyti* 1, *waryti* 1 bei *saldybe* 1, *grazybe* 1, *walstybe* 1, *sargyba* 1.

3.1.7. <-û> GEN. PL. Daukantas mokė Ivinskį, kad sulig Milkumi reikia vartoti cirkumfleksą gen. pl. galūnėse virš raidės <-u> – <-û>. Pats taip ir rašė, pvz.: *Jzraelitû* 2; *Egyptû* 2; *Jzraelitû* 2; *kariû* 4; *didelujû* 5; *miestû* 5; *Teutonû* 5.

3.1.8. <é> GALŪNĖJE IR PO <k, g>. Daukantas kritikavo Ivinskio <é> žymėjimą acc. sg. f. formoje *kuré* 'kurią' 3. Jis tokio diakritiko pageidavo dat. sg. f. žemaitiškoje monoftonginėje galūnėje *kuré* 'kuriai'. Plg.: „*kuré* ze znakiem znaczy 3ci przy. w liczbie pojedynczej *kuré* albo *kurej*“⁷² (PaIK 3).

Kita vertus, tą pačią raidę <é> su akūtu Daukantas vartojo po raidžių <g, k> (vietoj lenkų kalbos rašyboje įprasto minkštumo ženklų <i>), pvz.: *Jwoniszké* nom. sg. 5; *Łouké* nom. sg. 5; *Tauragé* nom. sg. 6. Vadinas, Daukantas tebelaiškė diakritinę <é> nevienareikšmiu ženklu ir tokio supratimo pageidavo iš Ivinskio.

3.1.9. PRAET. 3 GALŪNĖS RAIŠKA: <-ia>. Daukantas mokė reikiant sekti nemirtinguoju Daukša ir Sirvydu ir praet. 3 galūnę ženklinėti <-ia>; pvz.: *twieria* 'tvėrė' 3; *raszia* 'rašė' 3; *praszia* 'prašė' 3; *pramania* 'pramanė' 4. Visgi taip <-ia> tą galūnę (dažniausiai atitinkančią dabartinės kalbos <-ė>) paprastai žymėjo ir Ivinskis.

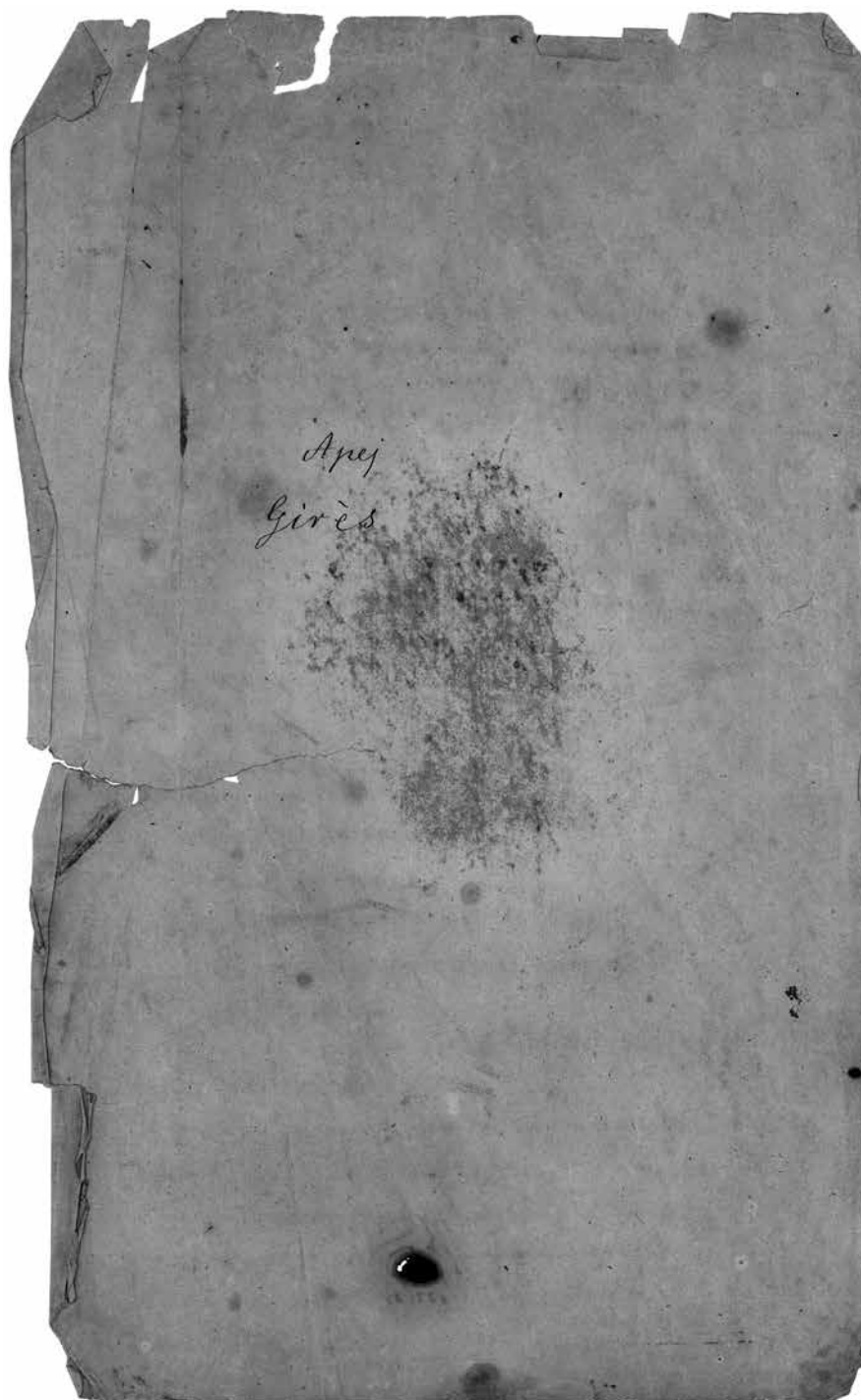
4. LIETUVIŲ KALBOS ŽODYNO MEDŽIAGA, KETVIRTASIS DOKUMENTAS (LKŽM4). Jau tirti trys *Lietuvių kalbos žodyno medžiagos* aplanko dokumentai. Čia toliau kalbama apie ketvirtąjį dokumentą – lapą *in folio* (35,4 × 22,0 cm), juodraščių, kurio vienoje pusėje užrašyta sumanytos antraštės pradžia „Apei girias“ („Apej Girės“), o kitoje – daugiausia kalbinės Daukanto pasižymėtos pastabos, prasidedančios komentaru „Egiptiszki v Egiptioni“ (LLTIBR: f. 1 – SD 15, 39–40; toliau – LKŽM4).

Atrodo, kad nebaigta antraštė „Apei girias“ galėjo būti bandymas pavadinti rankraščių, vėliau gavusių naują pavadinimą *Pamokslas kaip girias kirsti sėti ir diegti* (*Pamokslas kaip Girės kirsti, sėti ir diegti diet Alwieno Ukinyko paraszia Antonas Dagys metuse 1854*; LLTIBR: f. 1 – SD 20, toliau – PGK; žr. 10 pav.). Abi antraštės (LKŽM4 ir PGK) rašytos smarkiai patamsėjusiame nuo laiko popieriuje be gamintojo ženklų – regis, tai tas pats popierius.

Antra lapo pusė vėliau panaudota juodraštinėms kalbinėms pastaboms. Dar vėliau lapo viduryje buvo išsiliejęs kažkoks šviesus skystis, jis truputį suliejo Daukanto pastabų rašalą ir liko didelė dėmė. Esama ir daugiau įvairių sutepčių, išplėšimų, paglamžymų – popierius gerokai aptriušęs – pagarboje laikomas nebuvo.

Kalbinės LKŽM4 pastabos Daukanto, regis, žymėtos beskaitant Ivinskio kalendorių, bet ne aną, skirtą 1859 metams, o ankstesnį, skirtą 1858 metams (jo leidimo data

72 Vertimas: „*kuré* su [diakritiniu] ženklu reiškia trečiąjį vienaskaitos linksnį *kuré* arba *kurej*“.

10 pav. LKŽM4 39: nebaigta antraštė „Apei girias“;
LLTIBR: f. 1 – SD 15

Egiptiški o Egiptioni
 Egiptiški, tiepij sa pasvieti
 aravio nisyku škaibaur.
 Javariškū karalauš.
 sugrižes, pro sugrižes
 pasxventimma za pasxventimma
 spartaniškus.
 meliniū skventiu, xamast melixku
 gi dikta q wajtes
 wej manisrka jauvikastia.
 Paridimū sutuortojus
 pakreijta stalo
 splejtas io xnaaxy
 atvalkia
 nauriganden
 xasinar gagno ne kirk
 Pilnije xatym pochodny pilnas, papilnas
 priszpilnis ne priszpilis
 Pile xnaaxy miasto fostea dawniej wryzskie
 miasta byty watami abo murami opasana
 wiy priszpilis xnaaxy przedmiescie
 pospolcie mowisiz linaj skaroti, kanapej
 skaroti ne gawisiti.
 Piszis rax pelun drugi mypadek lixby mno
 gaj, tur obok xiurkiis, kiudy, tu jest teno my
 padek. Imudini nigdy niemowia, kwioczej
 xieminuj ale osobnym wyrazym puzaj
 ribs in sztreifen 19
 8 arszin 14
 25 kop-arst 54
 12 490
 45 1,86
 60 650
 12
 150

25
 14
 10,0
 25
 350
 9
 446
 40
 50
 40

zwischen futen
 12 eglische fur 15 fa
 5

11 pav. LKŽM4 40: Daukanto pasižymėtos daugiausia kalbinės pastabos; LLTIBR: f. 1 – SD 15

213 Simono Daukanto bendradarbiavimo su Mikalojumi Akelaičiu rankraščiai (1858–1859, 1860–1864)

1857-ieji⁷³). Galbūt tai buvo tam tikras pasirengimas rašyti recenziją, nors parašė tik vėlesnių metų leidiniui. *LKŽM4* greičiausiai rašytas anksčiau už *PaIK*, kurio baigimas datuotas apie 1859 m. vasario 17 d. (žr. 6 lentelę).

Dalis pavyzdžių, kuriuos Daukantas išsirašė į *LKŽM4*, labiau panašūs (net sutampa) su Ivinskio 1858 nei su 1859 m. leidiniu. Tai visų pirma kalendorių pradžioje aprašomas svarbių religinių, istorinių įvykių amžius, mėnulio fazės ir pan., besikartojantys iš leidinio į leidinį; pvz., abiejų kalendorių žodžiai ir frazės, pastebėtos Daukanto (Ivinskis 1858 ir 1859): *Egiptiški; Arabijoniszku skajtlu; Iszraeliszkiu karalaus; sugrinžes; pašzwentinima; Spartaniszkems; Metiniu Szwenćziu; Pilnije; Priszpilis*. Tačiau dauguma kitų Daukanto pastebėtų klaidų, žodžių, frazių yra tik 1858-iesiems metams skirtame kalendoriuje, pvz. (Ivinskis 1858): *pakrejka stalda; splejstajs; atsalki; žansina, kuris [...] atsiliepia kirkdams; Pelium ir žiurkiu*. Tad *LKŽM4* pastabų šaltinis, aišku, visų pirma buvo 1858-iesiems skirtas Ivinskio kalendorius, tačiau Daukantas ant stalo galėjo turėti atsivertęs ir kitų metų tokius leidinius.

Ivinskis 1858	Ivinskis 1859	<i>LKŽM4</i>	<i>PaIK</i>
Egiptiški 5	Egiptiški 5	Egiptiszki v Egiptioni	P. Jwinski bardzo lubi iszkas np. Egiptiszkas, Spartaniszkas, Jzraeliszkas , czego Litwini w nowię [=mowię] swojej bardzo unikają 2
tiewajnistieje 5; Amerikas paswiećia 7	Amerykas paswiećia 7	Tiewajniksztie, lepiej sa paswietiej'	
Arabijoniszku skajtlu 7	Arabijoniszku skajtlu 7	Arabioniszku skajtlaus	
Iszraeliszkiu karalaus 6	Iszraeliszkiu karalaus 6	Jzraeliszkiu karalaus	
sugrinžes 6	sugrinžes 6	sugrizes pro sugrizis	
Nuog pašzwentinima Bažniczes Salamona 6	Nuog pašzwentinima Bažniczes Salamona 6	paszwintinima za paszwentima	Nu pašzwentinima Bažniczes Salamona 3
sugrinžes parašzi Istatimus Spartaniszkems 6	sugrinžes parašzi Istatimus Spartaniszkems 6	Spartaniszkus	paraszi istatimus Spartaniszkiems 3
Metiniu Szwenćziu 29	Metiniu Szwenćziu 29	metiniu szwentiu, zamiast metiszku	

⁷³ Ivinskis 1858, 2: Valančiaus dvasinė apro-bata 1857 m. liepos 4 d., o cenzoriaus Aleksandro Muchino – 1857 m. liepos 30 d.

Ivinskis 1858	Ivinskis 1859	<i>LKŽM4</i>	<i>PaIK</i>
ilejsdams ing anas po wiena lasza tos gidiklas 47	gidiklun 58	gidikla p wajstęs	
	Ne buwo žaltis, bet jaunikajtis 52	wejdmajniszka jaunikajtia	
Pariedimu Su- twertojus 38		Pariedimù Sutwertojus	
pakrejкта stalda 40		pakrejкта Stalda	
uždarité stałdaj splejstajs palika 40		splejstas co znaczy	
Parszas ant to atsalki 40		atsalkia	
Abudu nuosi- ganden 40		nusiganden	
žansina, kuris [...] atsiliepia kirk- dams 40		žasinas gagno ne kirk	
Atmajnas Miene- sia [...] Pilnije 4	Atmajnas Mienesia [...] Pilnije 4	Pilnije zatym pochodny pilnas papilnas	
Atmajnas Mie- nesia [...] Prisz- pilis 4	Atmajnas Mienesia [...] Priszpilis 4	priszpilis ne priszpilis Pile znaczy miasto forteca dawniej wszystkie miasta były wałami albo murami opasane więc priszpilis znaczy przedmieście	
Peliun ir žiurkiu rudenop dauges- nej atsirand 16		Piszę raž pelun drugi przypadek liczby mnogiej, tuż obok žiurkiu , kiedy i tu jest tenże przypadek	
Kwiečius zie- minius 16	kwiecziun ziemi- niu 16	Zmudzini nigdy niemówią kwieczej zieminej ale osobnym wyrazym puraj	

6 lentelė. *LKŽM4* duomenys daug gausiau sutampa su Ivinskio 1858 m. nei su Ivinskio 1859 m. leidiniu; panašios vietos pažymėtos **pusjuodžiu šriftu**

Kai kurių *LKŽM4* pastabų mintys labai panašios į *PaIK*. Pavyzdžiui, Daukantas užsirašė komentarus „Egipctiszki v Egipctioni [...] Jzraeliszkiū karalaus [...] Spartanisz-

kus“, o *PaIK* komentavo taip: „P. Jwinski bardzo lubi iszkas np. Egipctiszkas, Spartaniszkas, Jzraeliszkas, czego Litwini w nowię [=mowię] swojej bardzo unikają“⁷⁴ (*PaIK* 2).

Taip pat *PaIK* Daukantas labai kritikavo, kad Ivinskis nežino, kada gen. pl. galūnėje rašyti raidę <n>, o kada ne, kad jo formos *Zidu*, *Greku* liko be <n> ir be jokio diakritiko, nors Daukantas primygtinai teigė ten reikiant skliauto formos cirkumflekso <û> (žr. anksčiau, 3.1.7). Ir čia, *LKŽM4*, Daukantas kritikavo analogišką rašymą: „Piszię raż pelun drugi przypadek liczby mnogėj, tuż obok żiurkiu, kiedy i tu jest tenże przypadek“⁷⁵.

Kalbos duomenų *LKŽM4* nedaug. Iš Žemaitijoje kaitaliotų rašybos ypatybių galima paminėti tik dvi – <a> [a] (*ząsinas gagno ne kirk LKŽM4* 40) bei apostrofas <j'> iness. sg. galūnėje (*Tiewajniksztie, lepiej sa paswietiej' LKŽM4* 40). Šios abi ypatybės tą 1859 m. vasarį Daukanto dar nebuvo pakeistos į <an> [a] ir <-ie>, bet vėliau bus transformuotos.

5. LAIŠKAS MIKALOJUI AKELAIČIUI APIE LIETUVIŲ KALBOS RAŠYBĄ (*LKR*)

5.1. ADRESATAS. Yra išlikęs laiškas (juodraštis), kuriame Daukantas daugiausia aiškino savo pažiūras į lietuvių kalbos rašybą, tarmes, kai kurias gramatikos formas ir žodžius. Anksčiau jį vadinau nebaigtu straipsniu⁷⁶, bet visgi tai greičiausiai niekada neišsiųstas laiškas (Lietuvių kalbos rašyba; *LLTIBR*: f. 1 – SD 25; toliau – *LKR*).

Tekstas, regis, rašytas skubant, bet ryžtingai, tvirta ranka. Parašytas jis turėjo likti Papilėje pas kunigą Ignotą Vaišvilą ir po Daukanto mirties, mat pabaigoje atlikusiam tuščiam puslapyje 3v yra surašytas paties Vaišvilos juodraštis biurokratinis raštas: „Его Высокоблагородію Господину Шавельскому УЪздному Исправнику, 9 Апрелья 1870 года“ (3v).

Merkys yra spėjęs, kad gal tas *LKR* laiškas rašytas Akelaičiui:

Laiško turinys taip pat rodo, kad laiško adresatas yra aukštaičių tarmės atstovas, išleidęs knygelę ir besidomįs kalbos klausimais. Gal čia bus Mikalojus Akelaitis (1829–1887), rinkęs medžiagą ir rašęs lietuvių k. žodyną, 1860 m. paskelbęs Vilniuje knygelę *Kwestorius, po Lietuwa wazinėdamas, žmonis bemokinąsis*⁷⁷.

Reda Griškaitė yra kėlusį hipotezę, kad šį laišką Daukantas gal rašė ne Akelaičiui, bet Antanui Baranauskui. Elektroniniame laiške 2019 m. birželio 23 d. ji užsiminė, kad laiškas „tam veikėjui, kuriam dėstė apie lietuvių kalbą“, „galėjo būti rašytas [...], kaip nedrąsiai spėjau, Baranauskui“⁷⁸.

Kokie gi būtų argumentai dėl vieno ar kito adresato?

Visų pirma, Akelaitis buvo kilęs nuo Marijampolės (vakarų aukštaitis), o Baranauskas – iš Anykščių (rytų aukštaitis). Daukantas tame laiške kaip tik išdėstė savo supratimą apie lietuvių kalbos tarmes, patarmes. Štai kaip Daukantas jas skirstė:

74 Vertimas: „P[onas] Ivinskis labai mėgsta *iszkas*, pvz., *Egipctiszkas*, *Spartaniszkas*, *Jzraeliszkas*, ko lietuviai savo kalboje labai vengia“.

75 Vertimas: „Vieną kartą antrąjį daugiskaitos linksnį rašo *pelun* 'pelių', čia pat šalia –

żiurkiu 'žiurkių', nors ir čia yra tas pats linksnis“.

76 Subačius 2021, 345.

77 Merkys 1976, 2, 818–819.

78 Griškaitė 2019-06-23.

Moim zdaniem, dialekta tak się dzieli pomorski czyli Zmudzki, Pruski dolny może dawnej i Lotewski, drugi Pas idzie od Birz przez Kiejdany i Grinkiszki i południową część powiatu Rosińskiego i górne Prusy, tego środkowego dialektu znajdzie pan dziełko pod tytułem pojasnienie Ewangelij in 4to w Kejdanach drukowane reformacie w połowie 17 wieku w bibliotece akademij duchownej Katolickiej, przewyborne dziełko in 4to. [...] Trzeci dialekt około święcian Wilna Trok, Augustowa⁷⁹ (LKR 1v).

Taigi Daukantas įvardijo tris tarmes, kurių apibūdinimas labai skiriasi nuo šiandienio supratimo. Matė tris tarmių juostas (ruožus):

1. Žemaičių; seniau jiems galėję priklausyti ir latviai; taip pat turbūt vakarinė Rytų Prūsijos žemaičiuojančių lietuvių dalis (tikėtina, su Klaipėda ir jos apylinkėmis);

2. Vidurio tarmė; nuo Biržų per Kėdainius ir Grinkiškį, Raseinių pavieto pietus ir Rytų Prūsijos aukštaičiuojančius lietuvius;

3. Trečioji tarmė; apie Švenčionis, Vilnių, Trakus, Augustavą.

Vadinasi, gana aiškiai skyrė žemaičių tarmę (ypač sau artimus šiaurės žemaičius ir dalį kitų); vidurine tarme laikė dalį dabar laikomų (šiaurinių) rytų aukštaičių (apie Biržus) bei šiaurinius ir pietinius vakarų aukštaičius (kiek užkabino ir dabar vadinaujamųjų pietų žemaičių teritorijos); trečioji jam buvo rytinė *rytų aukštaičių* tarmė. Daukantas, aišku, sau priskyrė pirmąją žemaičių tarmę, Akelaičiui tikriausiai vidurinę (vakarų aukštaičių), o Baranauskui būtų skyręs trečiąją (rytų aukštaičių).

Į kurios iš šių tarmių vartotoją Daukantas greičiausiai kreipėsi? Jau minėta jo mintis, kad „niemozna pisać ani samym czystym Zmudzkiem ani czystym gornym“ (‘negalima rašyti nei vien gryna žemaičių, nei gryna aukštaičių [tarme]’; LKR 1v). Ar vakarų aukštaičiui Akelaičiui, ar rytų aukštaičiui Baranauskui būtų taip argumentavęs? Tikėtinau, kad žemaitis Daukantas rašė vakarų aukštaičiui ir aiškino, kaip reikia derinti jiems abiem savas tarmes. Baranauskas kalbėjo ir rašė rytų aukštaičių patarme, tad, rodos, būtų reikėję kaip nors pažymėti ir tą patarmę, jei būtų kreipėsis į jos vartotoją Baranauską (kuris, kas žino, gal gerai nei žemaitiškai, nei vakarų aukštaitiškai dar nebuvo pramokęs). O Akelaitis daug bendravo su Daukantu, kalbėjosi apie lietuvių kalbą, tad Akelaitis negalėjo nesuprasti Daukanto žemaitiškos šnektos polinkių.

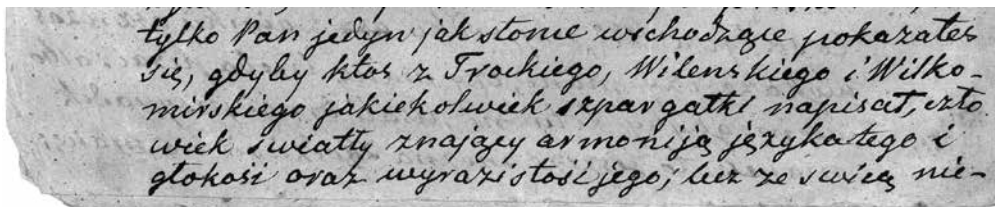
Daukantas ragino skaityti ne tik minėtąją *Evangelijų paaiškinimo* knygą (tai *Knyga nobažnystės*), bet ir Daukšos postilę bei Sirvydo *Punktus sakymų*:

Serdecz[nie] zyczę azebys przeczytal Dauksza postyle Szirwi[...]da punktaj sakimu i te Ewangelije [t. y. KN] czytania kazdemu uczonemu⁸⁰ (LKR 1v).

⁷⁹ Vertimas: „Mano nuomone, tarmės taip skirstomos: pajūrio arba žemaičių, Prūsijos žemutinė (žemaičių), gal seniau ir latvių; antra juosta eina nuo Biržų per Kėdainius ir Grinkiškį ir pietinę Raseinių pavieto dalį ir aukštutinę (aukštaičių) Prūsiją; šio vidurinio dialekto rasite veikalą pavadinimu *Evangelijų paaiškinimas* in 4° formato, reformatų spausdintą Kėdainiuose

XVII a. viduryje Dvasinės katalikų akademijos bibliotekoje; išskirtinis darbas in 4° [...] Trečioji tarmė yra apie Švenčionis, Vilnių, Trakus, Augustavą“.

⁸⁰ Vertimas: „Nuoširdžiai linkiu perskaityti Daukšos postilę, Sirvydo *Punktus sakymų* ir tas *Evangelijas*; [tai] skaitymai kiekvienam išsilavinusiam“.

12 pav. LKR 2v (*1v) puslapio pabaiga;
LLTIBR: f. 1 – SD 25

Be abejo, Daukantas gerai žinojo, kad Sirvydas rašė rytietišškai, trečiaja patarme. Savo laiško adresatui tame pačiame laiške toliau patarė, ką jis galėtų pastebėti atidžiai skaitydamas rytietišką tekstą:

Moj łaskawco Zmudzini nie mowią ont ja sądze że wschodni Litwini także niewymawią tak jak sławianie on, to jest twarde o, kiedy sam czytając z uwagą, postrzezisz, że otwarte o niewymawiają; lecz srodkowo, między ont otwarte i ant albo unt otwarte⁸¹ (LKR 2v).

Baranauskui Daukantas nebūtų sakęs *skaityti* rytietišką tekstą, kad suprastų, kaip rytiečiai *taria*. Baranauskas būtų geriau pats Daukantui pataręs. O šioje ištraukoje matyti Daukanto pasitikėjimas savo išvalga, Daukanto žinių pranašumas prieš adresato žinias. Todėl adresatas negalėjo būti rytų aukštaitis.

Daukantas į Akelaitį dažnai kreipdavosi 'tu', kaip buvo matyti iš PNŽ. Čia, LKR, irgi kelis kartus matyti tas pats tujinimas, pvz.: *znajdziesz* 'surasi' 1v; *postrzezisz* 'pastebėsi' 2v. Antra vertus, pramaišiu Daukantas vartojo formalesnį kreipinį – lenkiškai *Pan*, pvz.: *znajdzie Pan* 1v; *niewiem zkad Pan to wyczytał* 3r. Be to, kreipėsi labai mielai: *Moj łaskawco* 'mano mielas' 2v.

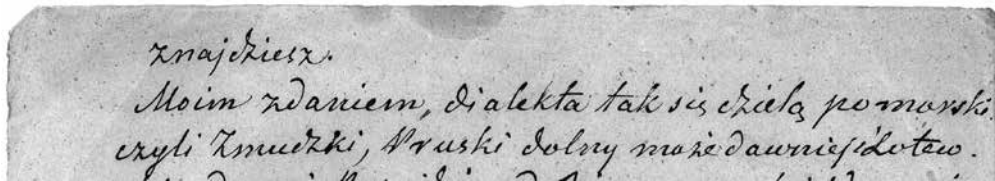
Svarbi ši citata, dėl kurios Merkys Daukanto tekstą spėjo turint būti rašytą Akelaičiui:

Jestem wielkim miłosnikiem gornego Litewskiego języka; lecz coś począc kiedy nikt niepisze i nieodzywa się i niepisze choc małych broszurek, to tylko Pan jedyn jak słońce wschodzące pokazałes się⁸² (LKR 2v).

Kaip tik 1860 m. Akelaitis išleido dvi knygeles, galbūt Daukantas jas kaip tik ir pavadino taip trokštamomis brošiūrėmis. Be tų brošiūrėlių, čia svarbus ir kalbos (tarmės) pavadinimas. Daukantas žavisi adresatu, kuris vienintelis atsirado rašantis aukštaičių tarme (*gornego Litewskiego języka*), o būtent jai skyrė Akelaičio šnektą. Va-

81 Vertimas: „Mano mielas, žemaičiai nesa-ko [ont], manau, kad rytų lietuviai taip pat netaria taip kaip slavai [on], t. y. kieto [o], ir pats, atidžiai skaitydamas, pamatysi, kad [jie] netaria atviro [o], bet per vidurį tarp [ont] atviro ir [ant] arba [unt] atviro“.

82 Vertimas: „Esu didelis lietuvių aukštaičių kalbos mėgėjas; bet ką čia bepradėti, kad niekas nerašo ir neatsiliepia, ir nerašo nors mažų brošiūrėlių, tik pats kaip tekan-ti saulė pasirodei“.

13 pav. LKR 1v (*2v) puslapio pradžia (ankstesnio puslapio LKR 2v [*1v]) tęsinys;
LLTIBR: f. 1 – SD 25

dinasi, sutampa ne tik pats brošiūrėlių faktas, bet ir juose vartota tarmė, būdinga būtent Akelaičiui. Ir dar Daukantas taip tęsė savo mintį:

gdyby ktos z Trockiego, Wilenskiego i Wilkomirskiego jakiekolwiek szpargałki napisał, człowiek swiatły znający harmoniją języka tego i głołość [=gładkość?] oraz wyrazistość jęgo; lecz ze swi[e]cą niezajdziesz⁸³ (LKR 2v, 1v).

Taigi Daukantas ilgėjosi nors kokio šviesaus žmogaus, parašysiančio nors kokį raštelį (špargašką) rytų aukštaičių patarme, bet nesitikėjo, kad net su žvake būtų galima jį rasti. Baranauskui Daukantas taip nebūtų rašęs.

Vadinasi, netinka minėti Baranausko kaip tikėtino šio laiško adresato. Reikia galvoti apie Akelaičių.

5.2. RAŠYMO TVARKA. Daukanto LKR laiškas bibliotekoje dabar yra sulenktas (sudėtas) ne ta eile, kuria Daukantas jį rašė. LKR išdėstytas keturiuose puslapiuose. Pirmi trys išsitenka dideliame popieriaus lape, perlenktame per pusę į folio formatą (36,9 × 22,8 cm), dabar jis sulenktas taip: 1r tuščias, jame įrašytos bibliotekų proveniencijos: „S. D. 25“, „InR 1004“ ir antspaudas „VILNIAUS LITERATŪROS MUZIEJUS“, tada prirašytieji 1v, 2r ir 2v. Prie to dvigubo lapo pridėtas dar vienas *in folio* lapas, bet jau tik viengubas: 3r eina tolesnis laiško tekstas, o kita jo pusė 3v Daukanto buvo palikta tuščia, ir tik vėliau, apie šešetą metų po Daukanto mirties, Vaišvilos prirašytas minėtas rusiškas 1870 m. tekstas.

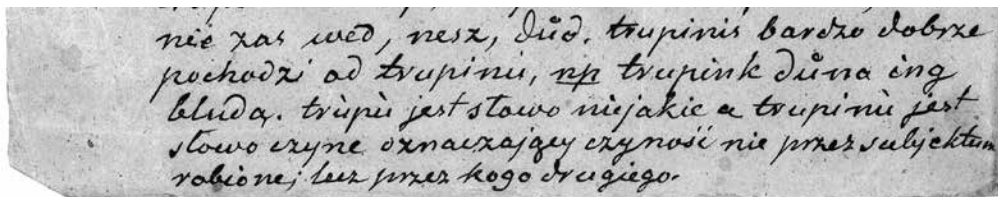
Kaip matyti iš teksto logikos, minties eigos, Daukantas pirmiausia rašė į 2r puslapį (jis turėtų būti *1r), tada į 2v (turėtų būti *1v), toliauėjusį 1r (turėtų būti *2r) paliko tuščia ir pervertęs rašė į 1v (turėtų būti *2v). Aiškumo dėlei čia visgi bus cituojama pagal dabartinį netikslų lapo sulankstymą 1r–2v.

Skelbiant Daukanto raštus 1976 m., LKR vertimą Merkys taip pat pateikė pagal klaidingą sulankstymą, visai ne pagal Daukanto rašymo eilę. Jau anksčiau pateikta transkripcija tos vietos, kur mintis iš 2v (*1v) peršoko į 1v (*2v) (žr. ir 12, 13 pav.).

Dviejuose puslapiuose susijungia pati sakinio pabaiga: „lecz ze swi[e]cą niezajdziesz“ ‘bet nė su žvake nerasi’. Merkys, prieš save turėdamas netiksliai su-

83 Vertimas: „o kad kas iš Trakų, Vilniaus ir Ukmergės [pavietų] nors kokias špargałkas parašytų, žmogus šviesus, žinantis tos

kalbos harmoniją ir sklandumą bei jos išraiškumą; bet nė su žvake nerasi“.

14 pav. LKR 1v (*2v) puslapio pabaiga;

LLTIBR: f. 1 – SD 25

lankstyta lapą, po žodžių „lecz ze swi[e]cą“ manė einant ne baigiamąjį žodį „nieznajdziesz“, o tekstą iš LKR 3r puslapio pradžios: „nazywa ten rodzaj słow sinphylicznemi, co przez drugiego robi się“ ‘šita rūšis žodžių vadinasi *sinphylicznemi*, kai kas kitas ką daro’ (žr. 15 pav.). Štai kaip atrodo Merkio vertimas sujungus visai nesusijusias Daukanto teksto dalis:

tik, Pone, vienas kaip tekanti saulė pasirodei, kad nors kas iš Trakų, Vilniaus ir Ukmergės apskričių, kad nors kiek šviesus, žinąs šios kalbos harmoniją, raiškumą, žmogus parašytų bent popierėli, **tačiau ši žodžių rūšis, priešingai antrajai, neiškyla švieson, kad jie taptų iprastais**⁸⁴ (paryškinta G. S.).

Akivaizdu, kad pradžioje kalbama apie žmogų, paskui peršokama apie žodžių rūšį, kurios Merkys nesuprato, ir nesuprato, kad tie sakiniai ir frazės visai nedera viena su kita. Daukanto mintį, kad ‘žmogaus nerasi nė su žvake’, Merkys perteikė kaip „žodžių rūšis, priešingai antrajai, neiškyla švieson, kad jie taptų iprastais“, nors tai beprasmybė. Kitaip sakant, išversta nesupratus, akiai šaudant, kažkaip bandant sujungti nesujungiamas mintis.

Kitoje vietoje LKR 1v (*2v) puslapio pabaigoje Daukantas rašė taip:

trupinis bardzo dobrze pochodzi od trupinù, np trupink dūna ing bludą. trupù jest słowo niejakié a trupinù jest słowo czyne oznaczający czyność nie przez subjektum robione; lecz przez kogo drugiego⁸⁵ (LKR 1v [*2v]) (žr. 14 pav.).

Toliau mintį Daukantas tęsė LKR 3r puslapio pradžioje, kaip minėta, sakydamas ‘šita veiksmožodžių rūšis vadinasi *sinphylicznemi*, kai kas kitas ką daro’ (žr. 15 pav.).

Visiškai aišku, kad tai minties apie priežastinius veiksmožodžius tęsinys LKR 3r puslapio pradžioje. Tačiau Merkio vertime šito tęsinio nėra:

trupinis labai gerai pasidaro iš *trupinù*, pvz., *trupink dūna ing bludą*, *trupù* yra savaiminis veiksmožodis, o *trupinù* reiškia ne subjekto, o kieno nors kito veiksmą.

Neįmanoma iš lietuvių kalbos išmesti y raidės⁸⁶ (paryškinta G. S.).

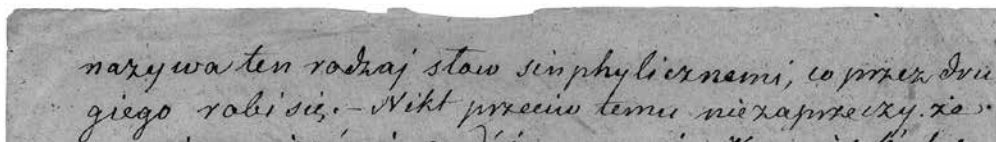
⁸⁴ Daukantas 1976, 2, 791.

⁸⁵ Vertimas: „*trupinis* gerai išvedamas iš *trupinu*, pvz., *trupink dūna ing bludą*. *trupù* yra savaiminis veiksmožodis, o *trupinù*

yra priežastinis veiksmožodis, reiškiantis ne subjekto atliekamą veiksmą, bet kieno nors kito“.

⁸⁶ Daukantas 1976, 2, 789.

15 pav. LKR 3r puslapio pradžia (ankstesnio puslapio LKR 1v [*2v] tęsinys);
LLTIBR: f. 1 – SD 25

Merkys vertime toliau kalba apie raidę <y> – labai nutolusia tema nuo veiksmazodžių rūšių analizės. Pats Daukantas apie tą <y> raidę ėmė rašyti gerokai anksčiau – nuo jos ir pradėjo savo laišką apie rašybą ir kalbą.

Iš tiesų, LKR Daukantas pradėjo dėstyti mintis nuo rašybos. LKR 2r (*1r) jis aiškino, kaip kur rašyti raidę <y>, tada <ũ>, tada <an>, tada kaip žymėti raidžių <d, t> minkštumą. Kitame LKR 2v (*1v) aiškino <cz, dz> minkštinimą, <j> žymėjimą žodžio galo pozicijoje, pagaliau <ont>, <ant> ir <unt> tarimo niuansus.

Ir tik dar toliau LKR 2v (*1v) Daukantas ėmė sakyti, kaip mėgsta aukštaičių tarmę, bet kad ją niekas nerašo, ir tada apskritai perėjo prie tarmių skirstymo LKR 1v (*2v). Apibūdinęs tarmes, toliau ėjo prie kai kurių kalbos dalykų: esą nereikia rytietišškai <ł> žymėti žodžiuose *saula, Agla, Merg'ala, motinėla, Panata*; esą reikia sakyti ne *pu[i]-kinibe*, bet *pujkibe*; esą geriau skamba *Rupesnis*, ne *rupestis*; bandė nusakyti, kuo skiriasi *trūpū* ir *trupinū*.

Paskutiniame LKR 3r puslapyje toliau komentavo kai kuriuos žodžius, garsus, galūnes: kaip tariama [e, a] žodžiuose *audėja, werpeja, Kraujas*, žodžiuose *zolė, saulė*, kad žemaičiai sako *lijpa, sliwas*, kad neturi žodžio *szuby*, bet vartoja konkrečius žodžius *meszkinas, wilkinas*. Svarsto, ar rašytina *Tabokis*, ar *tabokas*, kokia galūnė turi būti – *vira, viro*, kaip linksnuojama *N. motina, G. motinas*, kad reikėtų rašyti *Wardan*, o ne *Wardon*, kad žemaičiai nesako *Ejczé, pasakiczé*, tik *ejczio, pasakiczio*, kad nesako *kitém, Tévam*, tik *kitims, tiewams*, kad *gerasis* yra įvardžiuotinis būdvardis iš papras-tojo *gėras*.

5.3. DU ASPEKTAI. 1) *Augusto Schleicherio gramatika*. LKR laiškas prasideda nelabai įprastu būdu, be jokio kreipinio ar datos – tiesiog sakiniu apie <y> raidės reikalingumą. Susidaro įspūdis, kad komentuojama kažkokia knyga, ir galbūt ta knyga buvo Augusto Schleicherio lietuvių kalbos gramatika (*Handbuch der litauischen Sprache von August Schleicher 1. Grammatik*. Prag: J. G. Calve'sche Verlagsbuchhandlung, 1856; toliau – ŠIG). Mat ne tik išibėgėjęs laiške tolesniuose puslapiuose Daukantas minėjo Schleicherio pavardę, bet ir pirmuose dviejuose puslapiuose 2r (*1r)–2v (*1v) parašėte sužymėjo kažkokio veikalo, greičiausiai ŠIG, puslapius (tarsi adresatui turėjo būti gerai žinoma, kokio veikalo tai puslapiai, patikslinti nereikėjo).

Nipodobno literę y wurzucić z Litawskiego je zy-
 ka, jako miśka i dżuga, ora znajduje się we wszyst-
 kich ^{nie tylko} starożytnych lecz we wszystkich nowoży-
 tnych, wyjąwszy stawiańskie pokolenia, które
 odwrotnie i, grube zamienny na cienkie i dżugę
 a przeciwnie y, cienkie i dżugę, my stawiamy w
 tem następującą. Sprawiedliwie pisze się we
 wsi, nie zaś sposobem stawiańskim wysy,
 dżis już postrozgli się i odrzucają polski sposób
 pisania. Nawet przekłamanie liter jest bar-
 dzo miłośliwie jak dla pisarza tak i dla druk-
 sarnego.

Tęż iszput raszuti uo, faj taboj ysa raszuti
 ii, parsta, wisims gat iliki, tie kucie pirmu
 uo is tie, kucie isztaf ou; neszj wionj saka
 duoti, kiti dauti.

Nasze literi najlepiej pisac przez an, nie
 zaś przez to równie wszystkim dogodnie można
 fol. 17 i tym co twarzo a rozumawiają i tym co głu-
 choite, literę wysławiają. Jeżeli piszą e, albo
 a, zamiast an is en, to tylko w piśmie polskim
 pisownią, bo inną nie wiedzą i polskiemu już
 rozumnieli.

Czy d, t, zamieniaci lub nie to zależy exas
 utwierdzi; lecz wyrzucanie liter i apostrofowa-
 nie nie może być żadnym sposobym przypu-
 szony; albo wtem psuje armoniją, języka
 i pierwszą literę zaciągają apostrofować, sami
 żmudzi nie chętnie mówią i piszą: brolej, tiwój,
 nekajp brolee, tiwaa. Duchu niestaje do wy-
 mawiania dwóch a, lub e, dla uniknięcia
 tego użaru, sprawiedliwie piszą j, jita-
 Co się tyczy 4^{go} przypadku asz zaimku asz, czas
 wykaze czy mani, czy mane, trzeba pisac; albo
 wtem, gdyby literi nie pisali drugi przykład
 manes, to jeszcze można zgodzić się na manz;

16 pav. LKR 2r (*1r) – Daukanto laiško Akelaičiui pradžia;

LLTIBR: f. 1 – SD 25

Taigi pradiniuose dviejuose puslapiuose Daukantas minėjo *ŠIG* puslapius keturis kartus: trečiąją pastraipą pažymėjo „fol. 17“, ketvirtosios pabaigą – irgi „fol. 17“, penktąją – „fol. 18“ ir šestąją – „30 fol.“

Pirmosios dvi pastraipos neturi nurodytų puslapių, bet Daukanto mintį jau ir jose iš dalies galima būtų sieti su Schleicherio mintimis (iš *ŠIG* 9–10) (žr. 7 lentelę).

<i>ŠIG</i>	<i>LKR</i>
<p><i>y</i> bezeichnet die länge, <i>i</i> die kürze, beide zeichen stellen genau denselben laut dar 9</p> <p>für i namentlich žemaitische drucke <i>y</i> (nach polnischer weise), während <i>i</i> entweder die länge bezeichnet, oder, wie im polnischen, als <i>ji</i> gilt, z. b. <i>yr</i> f. <i>ir</i> (und), <i>szys</i> f. <i>szis</i> (diser); <i>anita</i> f. <i>anyta</i> (des ehemans mutter) 10</p>	<p>Niepodobno literę <i>y</i> wurzucić [sic!] z Litewskiego języka, jako mięką i długą, ona znajduje się we wszystkich [itrp.: nie tylko] starożytnych lecz we wszystkich nowożytnych, wyjąwszy sławiańskie pokolenia, które odwrotnie i, grube zamieniły na cienkie i długie a przeciwnie y, cienkie i długie, my stawiam w tem naśladować. Sprawiedliwie pisze się <i>w</i> → <i>visi</i>, nie zas sposobem sławiańskim <i>wysy</i>, dzis już postrzegli się i odrzucają polski sposób pisania 2r (*1r)</p>
<p><i>ū</i> ist etymologisch von <i>o</i> verschieden (<i>ū</i> ist auß <i>u</i>, <i>o</i> auß <i>a</i> entstanden) und streng von demselben zu sondern.) Es ist stets lang. 10</p> <p>Anm. Alte žemaitische drucke haben meist <i>uo</i> für <i>ū</i>. 10</p> <p>(aber <i>q</i> und <i>ę</i> im inlaute stets lang) 15</p>	<p>Kur iszpuł rasyti uo, taj łabaj yra rasyti ū, par tą wisims gał itikti, tie, kurie pirmu <i>uo</i> ir tie kurie isztao <i>ou</i>; nesgi wieni saka duoti, kiti douti 2r (*1r)</p> <p>fol. 17</p> <p>Nosowe literi najlepiej pisać przez an, nie zas przez [?] to rownie wszystkim dogodzić można i tym co twardo <i>a</i>, wymawiają i tym co głucho tę literę wysławiają. Jezeli piszą ę, albo ą, zamiast an ir en, to tylko co piszą polską pisownią, bo inej niewiedzą i po litewsku juz zapomnieli 2r (*1r)</p>
<p><i>t</i> und <i>d</i> aber verschmelzen völlig mit dem folgenden <i>j</i>; im außlaute bezeichnen wir in disem werke durch einen accent die erweichung. Beide bezeichnungsweisen sind, wie die schreibweise des litauischen überhaupt, dem polnischen entnommen. Auß lautend bezeichnen wir die consonanten nur dann als weich, wenn <i>j</i> nach inen stund, da nach inen ein <i>i</i> abfällt, one die außsprache zu ändern 17</p>	<p>[fol. 17] Czy d, t, zmiekczać lub nie to dalszy czas utwierdzi; lecz wyrzucanie liter i apostrofowanie niemoże bydz żadnym sposobym przypuszczony: albowiem psuje armoniją języka i pierszy Rheza zaczął apostrofować, sami Zmudzini chętnie mówią i piszą: brolej, tiewaj, ne kajp brolee, tiewaa. duchu niestaje do wymawiania dwóch <i>a</i>, lub <i>e</i>, dla uniknienia tego ciężaru, sprawiedliwie piszą j, jota – 2r (*1r)</p>

ŠIG	LKR
<p><i>k ki k'</i> <i>g gi g'</i> <i>t cz</i> <i>d dž</i> 17</p> <p>(man neme sich jedoch in acht, nicht in die außsprache <i>tj</i> und <i>dj</i> für <i>ki, gi</i> zu verfallen, ebenso vor einer leicht sich ein stellenden zischenden außsprache). Eben so werden <i>k', g'</i> im außlaute gesprochen, doch ist hier der unterschid schwerer vernemlich, z. b. <i>vèrk'</i> (verkürzt auß <i>vèrkia</i> er weint [...]) 18</p>	<p>fol. 17.</p> <p>Dalej co do miękich dz, i cze, gdyby się mówiło <i>didzis</i>, wtedy sprawiedliwie i naturalnie trzebaby pisać 2gi przypadek <i>didz'o</i>; lecz jeżeli wymawia się <i>didis</i> in Nominativo, wtedy sprawiedliwiej didio v d'id'o [:] grejtaj comparativus sprawiedliwiej i naturalniej pisać gre comparativum <i>grejtiaus</i> czy <i>grejtiaus</i> jak <i>grejcziaus</i> 2v (*1v)</p> <p>fol. 18</p> <p>Co do wyrzucenia j jota w u Zmudzinow lubo niewymawiają j koncowe w potocznej mowie, lecz e albo a przeciągają – lecz w pismach Zmudzini pis kø niewyrzucają, chyba tylko K. W. swoich pismach j opuszcza i tak nie wszędzie i Zmudzini wymawianiu czytając tej litery j, nieprzykrzą 2v (*1v)</p>
<p>Szyrwid hat z. b. <i>wunduo</i> u. s. f. für <i>vandū'</i> (waßer); <i>duntis</i> f. <i>dantis</i> (zan), <i>untras</i> f. <i>antras</i> (der zweite), unt für ant (auf), <i>supruntu</i> für <i>suprantū</i> (verstehe), [...], kurz, wie es scheint, durchgängig <i>un</i> für hochl. <i>an</i> 31</p>	<p>30 fol.</p> <p>Zmudzini nie mówią <i>ont</i> ja sądze że wschodni Litwini także niewymawiają tak jak sławianie <i>on</i>, to jest <i>twarde o</i>, kiedy sam czytając z uwagą, postrzezisz, że <i>otwarte o</i> niewymawiają; lecz srodkowo, między <i>ont</i> <i>otwarte i ant</i> albo unt <i>otwarte</i>, również Zmudzini nigdy niemówią unt <i>otwarte ant</i> <i>ont</i> <i>otwarte</i>; lecz srodkowo między <i>o</i>, i a 2v (*1v)</p>

7 lentelė. ŠIG ir LKR kai kurių tikėtinai susijusių vietų sugretinimas; panašios vietos pažymėtos **pusjuodžiu** šriftu

Po „30 fol.“ savo LKR 2v (*1v) Daukantas daugiau nebenurodė puslapių, bet perėjo prie tiesioginio Schleicherio minėjimo, pvz.: „**Szlejcher** ma szlusną [sic!] racyą mowić, że Litwini mają srodkowe litery czyli głucho“ LKR 2v (*1v); „**Szlejcher** sam radzi, ażeby pisać *u*, in Instr.“ LKR 3r.

Nelengva tiesiogiai susieti Daukanto mintis su greta gulėjusios Schleicherio gramatikos tekstu. Daukantas galėjo vartyti, išrašinėti ne iš eilės, jam galėjo kilti asociatyvių minčių ir rutuliotis jau visai savarankiškai. Nors Daukantas rėmėsi į ŠIG, bet tiesiogiai jos autoriaus niekur nekritikavo. Greičiausiai tik atsispirdamas nuo ŠIG aiškino Akelaičiui savo paties ortografijos, morfologijos ir leksikos nuostatas.

Vienas kitas Daukanto formuluotas teiginys visgi yra aiškesnė paralelė su įvairiomis ŠIG vietomis. Pavyzdžiui, Daukantas argumentavo:

Co się tycze 4go przypadku *asz* zaimku *asz*, czas wykaże czy *mani*, czy **manę** trzeba pisać; albo wiem, gdyby Litwini pisali drugi przypadek *manes*, to jeszcze można zgodzić się na **manę**; lecz jeżeli zmiękcza ją w 2gim przypadku i piszą *manies*, to prędzej zgodziłbym na **mani**⁸⁷ (*LKR* 2r [*1r]–2v [*1v]).

Schleicheris *ŠIG* 31 rašė „pron. person. I. dat. *mùn*, acc. *munę*, an and. orten auch *mùnį*“ *ŠIG* 31. (Daukantas toliau nurodė gretimą *ŠIG* puslapį „30 fol.“).

Kitoje vietoje rodosi Daukantą tiesiogiai diskutavus su Schleicheriu (trys paryškinti pavyzdžiai sutampa):

Także każdy widzi i czuje; że lepiej brzmi, *Rupesnis*, *kokesnis* [sic!], *trupinis*, *gajlesis* jak ***rupestis***, ***mokestis***, ***gajlestis***, *trupastis*, te ostatnie widocznie omyłka druku, powinien być *trupustis* od słowa *trupù*⁸⁸ (*LKR* 1v [*2v]);

gail-estis (reue, *gail-a mán* es reut mich); *mók-estis* (zalung, *mok-ėti* zalen); *lúk-estis*, gen. -czo masc., gen. -tės fem. (hofnung, erwartung, √ *luk*, *láu*k-ti warten); *rúp-estis*, gen. -tės fem., gen. -czo masc. (sorge, *mán rúp* es ligt mir am herzen, geht mich an) (*ŠIG* 118).

Su *ŠIG* dialektų aprašymu galima palyginti vietą, kurioje Daukantas ėmė dėstyti savo tarmių (patarmių) sampratą. Schleicheris atskirą skyrelį pavadino „§. 15. Dialectische verschidenheiten in den lauten“ (*ŠIG* 29–34). Daukantas kaip tik nurodęs „30 fol.“ ir palyginęs *ont*, *ant*, *unt* tarimą (Schleicheris Sirvydo *unt* minėjo tolesniame *ŠIG* 31 p.), taip pat paliūdėjęs, kad nėra bent špargalkas rašančių aukštaičių, ėmė aprašinėti tarmes, dar turbūt laikydamas ant stalo atverstą *ŠIG* kažkur ties tarmių garsais (*ŠIG* 29–34).

Dar viena ypatybė, kurią galima laikyti tam tikra *ŠIG* sugestija Daukanto rašybai: tai lotyniškos <v> raidės pasirodymas lietuviškuose žodžiuose. Daukantas *LKR* parašė „viengubą“ <v> septynis kartus: *visi* 2r (*1r); *Véjas* 3r; *slivoas* 3r; *vira* 3r; *viro* 3r; *Téw* → *Tévam* 3r; *visoms* 3r. Žinoma, tai nebuvo Daukanto apsisprendimas pereiti nuo tradicinės <w> prie <v> – raidę <w> lietuviškuose žodžiuose Daukantas rašė gausiau (12×): *wysy* 2r (*1r); *wisims* 2r (*1r); *wieni* 2r (*1r); *tiewaj* 2r (*1r); *weda* 1v (*2v); *wed* 1v (*2v); *werpeja* 3r; *wilkinas* 3r; *Wardan* 3r; *Wardon* 3r; *tiewams* 3r; *Diewù* 3r. Visgi lotyniškoji <v> Daukanto *LKR* sudarė daugiau kaip trečdalį (36,84 %) visų <v / w> atvejų. Jokiam kitame Daukanto tekste tokia <v> koncentracija neįsivaizduojama, ir čia ji negali būti tiesiog atsitiktinė. Galima manyti, kad Schleicherio gramatikos lietuvių kalbos žodžiai, visada rašyti su <v>, sugestijavo ir iš dalies paveikė Daukantą.

Vadinasi, kad ir nėra tiek daug tiesioginių Daukanto komentarų apie Schleicherio gramatiką, kad ir nėra tiesioginės jos kritikos, Schleicherio gramatika buvo svarbus

87 Vertimas: „Dėl įvardžio *asz* ketvirtojo linksnio, tai laikas parodys, ar *mani*, ar *manę* reikia rašyti; nes žinau, kad jeigu lietuviai rašytų antrąjį linksnį *manies*, tai dar būtų galima sutikti su *manę*; bet jeigu antrajame linksnyje minkština ir rašo *manies*, tai greičiau sutikčiau su *mani*“.

88 Vertimas: „Taip pat kiekvienas mato ir jaučia, kad geriau skamba *Rupesnis*, *kokesnis* [sic!], *trupinis*, *gajlesis*, o ne *rupestis*, *mokestis*, *gajlestis*, *trupastis*, tas paskutinis greičiausiai spaudos klaida, turėtų būti *trupustis* nuo žodžio *trupù*“.

akstinas Daukanto ortografinėmis, kalbinėmis mintims prasiveržti. Sumanymas rašyti tokį LKR laišką greičiausiai ir atsirado bevartant Schleicherį. Iš pradžių apie rašybą, tada apie tarmes ir pagaliau pabaigoje (ir pramaišius visur kitur) – apie galūnes, priesagas, žodžius.

2) *Atsakymai adresatui*. Greta Schleicherio gramatikos sukeltų minčių, galima minėti ir norą atsakinėti specialiai konkrečiam adresatui. Tarsi Akelaitis būtų jo klausęs, kaip kokius kalbos duomenis išgauti iš gyvosios kalbos, iš ta kalba kalbančių žmonių, o Daukantas jam atsakęs:

Prócz tego chcąc z żywej mowy brać wzory, trzeba szukac człowieka, który by miał czystą wymowę i był ożywiony w duchu: albowiem bardzo rzadko można znaleźć osob gładko mówiących; czy w jednym dialekcie czy w drugim⁸⁹ (LKR 2v [*1v]).

Ir vėlgi, tarsi Daukantas būtų buvęs klaustas apie žodžius *liepa*, *slyvas*, *šuba*, apie pastarojo kilmę, skolinimąsi, ir ėmęs atsakinėti:

Nieslyszałem żeby zmudzini lipę nazywali lips zawsze mówią lijpa, slivas, wyrazu szuby nieznają, lecz mówią zupełnie odrębnym sposobym od drugich narodow, i tak meszkinas, niezdzwiedzie [sic!] futro wilkinas, wilcze, szeszkinas, tchorzow, łapinas lisie, kiauninas, kuny. Ten wyraz niepozyczali od drugich, lecz mieli zwierząt u siebie w najdawniejszych czasach⁹⁰ (LKR 3r).

Taip pat tarsi klaustas, ką rinktis – *tabokį* ar *taboką*: „Czy Tabokis lub tabokas trzeba pisac trudno zgadnac: albowiem nazwiska jedne koncza się na *is*, drugie na *us*, trzecia [sic!] na *as*, etc etc⁹¹ (LKR 3r). Pats Daukantas savo knygoje apie tabaką *Pamokymas apie auginimą tabokų* (PAMOKIMAS APE AUGINIMĄ TABOKU [...], PETROPILIE. Ispauostas pas K. Kraju. 1847; toliau – PAT) rinkosi variantą *tabokas* (pl. *tabokai*), o dabar tarsi abejojo, tarsi buvo klaustas būtent apie formą *tabokis*, bet griežčiau negynė savo anksčiau pasirinkto varianto.

Dar vienas atsakymas Akelaičiui:

Nigdy Zmudzini niemowią Ejczé, kalbieczé → kalbéczé, pasakiczé ale wyraznie ejczio, buczio, pasakiczio, alb[o] ejtio, butio, pasakitio, niewiem zkąd Pan to wyczytał⁹² (LKR 3r).

Išeitų, kad Akelaičiui buvo pasirodę, jog žemaičiai tariamosios nuosakos pirmojo vienaskaitos asmens kamiengalį su galūne *taria* [-čia], ne [-čio, -tio], o Daukantas nustebė, kur Akelaitis galėjo taip išskaityti. Akelaičio šnektai pažįstamas [-čia] tari-

89 Vertimas: „Be to, norint imti pavyzdį iš gyvosios kalbos, reikia ieškoti žmogaus, kurio tartis būtų švari ir kuris būtų pakilios dvasios; nes labai retai galima rasti sklandžiai kalbančių asmenų, ar viena, ar kita tarne“.

90 Vertimas: „Negirdėjau, kad žemaičiai liepą būtų vadinę *lips*, visada sako *lijpa*, *slivas*, nepažįsta žodžio *szuby*, bet sako visiškai skirtingu nuo kitų tautų būdu – tai *meszkinas* ‘meškos kailiniai’, *wilkinas* ‘vilko’,

szeszkinas ‘šeško’, *łapinas* ‘lapės’, *kiauninas* ‘kiaunės’. Nesiskolino šio žodžio iš kitų, bet patys turėjo savo žvėrelių seniausiais laikais“.

91 Vertimas: „Ar reikia rašyti *Tabokis*, ar *tabokas*, sunku nuspėti, nes vieni pavadinimai baigiasi *is*, kiti *us*, tretis *as* ir t. t.“

92 Vertimas: „Niekada žemaičiai nesako *Ejczé*, *kalbieczé* → *kalbéczé*, *pasakiczé*, bet aiškiai *ejczio*, *buczio*, *pasakiczio*, arba *ejtio*, *butio*, *pasakitio*, nežinau, iš kur pats tai išskaitė“.

mas⁹³, beklausydamas žemaičių [-čio, -tio] jis galėjo manyti girdįs savo šnektos galūnę [-ia], ne žemaičių [-io], ir pasiteiravęs apie tai Daukanto.

Kaip tik su Akelaičio šnektai būdingomis trumposiomis galūnėmis Daukantas lygino savo ilgąsias: „Rowniez [Zmudzini] mówią kitims, tiewams, mums jums ali nigdy kitém Téw → Tévam, mum, jum in dativo plurali“⁹⁴ (LKR 3r).

5.4. JUODRAŠTIS. PARAŠYMO LAIKAS. Akivaizdu, kad tai Daukanto juodraštis (vienas puslapis viduryje laiško paliktas neprirašytas, nėra kreipinio, sveikinimosi, yra labai neatidžiai suformuluotų vietų: praleisti ar žodžiai, ar trūksta žodžių fragmentų). Šiame juodraštyje nėra Akelaičio rankos prieraišų, tad neaišku, ar jis jį matė. Nežinoma, ar buvo perrašytas ir švarraštis, ar jis pasiekė Akelaičių.

Šis tekstas turėjo būti likęs pas kunigą Vaišvilą bent iki 1870 m. Papilėje, nes paskutinį likusį tuščią jo puslapį Vaišvila sunaudavo savo juodraščiui. Ar LKR nebuvo vienas iš tų Daukanto rankraščių, kuriuos Vaišvila vėliau perdavė Antanui Buivydžiui: „Daukanto surinktas dainas ir kitus rankraszczius, pas manę užsilikusius, atidaviau Dr. Ant. Buivydžiui, kuris žadėjo juos atspausdinti“⁹⁵.

Daukantas gyveno Papilėje maždaug nuo 1861 m.: „manoma, kad į Papilę pas Ignotą Vaišvilą S. Daukantas persikėlė 1861 m.“⁹⁶ O su Akelaičiu Svirlaukyje, kaip minėta, Daukantas gyveno maždaug nuo 1858 m. vasario pabaigos bent iki 1859 m. gegužės. Aišku, kad laiškas rašytas gerai pažįstamam žmogui. Ar jis rašytas tik kaip komentaras kartu Svirlaukyje gyvenančiam Akelaičiui, ar gal Akelaičiui jau išvykus?

Akelaitis laiške Valančiui 1856 m. rugsėjo 25 d. rašė: „[n]e turiu gieriausiuju kningu, kajp [...] Kalbrieda Łotinizska Žemajtiszkej paraszita (nepamenu jau kajp jos wardas)“⁹⁷. Čia, aišku, minėjo Daukanto *Prasmą* (*Pras*), bet autoriaus tada turbūt nežinojo. LKR Daukantas tą *Pras* pavadino tik pagal savo slapyvardžio „K. W. MYLE“ pirmąsias dvi raides „K. W.“ („tylko K. W. swoich pismach j opuszczą i tak nie wszędzie“ 2v [*1v]). Turbūt laiško adresatas, Akelaitis, jau buvo sužinojęs apie gramatiką daugiau (greičiausiai gyvendamas Svirlaukyje), jei galėjo identifikuoti ją vien iš inicialų „K. W.“

Merkys datavo LKR tekstą labai atsargiai laikotarpiu tarp 1857 ir 1864 m. Tuos 1857 m. nurodė dėl laiške cituojamos *ŠIG*, leistos 1856 m. Tačiau Merkys pats sakė, kad adresatas yra „išleidęs knygelę“, o Akelaičio knygelės išleistos tik 1860 m. Todėl LKR galima datuoti siauriau, 1860–1864 m. Greičiausiai Akelaitis buvo jau išvykęs iš Svirlaukio (nematyti Akelaičio rankos įrašų LKR, Daukantas lyg atsakinėjo į raštu užduotus klausimus). LKR yra vienas iš vėlesnių Daukanto rankraščių, pasiekusių mūsų dienas.

5.5. RAŠYBA. LKR rašybos pavyzdžių santykinai negausu, mat metatekstas yra lenkiškas, lietuviškas tik vienas kitas žodis.

⁹³ Plg. LKA III, 103 žemėl.

⁹⁴ Vertimas: „Taip pat [žemaičiai] sako *kitims*, *tiewams*, *mums*, *jums*, bet niekada *kitém* *Téw* → *Tévam*, *mum*, *jum* daugiskaitos naudininke“.

⁹⁵ Burba 1993, 264.

⁹⁶ Merkys 1976, 2, 799.

⁹⁷ Akelaitis 1925, 293.

Daukantas teberašė <û> (LKR): *dūna* 1v; *dūda* 1v; *dūd* 1v; *dūna* 1v. Ryškus teorinis Daukanto pasisakymas apie tai, kodėl tos <û> reikia (žr. anksčiau, 16 pav., 7 lentelę) – šis rašmuo tinka ir tiems, kurie taria žemaitiškai [ou] (Daukanto žemaičiai) ir tiems, kurie sako [uo] (aukštaičiai).

Taip pat <ù> (LKR): *trùpù* 1v; *trupinù* 1v; *trùpù* 1v; *trupinù* 1v; *sù motinù* 3r; *Dievwù* 3r. Nediakritinis inf. baigmuo <-ti> (LKR): *raszyti* 2r(2x); *itikti* 2r; *duoti* 2r; *douti* 2r.

Neberašoma diakritinė *<î> [ę], pvz. (LKR): *pirma* 2r; *kiti* 2r; *motina* 3r; *motinas* 3r.

Nėra diakritinės *<î> ir dvibalsio [ei] digrafe, vieną kartą parašyta <ij> – *lijpa* ‘liepa’ LKR 3r (šiuo atveju Daukantas norėjo ne tiek demonstruoti rašybą, kiek pabrėžti žemaitišką tarimą). Kitur pasirinktas aukštaitiškas [ie] – rašyta <ie> *Diewù* LKR 3r.

Minėta, kaip Daukantas karštai agitavo už <i>, kuri esą žymi minkštą, ploną, ilgą garsą (*visi* LKR 2r), o ne už esą slavišku būdu žymimą lenkiškosios kartos <y> (*wysy* 2r). Pats Daukantas tuo „lenkiškos kartos būdu“ <y> [ę] buvo žymėjęs dar dalyje *Istorijos žemaitiškos (IZ)*, bent maždaug iki 1833 m., tačiau, kai rašė LKR, jau apie ketvirtį amžiaus buvo jos atsisakęs.

Daukantas piktinosi apostrofais:

wyrzucanie liter i apostrofowanie niemoże bydz żadnym sposobym przypuszczony; albowiem psuje armoniją języka i pierszy Rhesa zaczął apostrofować⁹⁸ (LKR 2r).

Daukanto mintis, esą jokiū būdu negalima žymėti apostrofų, skamba taip, tarsi jis pats visą gyvenimą būtų kovojęs prieš jų rašymą. Liudvikas Rėza, Daukanto išaukštintas, išgirtas ne vienu atveju, čia vos ne apkaltintas įvedęs apostrofus. O iš tiesų Daukantas gana noriai rašydavo apostrofus, nusižiūrėjęs iš Rėzos ar dar iš kur (bent nuo 1847 m. *PAA*, *PAT* iness. sg. [f.] galūnėje, kad ir pramaišiu su kitokia raiška). Ir staiga negailestingai juos pasmerkė. Vienas jo LKR iness. sg. f. pavyzdys yra be apostrofo – *motinoie* 3r.

Taip pat svarbu, kad Daukantas skatino rašyti <an>: kas rašas <a> ar <ę> vietoj <an> ir <en>, tas rašas lenkų ortografija, nes kitokios nemokas ir lietuviškai jau pamiršęs:

Nosowe literi najlepiej pisac przez an, nie zas przez [?] to rownie wszystkim dogodzić można i tym co twardo a, wymawiają i tym co głucho tę literę wyslawiają. Jezeli piszą ę, albo a, zamiast an ir en, to tylko co piszą polską pisownią, bo inej niewiedzą i po litewsku juz zapomnieli⁹⁹ (LKR 2r [*1r]).

Galima atkreipti dėmesį į keletą vėlyvajame Daukanto kontekste netikėtų rašmenų.

1) Nuo *Patarlių ortografijos lūžio* pabaigos ~1840–1841 m. Daukantas gana nuosekliai rinkosi rašyti raidę <y> priesagose *-yba*, *-ybė* – <-yba, -ybe>. Dabar LKR netikėtai sužymėjo visai kitaip: „Nikt nie powie że lepiej pu[j]kinibe, branginibe Kaltinibe,

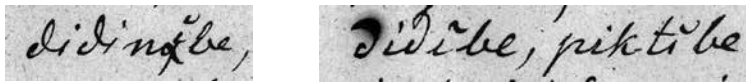
⁹⁸ Vertimas: „jokiu būdu negalima leisti išmetinėti raidžių ir žymėti apostrofų, nes tai gadina kalbos harmoniją, o pirmasis apostrofus ėmė ženklinti Rėza“.

⁹⁹ LKR 2r [*1r]; vertimas: „Nosines raides gečiausia rašyti su <an>, o ne su [?], tai vi-

siems galima įtikti, ir tiems, kurie [a] taria kietai, ir tiems, kurie dusliai ją sako. Jeigu rašo <ę> arba <a> vietoj <an> ir <en>, tai tiktai kad rašo lenkų kalbos rašyba, nes kitos nemoka ir lietuviškai jau pamiršo“.

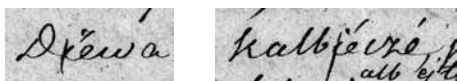
didinybe → didinībe, piktinībe. Kazdy zas powie że gładziej i zwiężlej pujkībe, brangiībe, kaltībe, didībe, piktībe¹⁰⁰ (LKR 1v). Čia visur sužymėta <-ībe>, plg.:

didinybe → didinībe LKR 1v; didībe, piktībe LKR 1v.

Tačiau diakritinės <ī> šioje priesagoje Daukantas apskritai niekada nežymėjo, ji būdavo skirta tik žemaitiškam tarpiniam balsiui [ę] ženklinti. Ir, be to, rašmens <ī> jau kuris laikas apskritai buvo atsisakęs. Gali atrodyti, kad tuo <ī> ženklų Daukantas čia žymėjo jau kažką kitką, kažką fonetišką, ne ortografišką? Pamiršo senąją jo reikšmę ir pasirinko naują? Tik visai neaišku, kokią.

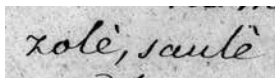
2) Taip pat netipiškas minkštumo ženklų sužymėjimas akūto <´> diakritiku, pvz. (LKR): *Kumála* 1v, *Mergála* 1v; *motinála* 1v; *audėja* 3r; *kėlas* 3r; *Vėjas* 3r; *gėras* 3r. Netgi pasitaisydavo:

Diewa → Dėwa 3r; kalbieczė → kalbėczė 3r.

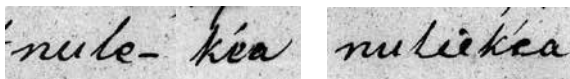
Daukantas akūtą <´> anksčiau retkarčiais buvo žymėjęs po <ž> (<žá>) (vėliau perėjo prie <žia>), ir toliau taip ženklino minkštumą tik po <g, k> – <ké, gé>. Todėl čia tokia įvairovė po kitų priebalsių (ir dar pasitaisymas) greičiausiai nėra Daukanto ortografijos dalis, o tik noras atkreipti savo skaitytojo Akelaičio dėmesį į priebalsių minkštinimą.

3) Netikra ortografija atrodo ir <è> turintys pavyzdžiai sakinyje „wszak i Zmudzini niemówią otwarte e, w wyrazach zolè, saulè skilè, garbè“¹⁰¹ (LKR 3r). Greičiausiai Daukantas čia irgi pažymėjo fonetikos bruožus (neatvirą [e]), tačiau neiprastu sau būdu:

zolè, saulè 3r.

4) Pagaliau praet. 3 galūnė. Žemaitijoje Varnių periodu Daukantas buvo ėmęs keisti savo ilgai mėgtą <-e> galūnę į <-ia>. Čia dabar matyti aliuzija į tą galūnę <-ia>, tik pažymėta ji labiau fonetiškai nei ortografiškai:

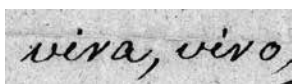
nuleké → nulekéa 1v;

nuliké → nuliekéa 1v.

100 Vertimas: „Niekas nepasakys, kad geriau pu[j]kinībe, brangiībe Kaltinībe, didinybe → didinībe, piktinībe, bet kiekvienas pasakys, kad sklandžiau ir trumpiau pujkībe, brangiībe, kaltībe, didībe, piktībe“.

101 Vertimas: „juk ir žemaičiai netaria atviros [e], [nereikia kablelio] žodžiuose zolè, saulè, skilè, garbè“.

5) Ir jau minėtoji <v>:

vira, viro 3r.

5.6. APIBENDRINIMAS. Laiškas *LKR* tikriausiai rašytas Mikalojui Akelaičiui tarp 1860–1864 m., komentuojant Schleicherio gramatikos sukeltas mintis, galbūt atsakinėjant į kokius nors Akelaičio keltus klausimus. Daukantas tada jau buvo išvykęs iš Svirlaukio, turbūt sugrįžęs vėl gyveno kažkur Žemaitijoje ar konkrečiai Papilėje. Palaikė ryšius su Akelaičiu ir atsiskyręs.

Rašybos ypatybių negausu, galima paminėti raides <ũ> (*dũna*), <ù> (*trùpù*), inf. <-ti> (*raszyti*), apskritai *<ĩ> stoka, griežtoką <a> ir <ę> atsakymą negalūnėse.

Ypatingas *LKR* bruožas yra išryškėjęs noras ne tiek ortografiškai, kiek fonetiškai sužymėti kai kurias ypatybes: <-ibe> (*pu[j]kinibe*), akūto formos minkštumo ženklas <´> ne po <g, k> (*Véjas*), neatvirosios [e] žymėjimas galūnėje gravium <`> (*zolè*), praet. 3 galūnės ženklėjimas (*nelekéa*), „vienguba“ <v> (*vira*).

* * *

Vienas Akelaičio rankraštis, prasidedantis „Spis ksiązek litewskich“ (LLTIBR: f. 1 – 2) laikomas laišku Daukantui. Tai mažesnio formato lapas, sulenktas per pusę į keturis puslapius (25,0 × 13,7 cm). Pirmame puslapyje bene Jono Basanavičiaus ranka rašalu įrašyta: „Prie Sim. Stanevičiaus dainų (Daukanto rankraščio) buvo įlipinta (iš ‘Birutes’ Knyg.[])“.

Kad Akelaitis galėjo rašyti būtent Daukantui, liudija komentaras apie *ŠIG*: „Cytuje tam i WW Pana Dobrodzieja robiąc uwagi o narzeczu dólném“¹⁰². Savo turimų lietuviškų knygų sąrašą pradeda ne nuo Valančiaus ar kieno kito leistų knygų, bet nuo Daukanto (žino, kaip atpažinti Daukantą po įvairiais jo slapyvardžiais). Ir ypač pagarbiai kreipiasi į adresatą: „Jeszcze raz powtarzam wyrazy najgłębszego szacunku, z jakim nazawsze dla Ciebie Światły i Cnotliwy Mężu zostaje“¹⁰³, p. 3.

Rašyta popieriuje, turinčiame iškilųjį popieriaus įspaudą su didele karūna ir lenktu įrašu apačioje „JEZIORNA“. Tokio popieriaus tarp Daukantas rankraščių nepavyko rasti. Tai sugestijuoja kitokį popieriaus gavimo šaltinį, nei Daukanto; kitaip sakant, tekstą Akelaitis galėjo rašyti ir nebegyvendamas Svirlaukyje kartu su Daukantu, siųsti iš kokios kitos vietos. Tik siuntimo žymių nėra (nei pradinio laiškams būdingo pasveikinimo, nei parašo, nei adresato ar atgalinio adreso; bet kas žino – gal buvo siųstas su kitu neišlikusiu laišku).

¹⁰² Vertimas: „Cituoja ten ir Dauggalį Poną Geradarį, kai daro pastabas apie žemaičių tarmę“. Iš tiesų, *ŠIG* cituojamas Daukantas, pvz., *ŠIG* 209, 217, 224, 227.

¹⁰³ Vertimas: „Dar kartą kartoju žodžius didžiausios pagarbos, su kuria visam laikui Tau, Šviesusis ir Dorasis Vyre, pasilieku“.

Šiaip ar taip, reikalas minėti, kad Schleicheris cituoja Daukantą (tarsi Daukantas to dar pats nebūtų žinojęs), sugestijuoja, jog Akelaitis rašė anksčiau, nei Daukantas savo LKR laišką jam (tarp 1860–1864), jau gerai pažinęs Schleicherio gramatiką. O vėliausias Akelaičio įsigytas minimas lietuviškas leidinys buvo 1857 metams skirtas Ivinskio kalendorius. Jeigu rašė tikrai jau išvykęs iš Svirlaukio, tai laišką tikėtina datuoti tarp 1859 ir 1860 m., arba, labai atsargiai, tarp 1859 ir 1864 m. (bet dar prieš Daukanto LKR laišką).

* * *

Išlikę du svarbūs Daukanto rankraščiai skirti jo bičiuliui Akelaičiui: *Pastabos dėl Nesselmanno žodyno (PNŽ)* ir Lietuvių kalbos rašyba (*LKR*). O *Pastabos apie Ivinskio 1859 m. kalendorių (PaIK)* irgi tiesiogiai susijusios su Akelaičio projektais. Du iš jų rašyti Svirlaukyje (*PNŽ* ir *PaIK*), o paskutinysis – jau vėliau, Žemaitijoje, galbūt vėliausiu Papilės laikotarpiu (1861–1864). Akelaitis buvo filologinės Daukanto minties skatintojas, Daukanto uždegėjas, intelektualinio konteksto kūrėjas. Tie trys Daukanto rankraščiai – nelyg judviejų Svirlaukyje susikurtos savos akademijos išdava. Akelaičio įkvėptas Daukantas apie 1858–1859 m. pradžią Svirlaukyje greičiausiai sugrįžo prie anksčiau mėgto kalbos tyrimo, interpretavimo, komentavimo. Pildė savo nebaigto rankraštinio *DLL* žodyno <N> raidės tekstą, rašė ilgus komentarus Nesselmanno žodynui (*PNŽ*), recenzavo Ivinskio kalendoriaus kalbą (*PaIK*). Pagaliau laiške po 1859 m. Akelaičiui rašė įvairius komentarus apie lietuvių kalbos rašyba, labiausiai aiškino savo paties to meto nuostatas, o ne mokėsi iš Akelaičio. Visgi vieną ypatybę – kai kurias galūnes, anksčiau žymėtas su raide <-a> (<-ja>), pačiu vėliausiu savo gyvenimo periodu Papilėje Daukantas ėmė aukštaitinti, orientuotis į vakarų aukštaičių patarmę ir rašyti <-o> (<-jo>) – kaip kad žymėdavo ir Akelaitis.

Literatūra:

- AKELAITIS, MIKALOJUS, ~1856: „Słówko o litewszczyźnie“; LLTIBR: f. 1 – 42 (rankraštis, autografas).
- AKELAITIS, MIKALOJUS, 1858: „Słówko o bogach litewskich“, *Biblioteka Warszawska. Pismo poświęcone naukom, sztukom i przemysłowi* 3, 192–195.
- AKELAITIS, MIKALOJUS, 1858–1859: „Notatki z wycieczek Litwina“; LLTIBR: f. 1 – 22 (rankraštis, autografas).
- AKELAITIS, MIKALOJUS, ~1859–1864: „Spis książek litewskich“; LLTIBR: f. 1 – 2 (rankraštis, autografas).
- AKELAITIS, MIKALOJUS, 1925–1926: „M. Akelaičio laiškai“, paskelbė Augustinas Janulaitis, *Tauta ir žodis* 3, 1925, 292–321; 4, 1926, 433–443.
- BALAŠAITIS, ANTANAS, 2018: *Žodžiai ir žodynai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Bd – Simonas Daukantas, *BUDA Senowes–Lėtuwiū Kalnienū ir Zámajtiū iszraszję Pagal Senowes Rasztū Jokyb's LAUKYS*, Petropilie: SPAUDINIE PAS C. HINTZE, 1845.
- BIELIŪNIENĖ, ALDONA; BIRUTĖ KULNYTĖ, RŪTA SUBATNIEKIENĖ (sud.), 2013: *1863–1864 metų sukilimas Lietuvoje*, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus.

- BURBA, ANTANAS, 1993: „S. Daukanto bijografija. Pagal M. D. Silvestraitį paraszė kun. A. Burba“, *Lietuvių Atgimimo istorijos studijos* 5. *Simonas Daukantas*, Vilnius: Viltis, 252–273. DLL – Simonas Daukantas, *Didysis lenkų–lietuvių kalbų žodynas*; LLTIBR: f. 1 – SD 12 (apie 1852–1856 [1858], rankraštis, autografas, 1–3 tomai).
- GRIŠKAITĖ, REDA, 1996: „Simono Daukanto ir Teodoro Narbuto epistolinis dialogas“, *Simono Daukanto raštai. Laiškai Teodorui Narbutui. Epistolinis dialogas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 11–170.
- GRIŠKAITĖ, REDA, 2009: „Mikalojaus Akelaičio rankraščio *Opisanie Wielkiego Księstwa Litewskiego* (1862) istorija“, *ALT* 11, 205–278.
- GRIŠKAITĖ, REDA, 2019-06-23: Elektroninis laiškas Giedriui Subačiui iš Krokuvos į Vilnių (2019 m. birželio 23 d.).
- IKEI – Simonas Daukantas, *Išrašai iš knygų apie etnografiją ir istoriją in quoro 28*; LLTIBR: f. 1 – SD 40 (rankraštis, autografas).
- IŠNS – Simonas Daukantas, *Išrašai iš Nesselmanno (<S>)*; LNMMB RS: f. 110 – 33 (rankraštis, autografas).
- IVINSKIS, LAURYNAS, 1852: *KALENDORIUS ARBA METSKAJTLUS UKISZKASIS NUOG UŽGIMIMA WIESZPATIES 1852 Metu pribuwiniui [...]*. Parašzitas PAR Ł. IWIŃSKI. [...] WILNIUJE. Spaustuwieje Juozapa Zawadzka. 1851.
- IVINSKIS, LAURYNAS, 1858: *KALENDORIUS UKISZKASIS NUOG UŽGIMIMA WIESZPATIES 1858 Metu paprastunju [...]*. Parašzitas PAR Ł. IWIŃSKI. [...] WILNIUJE. Kasztu is Spaustuwe Juozapa Zawadzka. 1857.
- IVINSKIS, LAURYNAS, 1859: *KALENDORIUS ARBA METSKAJTLUS UKISZKASIS 1859 Metu paprastunju [...]*. Parašzitas PAR Ł. IWIŃSKI. [...] WILNIUJE. Kasztu is Spaustuwe Juozapa Zawadzka. 1858.
- JANULAITIS, AUGUSTINAS, 1969: *Mikalojus Akelaitis. Acta historica Lituanica* 3.
- KRUOPAS, JONAS, 1958: „S. Daukanto pastabos dėl L. Ivinskio kalendorių, arba metškaitlių, kalbos“, *Literatūra ir kalba* 3, 477–491.
- KRUOPAS, JONAS, 1961: „S. Daukanto leksikografiniai darbai“, *Lietuvių kalbotyros klausimai* 4, 301–317.
- KRUOPAS, JONAS, 1962: „S. Daukanto pastabos dėl G. Neselmano žodyno“, *Lietuvių kalbotyros klausimai* 5, 227–238.
- KRUOPAS, JONAS, 1970: „M. Akelaitis leksikografas“, *Lietuvių kalbotyros klausimai* 12. *Iš lietuvių leksikologijos ir leksikografijos*, 155–177.
- LB I – *Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba* 1. 1547–1861, Vilnius: Mintis, 1969.
- LKA III – *Lietuvių kalbos atlasas III. Morfologija*, Vilnius: Mokslas, 1991.
- LKR – Simonas Daukantas, Straipsnio apie lietuvių kalbos rašybą fragmentas (tikriausiai neišsiųstas laiškas Mikalojui Akelaičiui); LLTIBR: f. 1 – SD 25 (rankraštis, autografas).
- LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas* (I–XX, 1941–2002), elektroninis variantas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2013.
- LKŽM1 – Simonas Daukantas, *Lietuvių kalbos žodyno medžiaga*; LLTIBR: f. 1 – SD 15 (rankraštis, autografas; 1–24).
- LKŽM4 – Simonas Daukantas, *Lietuvių kalbos žodyno medžiaga*; LLTIBR: f. 1 – SD 15 (rankraštis, autografas; 39–40).

- LL – Simonas Daukantas, *Lietuvių–lotynų kalbų žodynas*; LLTIBR: f. 1 – SD 14 (rankraštis, autografas).
- LLTIBR – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Rankraštynas.
- LMAVB – Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka.
- LVIA – Lietuvos valstybės istorijos archyvas.
- MERKYS, VYTAUTAS, 1976: „Paiškinimai“, *Simonas Daukantas. Raštai 2*, Vilnius: Vaga, 793–819.
- MERKYS, VYTAUTAS, 1983: „Pastangos leisti liaudies biblioteką ir laikraštį ‘Pakeleivingas’ (1858–1850 m.)“, *Knygotyra* 9(16), 25–38.
- MERKYS, VYTAUTAS, 1991: *Simonas Daukantas*, antras papildytas leidimas, Vilnius: Vyturys.
- MLL – Simonas Daukantas, *Mažasis lenkų–lietuvių kalbų žodynas*; LLTIBR: f. 1 – SD 13 (rankraštis, autografas).
- N – Ferdinand Nesselmann, *Wörterbuch der Littauischen Sprache*, Königsberg: Verlag der Gebrüder Bornträger, 1851.
- NAVICKIENĖ, AUŠRA, 2007: „Mikalojaus Akelaičio laišakai Adamui Zawadzkiui“, *Knygotyra* 49, 188–213 (originalūs Akelaičio laišakai saugomi LMAVB RS: f. 7 – 536b).
- PAIK – Simonas Daukantas, *Pastabos apie Lauryno Ivinskio 1859 m. kalendorių*; LLTIBR: f. 1 – SD 19 (rankraštis, autografas, be pavadinimo).
- PAT – Simonas Daukantas, *PAMOKIMAS APE AUGINIMĄ TABOKU, KÓRI ISZRASZĘ GUDISZKAJ D. Strukow. o I Žiamajtių kalbą išzgoldę Jonas Girdenis. PETROPILIE. Ispaustas pas K. Kraju. 1847.*
- PGK – Simonas Daukantas, *Pamokslas kajp Gірès kірstī, sietī ir dījktī diel Alwieno Ukinyko paraszia Antonas Dagys metuse 1854*; LLTIBR: f. 1 – SD 20 (rankraštis, autografas).
- PNŽ – Simonas Daukantas, *Pastabos dėl Nesselmanno žodyno*; LLTIBR: f. 1 – SD 19 (rankraštis, autografas, be pavadinimo).
- Pras – Simonas Daukantas, *PRASMA ŁOTINŪ KALBŌS, PARASZĘ K. W. MYLE. PETRAPILIE. Ispausta pas K. Hintze, 1837.*
- SD⁵ – [Konstantinas Sirvydas,] *DICTIONARIUM TRIUM LINGVARUM*, In ufum Studiofæ Iuventutis, AVCTORE R. P. CONSTANTINO SZYRWID è Societate JESU [...] Qvinta edition recognita & aucta, VILNÆ, Typis Academicis Societatis JESU. Anno Domini M.DCC.XIII. [1713].
- SUBAČIUS, GIEDRIUS, 1987: „K. Sirvydo ‘Dictionarium trium linguarum’ ir S. Daukanto Didysis lenkų–lietuvių kalbų žodynas“, *Mūsų kalba* 2, 11–15.
- SUBAČIUS, GIEDRIUS, 2017: „Simono Daukanto Didžiojo lenkų–lietuvių kalbų žodyno rašymo laikas: 1852–1856, 1857–1858 m.“, *ALT* 19, 137–148.
- SUBAČIUS, GIEDRIUS, 2021: *Simono Daukanto Sankt Peterburgo ortografija (1834–1846)*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.
- SUBAČIUS, GIEDRIUS, 2025: *Simono Daukanto Žemaitijos ortografija (1846–1864)*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas (rengiama).
- ŠIG – Augustas Schleicheris, *HANDBUCH DER LITAUISCHEN SPRACHE VON AUGUST SCHLEICHER 1. GRAMMATIK*. PRAG, 1856. J. G. CALVE’SCHER VERLAGSBUCHHANDLUNG.
- [v.], [v.?] – vėlesnis (taisymas).
- ŽUKAS, VLADAS, 2000a: „Mikalojaus Akelaičio rankraščiai Lenkijos bibliotekose“, *Literatūros pabarėse* 1, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 143–150.
- ŽUKAS, VLADAS, 2000b: „Mikalojaus Akelaičio biblioteka“, *Literatūros pabarėse* 1, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 151–162.

БЕЛОБОРОДОВ, СЕРГЕЙ АНАТОЛЬЕВИЧ, 1997: „Штемпели на бумаге уральского производства (вторая половина XIX–начало XX вв.)“, *Уральский сборник. История. Культура. Религия* 1, Екатеринбург, 28–32.

Giedrius Subačius

MANUSCRIPTS OF SIMONAS DAUKANTAS'S COLLABORATION
WITH MIKALOJUS AKELAITIS (1858–1859, 1860–1864)

Summary

Two of Simonas Daukantas's (1793–1864) important manuscripts were intended directly for his friend Mikalojus Akelaitis (1829–1887): *Notes on Nesselmann's Dictionary (PNŽ)* and *Lithuanian Orthography (LKR)*. In addition, *Notes on Laurynas Ivinskis's 1859 Calendar (PaIK)* were also directly connected to Akelaitis's projects. Daukantas wrote two of these texts (*PNŽ* and *PaIK*) in 1858–1859, when he and Akelaitis lived at the Svirlaukis estate (Courland, today Latvia) of doctor Petras Smuglevičius. He compiled the third text later, in Samogitia (Lowland Lithuania), obviously after 1859, most probably during the last period of his life in Papilė (1861–1864).

Akelaitis was a driver of Daukantas's philological thought, an inspirer, and a creator of intellectual context. These three manuscripts of Daukantas might appear as a result of a symbolic Svirlaukis academy of the two friends. Under Akelaitis's influence, in about 1858–1859, Daukantas returned to his abandoned manuscript of the *Great Polish–Lithuanian Dictionary (DLL, 1852[3]–1855)* and significantly supplemented its letter <N> section, wrote long comments to the dictionary of Nesselmann (*PNŽ*), and reviewed the language of Ivinskis's 1859 calendar (*PaIK*). Ultimately, in his later letter, Daukantas wrote various comments on Lithuanian orthography, mostly explaining his perspective.

Still, at the very end of his life, Daukantas might have aligned one orthographic feature with the pamphlets published by Akelaitis. Daukantas used to mark some endings as <-a> (<-ja>), but then in Papilė (1861–1864) he switched to the West Highland Lithuanian variant <-o> (<-jo>), which, among others, was typically used by Akelaitis.

GIEDRIUS SUBAČIUS
Endowed Chair in Lithuanian Studies
Department of Polish, Russian and Lithuanian Studies
University of Illinois at Chicago
601 S. Morgan St.
Chicago IL 60607, U.S.A.

Gauta 2024 m. liepos 20 d.

XIX amžiaus istorijos skyrius
Lietuvos istorijos institutas
Tilto g. 17
LT-01101 Vilnius, Lietuva
el. p.: subacius@uic.edu